caiete critice

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

NR. 6-7 (392-393) • IUNIE - IULIE 2020

MARIN PREDA
40 de ani de posteritate

caiete
critice

Numărul 6-7 (392-393) / 2020
ISSN: 1220-6350 / ISSN (on-line): 2285-5041
Revistă indexată CNCS (B), Scipio, Erihplus

REDACȚIA:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretar de redacție

Bianca BURȚA-CERNAT

Ștefania MIHALACHE

Oana SOARE

Andreea TELIBAN

Paul CERNAT

Alexandru DUMITRIU

DTP: Mihăiță STROE

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Mihai CIMPOI

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Radivoje KONSTANTINOVIĆ (Serbia)

Michael METZELTIN (Austria)

Thierry DE MONTBRIAL (Franța)

Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Basarab NICOLESCU

Eugen SIMION

Virgil TĂNASE

Dumitru ȚEPENEAG

Revistă editată de
Fundația Națională pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar de reflecție și **Editura Expert**,
sub egida **Academiei Române**

ERIHPLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

SCIPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

site: caietecritice.fnsa.ro
e-mail: caietecritice@gmail.com;
office@fnsa.ro

CUPRINS

6-7 / 2020

FRAGMENTE CRITICE

3 Eugen SIMION
Marin Preda, moralistul. A înțelege neînțelegerea
Marin Preda, the Moralist. Understanding the Misunderstanding

EVOCARE

18 Dorin TUDORAN
„Câteva episoade neromanțate din viața bunicului meu"
"Several unromanticized episodes in my grandfather's life"

INTERVIU

24 Andreea TELIBAN
Dialog cu traducătorul Jean-Louis Courriol: „După 45 de ani de la apariție, romanul Delirul *are șansa de a fi cunoscut în afara țării"*
A Dialogue with Translator Jean-Louis Courriol: "45 years on since publication, the novel The Uproar *has the chance to be known abroad"*

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

31 Jean-Louis COURRIOL
Le roman poignant de l'histoire roumaine censurée. L'histoire passionnante d'un grand roman censuré
Romanul sfâșietor al istoriei române cenzurate. Povestea tulburătoare a unui mare roman cenzurat

COMENTARII

50 Bogdan CREȚU
Literatură și Zeitgeist. *Silogismul operei lui Marin Preda*
Literature and Zeitgeist. *The Syllogism of Marin Preda's Work*

62 Paul CERNAT
Intrusul*, sub semnul „doamnei Sorana"*
The Novel The Intruder*, Under the Sign of "Mrs. Sorana"*

71 Nicolae DRAGOȘ
Fascinanta călătorie a personajelor din realitatea vieții în ficțiunea cărților
The Fascinating Voyage of Characters from the Reality of Life to the Fiction of Books

91 Mihăiță STROE
Interpretări ale unei tăceri creatoare
Interpretations of a Creative Silence

INTERVIU

97 Alexandru DUMITRIU
Dialog cu profesorul Ovidiu Verdeș:
„«Pariez» pe faptul că romanele lui Preda nu-și vor pierde actualitatea"
A Dialogue with Professor Ovidiu Verdeș:
"I bet on the fact that Marin Preda's novels will not lose their topicality"

RESTITUIRI

104 Eugen SIMION
Un dialog inedit cu Monica Lovinescu (1990)
An Unpublished Dialogue with Monica Lovinescu (1990)

EUGEN SIMION
Academia Română, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură,
directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Marin Preda, moralistul.
A înțelege neînțelegerea

Abstract

Studiul de față abordează opera lui Marin Preda dintr-o perspectivă nouă, relevând ipostaza de moralist a autorului *Moromeților*. Discursul etic al lui Marin Preda include numeroase teme de reflecție, între care statutul istoriei în raport cu omul, iubirea, fericirea, viața concepută asemeni unei lumi a ideilor, moartea sau prietenia. Teme în tratarea cărora autorul *Vieții ca o pradă* rămâne un spirit al nuanței, observă diferențele și complicitățile din firea umană. Aspiră, ca scriitor, la o viziune totală a lumii, dar nu săvârșește eroarea să vadă lumea maniheist și să o judece doar prin viciile ei. Marin Preda nu este tributar invariabil pesimismului, dar niciun admirator pios al omului, ca produs social și moral. Fără a fi un teoretician al moralei sau un filosof determinat al moralei, Marin Preda se dovedește, în schimb, un creator care face „filosofie de existență” în formele ei concrete de manifestare, devenind, astfel, un „moralist existențial”.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, moralism, existențialism, viziune filosofică, literatură română

The present study approaches Marin Preda’s works from a new perspective, revealing the moralistic hypostasis of the author of *The Moromeții*. Marin Preda’s ethical discourse includes numerous themes for reflection, among which the status of history in connection with man, love, happiness, life perceived as a world of ideas, death or friendship. These are themes in the tackling of which the author of *Life like a Prey* remains a spirit of nuances, noticing the differences and complicities of the human nature. As a writer, he aspires to a complete vision of the world, yet he does not make the mistake of preceiving the world in a Manichaeistic manner and judging it according to its vices only. Marin Preda is not an invariable pessimist, neither a pious admirer of man as a social and moral product. Without being a theorist of morals or a determined philosopher of morality, Marin Prdea proves to be a creator who practices “existential philosophy” in its concrete forms of manifestation, thus becoming an “existentialist moralist”.

Keywords: Marin Preda, morality, existentialism, philosophical vision, Romanian literature

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

EUGEN SIMION

N-am avut niciodată răgaz să scriu, cum aș fi dorit, despre moralistul Preda, remarcabil nu numai în eseurile și convorbirile sale, dar și – dacă nu mai ales – în epica sa. Când îl citești cu atenție și fără prejudecăți – foarte multe în privința lui –, îți dai seama ce spirit moralist se ascunde în frazele lui complexe și cât de personale sunt reflecțiile sale atunci când își prezintă personajele. Profit de faptul că, revăzând cartea *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda* (pregătită împreună cu Magdalena Popescu și publicată în 1981, la un an de la dispariția scriitorului), am regăsit aici mica antologie care selectează câteva dintre reflecțiile sale despre literatură, moarte, prietenie, iubire, compromisul cu ideile, ură etc. Le recitesc, acum, după patruzeci de ani de la moartea acestui prozator care ia lumea în serios și încearcă să-i ghicească mecanismele interioare. Sunt admirabile. Pot intra oricând într-un volum masiv, care să înceapă cu Miron Costin și, după ce trece prin opera lui Cantemir și Budai-Deleanu, ajunge la Maiorescu și Ibrăileanu și, de aici, la Iorga, Zarifopol, Ralea, G. Călinescu și se oprește, să zicem, la Cioran. Sper din toată inima ca, grație lui Dumnezeu, să pot aduna meditațiile acestor scriitori și critici literari, dovedind, astfel, că, pe lângă poezia lor, românii au și o mare vocație de moraliști. Preda mi se pare a fi unul dintre ei, alături – în sferă epică – de Sadoveanu. Acesta din urmă vorbește despre morala și comportamentul omului mitic și de *rânduiala* pe care trebuie s-o respecte pentru a păstra armonia lumii și a naturii primordiale. Preda cercetează *omul istoric* în faza lui modernă și, într-un stil realistic lucid, observă modul în care acesta primește și trăiește valorile pe care înaintașii lui le-au creat. Nu-i, să ne înțelegem, un teoretician al moralei sau un filosof determinat al moralei, cum sunt – să zicem – Ibrăileanu, G. Călinescu sau Ralea, ci un creator care face ceea ce numim, de obicei, *filosofie de existență* în formele ei concrete de manifestare, nu în formule abstracte, categoriale. Să-l numim un *moralist existențial*, nu existențialist – cum este strălucitorul, paradoxalul Cioran.

Autorul *Imposibilei întoarceri* și al romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* nu caută, în existența curentă, exemple pentru a dovedi teoriile lui despre existență și despre virtuțile și imoralitățile omului, în genere, ci, dimpotrivă, pornește de la concretul vieții obișnuite și încearcă să înțeleagă de ce omul („o divinitate înlănțuită de circumstanțe") poate să-și trădeze ideile sau poate fi învins de o iubire neîmpărtășită. Preda nu-i, să ne înțelegem, nici un *spirit moralizator*, cum sunt, de regulă, luminătorii, pedagogii națiunii, este doar un spirit acut reflexiv, pătrunzător, atent la nuanțe când este vorba despre condiția omului, pentru că nuanțele pot defini un caracter. Nu spune Thibaudet că omul inteligent este un om al nuanțelor? Fără să-l consulte, Preda – el însuși un om foarte inteligent de la natură și prin extraordinara sa voință de instrucție – intuiește acest adevăr și-l folosește în micile sale eseuri.

Preda cercetează omul istoric *în faza lui modernă și, într-un stil realistic lucid, observă modul în care acesta primește și trăiește valorile create de înaintașii lui. Nu e un teoretician al moralei sau un filosof determinat al moralei, ci un creator care face* filosofie de existență *în formele ei concrete de manifestare. Să-l numim un* moralist existențial, *nu existențialist*

Ar mai trebui, poate, să spun ceea ce adversarii săi nu vor să recunoască, și anume faptul că Marin Preda era, în felul său, un om cultivat, chiar dacă nu avea titluri academice. Citise pe marii prozatori ai lumii, cunoștea în amănunt Biblia, declară într-un rând că a terminat lectura din Hegel și că citește cu plăcere pe Schopenhauer, Descartes și Leibniz. Pro-

zatorii lui preferați sunt marii ruși (Dostoievski și Tolstoi) și de la primul învață, prin natura lui, că omul nu este bun ori rău, omul este și bun, și rău, sublimul poate trăi cu abjecția în același individ. De aceea, el nu trebuie văzut și judecat maniheist. Tolstoi, mai zice Preda, este totdeauna convingător. Îl crede pe cuvânt. Îi place, de asemenea, pentru senzaționalul și culoarea epicii sale, Victor Hugo. Îl trece, de aceea, printre modelele sale. Dintre români, cum se cunoaște, modelul său stilistic este I.L. Caragiale. Prețuiește, de asemenea, pe Slavici („greoiul Slavici" – cum îi spun junimiștii) și pe Rebreanu, cu toate că nu este de acord cu acesta din urmă în modul în care îl prezintă pe țăranul român (instinctual și primitiv, fără viață interioară); dar îi recunoaște – fără echivoc – capacitatea de creație, stilul demonstrativ, realist, spre deosebire de stilul edulcorant, esențialmente fals al sămănătoriștilor. Este la curent cu proza americană, iar dintre francezi, în afară de Balzac, în care vede modelul *scriitorului profesionist*, admite pe Céline și pe Camus. I-a și tradus, de altfel, așa cum tradusese, mai înainte, în colaborare, *Demonii*, un roman care lasă urme în proza sa. Îl admiră și pe „marele asiat", Sadoveanu, dar nu-l urmează, pentru că nu omul mitic este personajul său exponențial, ci omul încolțit de circumstanțele unei istorii agresive...

Am amintit toate aceste relații pentru că ele sunt esențiale în definirea unui scriitor și, mai ales, pentru că cei care nu-l iubesc pe Preda și nici opera sa spun că autorul *Celui mai iubit dintre pământeni* este un talent nativ și că accesul lui la idei este limitat. Se înșală. Preda are o solidă *cultură de creator* și are, în plus față de talentul său epic, cum voi încerca să dovedesc în articolul de față, o capacitate superioară de analiză a *umanului*. De aceea, nu-i iubește pe *noii romancieri* francezi, pentru că, scrie el în mai multe rânduri, dacă romanul nu se ocupă de condiția omului, ratează esențialul. Și, ca să fim drepți, nu greșește mai deloc în această privință. Fondatorii criticii formaliste de ieri – Tzvetan Todorov, de exemplu – trag un semnal de alertă azi, cerând întoarcerea literaturii la problemele omului (a se vedea *La littérature en péril*)...

Mai este ceva cu Preda, mai exact cu *spiritul predist*. Căci este unul special, original în literatura postbelică: *spiritul lui îndoielnic, suspicios* până nu cercetează el însuși, cu mare atenție și cu o neîncredere programatică un caz, o situație, un caracter în manifestările lui concrete... De aceea, strategia prozatorului este înceată și ocolitoare. Nu merge niciodată direct și repede la obiect. Ci, cum s-a observat (și nu sunt cel

dintâi și nici singurul care remarcă acest tip de demers), prozatorul se apropie lent și învăluitor, precaut de el, dând cititorului sentimentul că nici el, creatorul, nu-i sigur de ce vede și aude despre personajul său. Trebuie să facă, de aceea, efortul de a-l studia cu răbdare și cu o minuție plină de ambiguități. Această strategie (să-i spunem *moromețiană*, pentru că este și strategia personajului în cauză) permite analiza în spațiul prozei comportamentale pe care o folosește, în genere, Marin Preda. Oricând este un semn de alertă în frazele lui Preda, o dialectică – i-am putea spune – a îndoielii, care favorizează judecata morală în narațiune. Ca să închei această paranteză, să spun că, în nuvelele și romanele lui Preda, personajele nu sunt mai niciodată singure. Totdeauna se află în preajma lor un narator (martor) care le citește intențiile și le judecă gesturile.

*

Și, acum, să vedem care sunt părerile prozatorului despre om și condiția lui existențială, nu în genere, ci în formele ei concrete, „în situație", cum ar zice filosofii existențialiști. Mai întâi, el declară că „ideile sunt viața noastră" și că nu trebuie să renunțăm la ele nici chiar atunci când, din cauza lor, ne-am putea *pierde libertatea și viața*[1]. O idee pe care Preda a reformulat-o în mai multe rânduri, dovadă că nu este o simplă speculație retorică, ci o convingere esențială a creatorului. Îmi amintesc ce scrie el privitor la propria relație cu opera sa. O scrie greu, în chinuri („se canonește"), uneori simte, pur și simplu, că trebuie să abandoneze literatura. Să aleagă, adică, între existența lui (biologică) și scriitura ce i se refuză cu înverșunare. Ce-i de făcut? Iată ce soluție alege scriitorul care *se canonește* zilnic cu cuvintele ce fug de el:

„Dacă aș ști că efortul pentru scrierea unui roman mă poate costa viața, mi-aș lua măsurile de siguranță pentru a înlătura o eventualitate cum ar fi boala din care să mi se tragă moartea. Dar unica măsură, hotărâtoare, de a renunța la scris, nu aș lua-o" (*Jurnal intim*).

Ce-am mai putea spune? Poate doar faptul că Marin Preda nu se joacă deloc cu vorbele. Nu spune niciodată neadevăruri. Când nu poate să fie drept și totalmente sincer, preferă să tacă. Preda este totdeauna grav, serios, fuge de paradoxul ușor și, în genere, fuge de orice speculație ușoară. De aceea, se arată suspicios față de cei care renunță la *scriitura aventurii* (scriitura despre aventurile existențiale ale omului) în favoarea – cum zic teoreticienii *noului roman* (de pildă, Jean Ricardou) – *aventurii scriiturii*. Aceștia cred că romanul nu trebuie să spună ceva despre un tip uman și despre lumea în care trăiește, ci despre modul în care se scrie romanul... Preda respinge categoric această teorie – tot absurdă, după el; rolul romanului este să vorbească despre dramele omului, altfel își pierde justificarea și forța de creație. Își pierde, în chip fatal, și publicul. Ceea ce s-a și întâmplat. Preda este și rămâne toată viața lui *un realist*, în sensul pe care îl are termenul în secolul al XIX-lea. Un realist care îi citește pe Proust, Thomas Mann și, cum am menționat deja, pe prozatorii americani. Este un *stendhalian*, nu un *flaubertian*, dacă acceptăm o împărțire destul de aproximativă. Ține bine în mână oglinda romanului și o plimbă deasupra realului, în complexitatea și cu secretele lui. Iar *realul* înseamnă, în logica prozatorului, în primul rând *omul* și circumstanțele lui de viață. Omul, indiferent de condiția lui socială și existențială. Inclusiv cel care, dincolo de gardul invocat mai jos, așteaptă semnul prozatorului: „Totul e ca gândirea noastră să nu slăbească deloc și să nu ocolească nimic, să bată cu degetul chiar și într-un gard. Dincolo de el s-ar putea să se găsească un om care să fie tocmai cel care îți trebuie".

Nu-i un talent spontan, nu-i doar un Femios inspirat de un zeu de sus, este un scriitor care are conștiința creației sale și se află mai totdeauna într-un dialog sever cu ea. Dar, încercând să lămurească secretele și posibilitățile ei, nu uită

[1] Propozițiile culese cu litere italice rezumă și reordonează – spre a fi mai ușor de înțeles – ideile autorului.

niciodată să vorbească despre obiectul (sau subiectul) ei: omul. Fără el, literatura și conștiința subiectivă din interiorul literaturii nu au rost. Nu-i un moralist invariabil pesimist, precum Cioran – pe care, de altfel, nu-l acceptă în negaționismul lui apocaliptic! –, nu-i nici un idolatru, un admirator pios al omului, ca produs social și moral. Citindu-l pe Dostoievski, a descoperit că omul poate fi în aceeași clipă *aproape de crimă sau de sfințenie, de divinitate* („este un adevăr – trage el concluzia – pe care vreau să-l invoc în sprijinul ideii că trebuie să fim mulțumiți de natura umană"). Natura umană, așa scindată, duplicitară cum este, i se pare frumoasă. Ceea ce nu înseamnă deplin frumoasă, perfectă, ferită de abjecții. Preda insistă asupra acestei dualități. Nimeni nu scapă de violența altora – scrie el într-un rând –, după cum nimeni nu evită, în anumite momente, să devină violent și să lovească pe altul. Este legea firii. „Cel puțin până la vârsta în care devenim morali" – adaugă el. Dar când devenim morali? Și, dacă devenim morali, de ce oamenii sunt violenți, sunt capabili oricând de violență? Moralistul nu lămurește (și, la drept vorbind, nici nu are cum) aceste condiționalități încurcate. Se mulțumește să precizeze – și are, negreșit, dreptate – că „după această vârstă [vârsta când omul devine moral] violența este o slăbiciune". Din păcate, am adăuga, o slăbiciune greu înfrânată și greu evitată în relațiile umane.

Violența se asociază, deseori, observă Preda, cu ticăloșia și abjecția, două păcate (slăbiciuni) despre care prozatorul a scris fraze memorabile. Vom cita și analiza câteva dintre ele. Până atunci, să vedem ce se mai întâmplă cu *această divinitate înlănțuită de brutalitățile istoriei*, [omul], care, dacă nu-și cunoaște condiția sau o ignoră, „e mai robit de ea, mai prizonier". Individul care este socotit, de pildă, ultimul în profesiunea lui se simte strivit de umilințele pe care le îndură, scrie într-o narațiune autorul, aducând un exemplu din viața obișnuită (omul mărunt care, trăind într-o colectivitate de pădurari, este dat mereu la o parte). Acesta este, în varianta lui Preda, *omul obidit* al lui Sadoveanu, cel care, deși este în posesia adevărului, nu-l poate exprima, pentru că nu are dreptul la cuvânt și nu-l crede nimeni, dacă ajunge să spună ceva. Atent la nuanțe, prozatorul remarcă tragismul existenței lui mărunte și umilitoare: „El nu există, e un simplu figurant, condamnat să asiste neputincios, strivit de împrejurări sau de demonul său interior, la spectacolul afirmării celorlalți".

Trebuie spus că Marin Preda nu se joacă deloc cu vorbele. Nu spune niciodată neadevăruri. Când nu poate să fie drept și totalmente sincer, preferă să tacă. Este totdeauna grav, serios, fuge de paradoxul ușor și, în genere, fuge de orice speculație ușoară. De aceea, se arată suspicios față de cei care renunță la scriitura aventurii *în favoarea* aventurii scriiturii

Altă ipostază: *omul de treabă*, după aceea a *omului umilit*. Omul de treabă nu-i deloc de treabă, zice moralistul nostru, dacă el păstrează multă vreme în sufletul lui ura, jignirea, ranchiuna... Nu-i de treabă pentru că nu-i un om liber, este doar prizonierul resentimentului în care s-a instalat. Observație inteligentă. Ce-i *prietenia*? Prieteni sunt cei care sunt sinceri unii cu alții și „sunt liberi unii față de alții". „Prieteniile se fac în mari cicluri de viață – mai scrie moralistul Preda –, nu de azi pe mâine." Și nu se pierd decât atunci când prietenul îți face o abjecție (un termen care se repetă în limbajul prozatorului), o abjecție ce dezechilibrează sistemul nostru de valori: „Scriitorul care aspiră spre o viziune totală asupra lumii se trezește, după o dramatică experiență, în fața unui obstacol de temut: abjecția umană", notează moralistul. Într-un dialog pe care l-am avut cu el în 1969, după apariția celui de-al doilea volum din *Moromeții*, făcea o confesiune ce trebuie

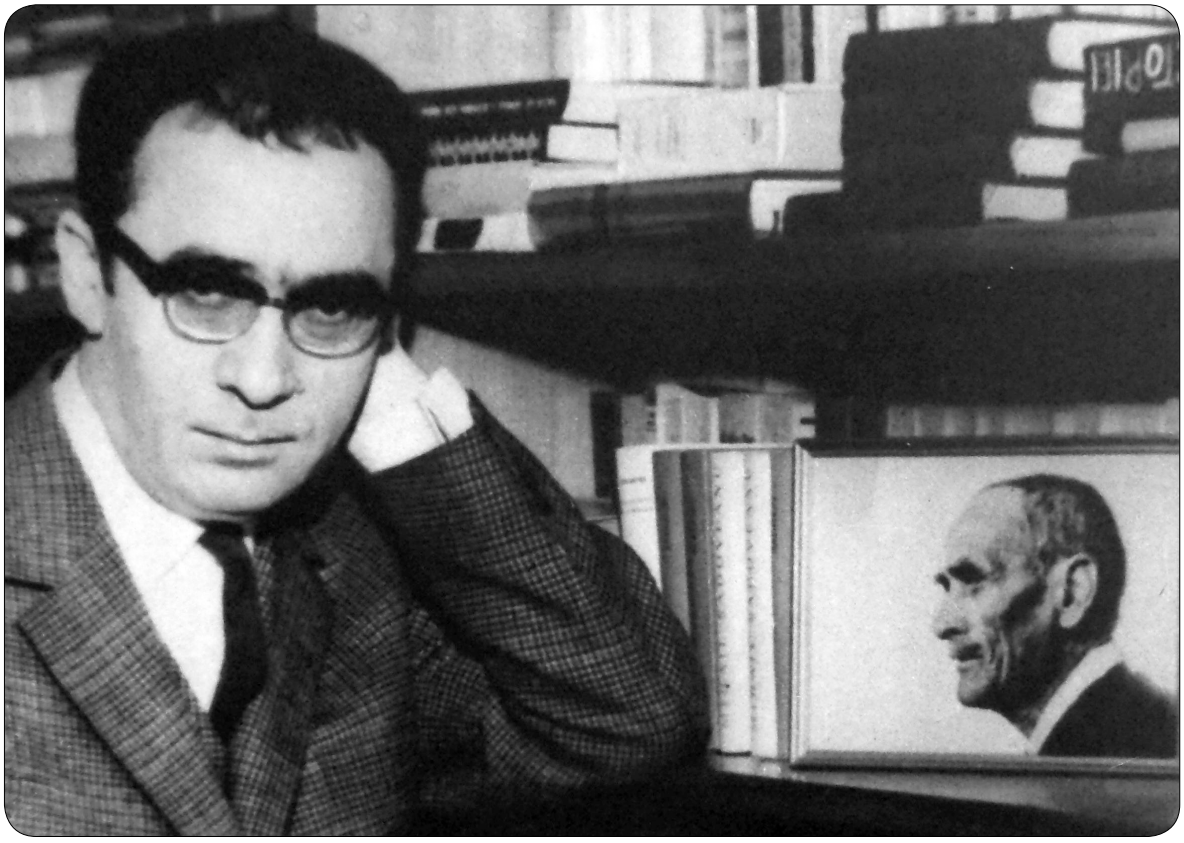

ținută minte. Și anume: personalitatea complexă a tatălui său l-a marcat în copilărie atât de puternic și i-a dat o imagine despre om (*ca o lumină eternă de amiază*), încât, scriind mai târziu despre țărani, a trecut peste brutalitățile, ticăloșiile, abjecțiile existente și în lumea satului. Nu a vrut să întineze acel ideal uman pe care îl reprezenta, în imaginarul său, tatăl autoritar, lucid și armonios în gândirea și comportamentul său. Adică idealul omului moral:

„Omul să rămână om, adică să n-o ia razna împotriva altora, să stea la plugul lui, dacă era plugar, la cinstea lui de om, dacă era om de omenie, adică iubitor de alți oameni, la cartea lui, dacă era cărturar, la nevasta și copiii lui, dacă îi avea, la casa lui, dacă nu voia să se facă de râs prin hoție, trădare, beție, lene și minciună; adică să rămână om prin tot ceea ce câștigasem ca să nu ne pierdem, urmând legile naturii: cine se ridică împotriva altuia se ridică împotriva lui însuși, fiindcă oamenii au descoperit de mult legea armoniei în tot ceea ce există, din care și-au făcut legi morale...".

Un fragment pe care scriitorul l-a reluat în *Imposibila întoarcere*. În proza lui rurală, a respectat, în genere, această idee. Și, totuși, ca observator al ființei umane, el se confruntă cu ticăloșia, abjecția umană. Și, evident, le comentează, evitând, în continuare, viziunea maniheistă. Rămâne, cum am zis, un spirit al nuanței, observă diferențele, complicitățile din ființa umană. Aspiră și el, ca scriitor, la o viziune totală a lumii, dar nu face, repet, eroarea să vadă lumea în alb/negru și s-o judece doar prin viciile ei. Convingerea sa – mărturisită în mai multe rânduri – este că ființa umană este un nod de contradicții, iar lumea, în vastitatea ei, este, în esență, frumoasă. Nu merge atât de departe încât să declare, ca Dostoievski, că *frumusețea va salva lumea*, dar nici nu acceptă părerea că lumea este un ghem de abjecții. Lumea este o creație miraculoasă, pândită de primejdii, iar omul, cum am văzut că-l definește, „o divinitate înlănțuită de puterea condițiilor; să le înfrângem și vom domni ca niște zei". Dar *ticăloșii*? „Mulți săvârșesc ticăloșii și nu se cred niște ticăloși, și poate

că nici nu sunt dacă n-au pornit-o pe drumul ticăloșiei și în adâncurile ei insondabile ființa lor nu s-a alterat." Ce vor să spună, mai limpede, aceste propoziții și cele ce urmează despre ticăloșii care se cred nevinovați? Ele ne avertizează că fenomenul este primejdios chiar prin complexitatea, ambiguitatea lui. Căci nimic nu este simplu și clar când e vorba de ticăloșia umană. Ea trăiește laolaltă cu conștiința inocenței și se poate manifesta în forme înșelătoare. Există, cu toate acestea, semne (semnale) obscure, pe care omul moral le-ar putea auzi, dacă „beția existenței cu tot corolarul ei de vanități nu ne-ar împiedica să [le] auzim". Atenție, deci, la acest semnal misterios:

„Alterarea ființei noastre morale bate pe o undă necunoscută de noi până atunci când, cu totul întâmplător, ne aflăm în singurătate și, pentru moment, nici succesele vieții noastre și nici simțurile satisfăcute nu ne mai domină: unda spaimei".

Ce-i interesant aici și în comentariile ulterioare ale moralistului existențial este că nu numai fenomenul pe care îl analizează (în cazul de față, *ticăloșia umană*) este complicat și misterios, dar și analiza și soluția sa morală sunt complexe și au, mai mereu, o notă de ambiguitate, de fecundă nedeterminare, voind, parcă, să accentueze, astfel, iminența și gravitatea primejdiei. Moralistul lansează, și el, un al doilea semnal în fața abjecției umane: atenție, perceperea abjecției (ticăloșiei) nu este simplă și nu este simplă nici *unda spaimei* pe care o provoacă odată ce omul moral își dă seama de ceea ce îl pândește. Acesta este stilul lui Preda de a judeca lucrurile complicate. Cu mare atenție și cu infinite precauții pentru a nu minimaliza natura lor intimă, când este vorba de ființa interioară a individului. Nimic nu-i simplu și neted când este vorba despre omul care se gândește pe sine ca stăpânul lumii. Vanitățile lui sunt mari și durabile, *nesăbuințele* sale (alt termen frecvent în textele lui Preda) îi pot periclita condiția...

*

O temă ce revine în discursul moral al lui Preda este aceea a *iubirii*. Ea apare, mai întâi, într-o relație de contrarietate și, deci, ca o sursă de primejdie pentru bărbatul îndrăgostit. *Unda spaimei* îl poate ajunge și aici. Aici, în spațiul iubirii, care poate fi și spațiul fericirii depline. Preda – care acordă un loc important femeii în tipologia lui epică – cercetează, întâi, primejdiile ce pândesc pe omul îndrăgostit. Până ajunge la fericirea iubirii, el poate deveni victima credinței, bucuriei, lipsei lui totale de previziuni. Îmbătat de dragostea pentru o femeie, el nu se gândește la ceea ce îl poate aștepta, și anume să devină jertfa pasiunii, sublimității în care a intrat orbește:

Autorul Morometilor *rămâne un spirit al nuanței, observă diferențele, complicitățile din ființa umană. Aspiră și el, ca scriitor, la o viziune totală a lumii, dar nu face eroarea să vadă lumea în alb/negru și s-o judece doar prin viciile ei. Pentru el, ființa umană este un nod de contradicții, iar lumea, în vastitatea ei, este, în esență, frumoasă*

„Primejdia în care se află un bărbat care iubește total o femeie seamănă cu aceea a unui om care a atins un fir de înaltă tensiune și care, dacă nu se zbate, dacă instinctul nu l-a ajutat să se smulgă în chiar clipa când a fost zgâlțâit, moare acolo fără scăpare".

Și, mai departe, cu același sentiment: omul îndrăgostit devine un om captiv, iubirea îi poate smulge libertatea și, astfel, îl poate distruge. Moralistul rămâne, în continuare, prudent, instinctul lui (un factor deseori citat în această cercetare de sine) îi spune că îndrăgostitul este o ființă vulnerabilă, fragilizată de pasiunea pe care o cultivă:

„...ne spune instinctul că pe măsură ce dragostea unei femei e acceptată, în aceeași măsură

ea înlănțuie ce avem mai bun în noi și nimeni nu ne poate garanta dacă fericirea promisă nu ne va apărea cu adevărata ei față, de robie de existență și de imposibilitate de a mai găsi o ieșire spre libertatea de odinioară...".

În calea dragostei – fără de care, ne amintim că declară Preda la încheierea romanului *Cel mai iubit dintre pământeni*, nimic nu este, dacă dragoste nu este – sunt și alte obstacole. În primul rând, este obstacolul suspiciunilor sale. Omul îndrăgostit este, inevitabil, un om care se îndoiește. Ca să se încredințeze că este, cu adevărat, iubit de femeia pe care o iubește cu ardoare și inconștiență, trebuie să-i pună la încercare credința. Chiar dacă n-a făcut până acum ceva care să alerteze spiritul. „Îl provocăm să ne facă!" – recomandă Preda. Și numai după ce trece și această probă, spiritul îndrăgostitului se liniștește și iubirea poate fi reînnoită!... Curioasă idee! Este a lui sau a personajului său încolțit de gelozie? A oricui ar fi, nu-i o metodă rațională și eficientă în dragostea dintre un bărbat și o femeie. Pare o replică scoasă dintr-o comedie frivolă... Preda ia, însă, lucrurile în serios, cum îl știm, și înnobilează suspiciunea sa, adăugând la cele dinainte ideea că, în dragoste, trebuie să oferi, nu numai să primești. O reflecție mai generoasă:

„Nu putem fi tot timpul gata de a primi afecțiunea celuilalt, gândeam, există și aceste stări de absență sau de oboseală, când nu trebuie să așteptăm nimic de la cineva care ne iubește. Dimpotrivă, trebuie să dăm noi...",

urmată de altele, pline de miez și de gravitate. Din ele înțelegem, dincolo de ezitările liminare, că, pentru scriitorul care studiază psihologia și comportamentul feminității, iubirea este un sentiment fundamental, o dimensiune esențială a ființei. O dimensiune morală și spirituală pândită, e adevărat, de circumstanțele care împiedică pe om, în genere, să fie o divinitate. Dispariția iubirii este începutul singurătății:

„Dispariția iubirii e ca o oglindă întoarsă, nu se mai vede nimic, te uiți zadarnic în ea. Gestul tău nu se mai reflectă, nu-i mai răspunde nimeni. Ești singur."

„Ispita lucidității care te îndeamnă să afli de ce nu te mai iubește cineva constă în faptul că ai sentimentul acut, irezistibil, că, după ce vei afla, vei înceta să suferi."

„...Mila naște, în dragoste, ură, nu alinare."

„O spun acum, dragostea este supusă adesea asalturilor chinuitoare ale geloziei, care o poate veșteji, intrigilor celor care nu ne simpatizează și, nu o dată, ba chiar foarte adesea, lipsurilor, sărăciei, dorințelor care nu se pot împlini... În timp ce ura e suverană, n-o poți smulge până nu crește, înflorește și piere singură, uneori după ce a reușit să nimicească în prealabil viața unui cuplu."

„Ura curată, adică ura pură, e mai demnă de respect decât fericirea amestecată cu josnicii."

„Ura nu poate fi învinsă prin simpla iubire, ci printr-o iubire mai puternică decât ura. Într-adevăr, o ură mare nu poate fi învinsă printr-o iubire mică!"

*

O temă care revine în reflecțiile lui Marin Preda – inclusiv în romanele sale – este *istoria*. Mai exact, relația dintre istorie și individ. El însuși, ca scriitor, este interesat de destinul omului în istorie, de aceea, scriind despre personajele sale, le prezintă dramele personale în legătură cu fatalitățile acestei zeițe (istoria), care, scrie el undeva, nu este deloc o zeiță nepătată, cum cred unii. *Unii* sunt cei care, în epoca în care trăiește și scrie Preda (adică după 1945), gândesc *istoria ca o necesitate înțeleasă* și, dacă este înțeleasă, istoria trebuie să fie și acceptată. O idee care a dominat lumea de Est o jumătate de secol și chiar unii filosofi occidentali, ca Jean-Paul Sartre, o pun la baza gândirii lor. Sunt forme brutale, fatalitatea istoriei a devenit, în practica ideologică și politică, o armă de represiune morală și socială. În relațiile dintre individ și istorie, istoria are totdeauna dreptate, pentru că ea reprezintă o *necesitate a timpului* și o formă de manifestare a umanității. Așa că ea, nu omul, cu dramele și subiectivitățile lui, învinge în această confruntare pe termen lung sau scurt. Ideea scriitorilor din

secolul al XIX-lea că, dacă o revoluție omoară un om nevinovat, devine culpabilă, cade în fața teoriei filosofilor din secolul al XX-lea, convinși că umanitatea este esențială, nu individul, în dialectica socială, și, fatal, în morala literaturii, care are ca sarcină primordială umanitatea, nu omul, *întregul, nu partea, totalitatea, nu singularul, subiectivul*... Lui Preda nu-i place această ecuație, folosită în regimurile totalitare ca o armă politică. În modul lui calm și hotărât, o denunță. Rămâne la convingerea că *circumstanțele* nu trebuie să strivească libertatea, divinitatea din om, cum am văzut că nu obosește să spună. Strigătul de luptă predist este, la acest punct al înțelegerii lumii moderne, următorul: *în conflictul cu istoria, omul moral are totdeauna dreptate*; în literatură, omul, nu istoria, trebuie să aibă prioritate; *scriitorul care își asumă în opera sa sarcina umanității, dacă nu-și asumă, mai întâi, sarcina condiției omului în istorie, nu merge în întâmpinarea adevărului*...

Aceasta este teza subliminară a romanului *Risipitorii*, un roman pe care, cum se știe, Preda l-a scris greu (s-a îmbolnăvit de nevroză din cauza lui), în mai multe variante. N-a reușit, după cum voia, să scrie un mare roman, dar, atât cât este, romanul reușește, după opinia mea, să schimbe ceva esențial în evoluția romanului românesc, dominat încă (în 1960) de teoria realismului socialist, care socotește literatura un exponent și un produs al istoriei. Preda răstoarnă, repet, termenii acestei fatalități:

„Este foarte lesnicios pentru omul de litere să se adăpostească în spatele necesității istorice și să se eschiveze, în felul acesta, de a se întreba nu câtă necesitate conține istoria, ci care e soarta fiecărui om în parte, știind că omul nu are decât o singură viață de trăit, în timp ce istoria este înceată și nepăsătoare".

Cu toate acestea, mai observă Marin Preda, omul dominat de istorie simte, în chip bizar, nevoia „să se arunce vertiginos pe scena istoriei". Cu alte cuvinte, istoria a reușit, cu toate injustițiile ei sau, poate, chiar prin injustițiile făcute omului ca ființă socială, să creeze o fascinație față de ea, un veritabil apetit de a face istorie. Este una dintre acele remarci inteligente pe care le face prozatorul, intuind just mecanismele istoriei moderne. O enigmă: victima este fascinată de agresor și vrea să i se alăture, *să facă istorie*, nu se știe cu se rezultat, dar să facă, să ia parte la triumfurile ei, care pot fi dezastruoase. Ce are a face?! Tehnologia modernă îl poate ajuta în această aventură:

„Mijloacele pe care știința le-a pus omului la îndemână îl alungă pe om din grădină, de pe câmp, și îl aruncă vertiginos pe scena istoriei. Vânturile aspre și neînduplecate ale istoriei sunt adulmecate cu nesaț de această mulțime mare de oameni, atrași din grădinile lor, în care nu mai au nici un chef să taie crengile uscate ale copacilor și să alunge omizile, iar apetitul lor de a face istorie este atât de ascuțit, încât modul în care se vor comporta în vâltoarea evenimentelor constituie o enigmă. O enigmă care pune în joc soarta Umanității".

Omul dominat de istorie – observă Marin Preda – simte, în chip bizar, nevoia „să se arunce vertiginos pe scena istoriei". Cu alte cuvinte, istoria a reușit, cu toate injustițiile ei sau, poate, chiar prin injustițiile făcute omului ca ființă socială, să creeze o fascinație față de ea, un veritabil apetit de a face istorie

Apare în acest fragment, să se observe, ideea de *masă*, aceea pe care o discutau, în anii '30, filosofi ca Ortega y Gasset, noțiune absolutizată, apoi, de marxiști. Preda este foarte atent față de această noțiune și, în meditațiile sale, glosează în marginea ei. Îi atribuie, între altele, rolul de a intui cu o clipă mai devreme marile schimbări în istorie și marile nenorociri ca expresie a păcatelor omului. Religie morală, superstiție, instinct colectiv? O cauzalitate obscură, interpretată în sens creștin. Nu este nici prima oară, nici ultima când proza-

torul implică religia în determinările și complicitățile istoriei:

„Mai degrabă oamenii de rând au avut presentimentul viitorului dezastru. Prin ce? Prin neliniștea morală provocată, poate, de sentimentul păcatului, al insuficientei credințe, al culpei: nu trăim bine, viața noastră nu e curată, nu e frumoasă, o să plătim pentru asta".

Revenind la fatalitatea relației cu istoria, Preda se întreabă dacă, având la dispoziție tehnologiile de vârf, omul modern are sau nu inteligența să-și stăpânească forța colosală pe care acestea i-o dau. Interogație importantă. O cerceta, în deceniile anterioare, și Malraux, cu scepticism. Preda nu se arată sceptic, dar nici liniștit nu este. A văzut, a auzit, a pățit multe. (*A păți* este, cum știm, un verb prioritar în limbajul său, când este vorba despre cunoaștere.) Întrebarea dinainte este urmată de alta, cu mult mai gravă: are omul din secolul al XX-lea, înzestrat cu o inteligență iscoditoare, are sau nu o limită în a încălca legea morală, o măsură care să-l împiedice să facă ticăloșiile, mișeliile de care, vai!, este capabil? Da, este, răspunde autorul *Moromeților*, crescut în altă morală și altă filosofie de viață. Aici mi se pare a fi nodul gordian al gândirii lui Preda despre condiția umană, care nu i se pare deloc idilică:

„Eu m-am format – mărturisește el – într-un anume spirit și am trăit, încă din adolescență, cu ideea că există o limită pe care omul nu o poate trece: în mistificare, în josnicie, chiar în trădare, în nenumărate alte acțiuni care măsoară mizeria umană. Dar ceea ce s-a făcut în secolul nostru, în materie de mistificări, de ticăloșii, de trădări, înjosirile la care a fost supusă ființa omenească de către alte ființe omenești naște în conștiințele noastre îndoiala: se pare că această limită nu există, nu sunt bariere spre infern pe care omul să nu le treacă. Le trece. S-a dovedit că el le poate trece. S-a creat astfel un foarte grav precedent...".

Toate aceste mistificări, crime au fost făcute, mai zice prozatorul, de indivizi care nu se consideră degenerați, dimpotrivă, de indivizi care se comportă normal în viața de toate zilele și *afișează chiar idealuri de fericire a umanității*. Observație, iarăși, subtilă, dovadă că scriitorul are o bună intuiție a complexității realului. Cum notam, el vede distorsiunile din interiorul aparenței, contrarietățile, duplicitățile ființei umane în epoca modernității, dominate de *spiritul uman agresiv*. Primejdia imensă, conchide el, este ca omul *să-și piardă sufletul*. Atenție, deci, și la această nenorocire! Spiritul predist devine, cu aceste dovezi de abjecție, din ce în ce mai mizantrop. Nu va ajunge un mizantrop deplin și inflexibil, dar în judecățile sale despre omul secolului al XX-lea este din ce în ce mai aspru și mai îngrijorat. Un nou tip social apare în literatura și eseistica sa morală: „bruta lașă", „spiritul primar agresiv", produse ale stihiei, dislocărilor sociale. Scriitorul, care ne spunea că figura luminoasă a tatălui său îl împiedică să ia în seamă brutalitățile vieții obișnuite, descoperă, acum, abisurile ființei umane, stimulate de imoralitățile civilizației moderne:

„În secolul nostru s-a văzut că biruitor nu iese un astfel de om liber, mândru și așteptat, ci bruta lașă, care, eliberată de orice morală, se selecționează rapid și se unește cu alte brute împotriva oricăror veleități de libertate și mândrie, omorând orice scânteiere a spiritului și aruncând omul în perversiunea delațiunii, a corupției și fanatismului".

În această situație haotică și depresivă, nu cumva *umanitatea* sublimă pe care o laudă poeții și filosofii este în cădere, nu cumva un nou *rău al secolului* (mai complex și mai agresiv decât acela despre care vorbea Chateaubriand) amenință valorile umanismului european, mândria și speranța noastră? Preda ridică, îngrijorat, și această chestiune. Și nu se arată deloc liniștit:

„Timpurile s-au înăsprit, nu merge nimeni cu tine în legendă, ca să faci, prin sacrificiul tău pe altarul valorilor absolute, să lăcrimeze generațiile următoare citind demnele tale de milă suferințe. Am decăzut cu toții un pic? Întreaga umanitate? Da, și cine știe cât de adâncă e depresiunea care ne amenință, cât ne va trebui și cât de tare trebuie să ne încordăm puterile spiritului spre a atinge iarăși acele culmi în care un simplu ocnaș preferă întunericul minelor de sare, adică

moartea sa lentă, decât să revină la lumină făcând pe călăul. Istoria e adevărată și o povestește Kogălniceanu!".

Neliniștit și, totuși, nu depresiv, negaționist. „Anormalul" nu i se pare intangibil. Ticăloșia nu-i eternă și de neînfrânt. Să nu justificăm răul recurgând la principii înalte, căci săvârșim, atunci, cu sau fără voință, o gravă mistificație. Moralistul atrage mereu atenția la încercarea intelectualilor de a justifica imoralitățile prin speculații superioare. Fals. Eroare. Compromis grav cu ideile, înjosire a inteligenței, care nu poate sfida la infinit adevărul, răspunde cel care vrea să cuprindă cu gândirea lui totalitatea lumii. Nu-i plac, după cât se știe, *făcătorii de cuvinte*, după cum nu-i plac cei care trișează cu ideile. Rezerva lui față de unii contemporani din viața culturală ține și de acest aspect: ușurința cu care unii dintre ei își schimbă părerile în funcție de circumstanțe, fug de adevăr, înfrumusețează impostura, justifică injustiția... Toate aceste mistificații par de neconceput într-o libertate deplină a spiritului de creație. Într-un sistem totalitar, dominat de politică, nu-i, însă, deloc ușor să le combați. Preda are acest curaj, folosind metoda lui: *atacă genul ca să priceapă speța*, recurge la marile creații ca să denunțe autoritatea improvizației, imposturii. O strategie bazată pe o minimă prudență. I-a reușit? În mare parte, da, avertismentele sale au avut ecou – în genere, în rândul tinerilor scriitori din *Generația '60* –, dar i-au adus și noi adversități... Preda, inflexibil în convingerile lui artistice și etice, n-a cedat, a trăit până la moarte cu ele.

Ce putem remarca, parcurgând reflecțiile sale despre literatură și viață (tema eternă a scriitorului care, repet, caută sensul totalității lumii!), este faptul că nu ezită să-și pună mai toate acele *întrebări imposibile* care îi obsedau pe marii realiști din secolul al XIX-lea. De pildă, ce este *viața*, de ce există *moartea*, de ce dispare, brusc, un om sau când are acces omul la fericire etc. Citește pe Cioran și descoperă ideea că filosoful vorbește cu dispreț despre romancierii care își pierd timpul descriind viețile indivizilor. *Ce-i viața?*, întreabă sceptic filosoful. Vine numai-

decât interogația romancierului: „iar eu întreb: ce este altceva? O viață este totul și felul cum se desfășoară ea este adesea halucinant. Spiritul este implicat în lupta care se dă pentru salvarea lui. Gândirea altui filosof care declară că abia după ce a încetat să mai cânte fericirea a putut în sfârșit să fie fericit e ispititoare ca gândire; în realitate cât timp există viață în noi, fericirea, ca și nenorocirea ne urmăresc în bârlogul în care să zicem că am fi reușit să ne retragem și ne afumă la gura vizuinii cu atâta viclenie încât ne silesc să ieșim fără măcar să ne dăm seama că o facem".

Răspuns inspirat, edificator, nu printr-un contra-aforism memorabil, ci printr-o mică demonstrație epică. Ea începe cu o întrebare care o anulează pe cea expusă de primul locutor și continuă cu ceea ce am putea numi *logica vieții, rațiunea existenței comune, imperativul firescului, normalității*. Este punctul de referință curent în judecata moralistului, cu sentimentul că omul inteligent poate spune orice, imaginația lui poate fi seducătoare, dar este ea și adevărată, intră în logica realului, normalului? *Realul*, în complexitatea și duplicitățile lui. Ca prozator, nu are cum să ignore rolul imaginației în opera de creație, cu o condiție, totuși: imaginația să respecte limitele perceptibilului, firescului, adevărului care există în tot ce există. Așadar, imaginația creatorului, pentru a rămâne în limitele artei, nu trebuie să cadă în bizarerie, irealitate, improvizație haotică... Pe scurt: literatura trebuie să-și păstreze, în orice situație și orice metodă ar folosi, paradigma posibilului, acceptabilului, realismului... Când era școlar, își amintește prozatorul, avea un coleg care spunea istorii cu totul suprarealiste, fanteziste, de o nemăsurată bizarerie. Ceilalți școlari erau fascinați de *sporovăiala* (termenul, de nu mă înșel, există în confesiunea prozatorului) colegului lor și-i prevedeau un viitor strălucit în arta de a fabula. Preda era, încă de atunci, sceptic. Și s-a dovedit că avea dreptate să fie. Colegul lui din Siliștea-Gumești prefigura pe *făcătorii de cuvinte* de mai târziu și pe cei care, în genere, bat câmpii în literatură, ignorând logica realului, adică *adevărul vieții*... Când a scris el însuși o povestire fantastică (*Mașina de cusut*), prozatorul a folosit ca model pe Poe, care, după cum se cunoaște, descoperă fantasticul în lumea realului... Ceea ce este esențial pentru genul ca atare, opera realiștilor, nu a fanteziștilor...

*

Să revenim la *fericirea* care există în om, ca și nenorocirea, câtă vreme există omul ca atare. Unii moraliști zic că ne dăm seama de fericire, ca și de copilărie, după ce am pierdut-o. Preda vede – și aici – în alt chip această chestiune. Vine din nou cu argumentul vieții, cu rațiunea realului, care, nici în această circumstanță, nu este deloc lipsită de adevăr:

„Dar cum se face că tânjim după ea, dacă n-am știi când suntem fericiți, că suntem? Pe alții i-am auzit spunând că din viața noastră numai suferința persistă, bucuriile se duc. Eu cred că suferim nu pentru că fericirea s-a dus, ci dimpotrivă, că e în noi, dar întoarsă în negativ, ca la clișeele fotografice și ne uităm la ea și ne chinuim să-i mai vedem adevăratul chip".

Și încheie, splendid, cu ideea că omul trăiește prea mult *temporalul care este infernul*... Și, dacă este așa, de ce omul însetat de fericire nu trăiește

Moralistul atrage mereu atenția la încercarea intelectualilor de a justifica imoralitățile prin speculații superioare. Fals. Eroare. Compromis grav cu ideile, înjosire a inteligenței, care nu poate sfida la infinit adevărul, răspunde cel care vrea să cuprindă cu gândirea lui totalitatea lumii. Preda nu ezită să-și pună mai toate acele întrebări imposibile *care îi obsedau pe marii realiști din secolul al XIX-lea*

intemporalul, eternul din el, spre a ajunge la fericirea după care tânjește? Întrebare, într-adevăr, capitală. Preda n-o ocolește și răspunde ca dominicanii, care, în disputele lor cu franciscanii, răspund la întrebările dificile cu întrebări și mai dificile, menite să întoarcă pe dos pe cele dintâi... Preda a descoperit, am impresia, de unul singur această tehnică eficientă în discuție, pentru a înfrânge o eroare de gândire, o opinie inacceptabilă. Ca, de exemplu, în problema accesului la fericirea coborâtă în *temporal*:

„Cine ne împiedică – chestionează el un locutor necunoscut – să trăim prin intemporalul din noi?, mă întrebam stăpânit de o totală neputință de a înțelege neînțelegerea. Neînțelegerea e inexistentul, ceva care nu se poate concepe cu atât mai... cu cât tot ceea ce e viu în noi participă..."

și, din nou, trage o concluzie aproximativă – așa cum este, în fapt, și natura subiectului –, o concluzie sub formă interogativă: nu cumva fericirea este chiar căutarea perpetuă a fericirii?

„Această iluzie după care gonim pe vastitatea unei câmpii pe care lăsăm, moarte, bucăți din sufletul nostru, până când ne pierdem, istoviți, dincolo de orizont?"

Carevasăzică, fericirea este, și ea, o căutare perpetuă, o vagă înțelegere a neînțelegerii. Iată cum, acolo unde un moralist de profesie ar încheia printr-un aforism plin de negativități, un prozator complex ca Marin Preda răspunde printr-un mic eseu analitic, creând, astfel, o problemă cu sfârșitul deschis... Așa cum notează el în fragmentul din care am citat mai sus: „Ce doresc unul de la altul [cel care caută fericirea și cel care ar trebuie să i-o dea]? Ce vrea să smulgă unul din celălalt? Nimic altceva decât ceea ce e celălalt, ceva indefinit, neclarificabil, dar care îl împiedică pe el să fie definit, clarificabil...".

Așadar: totu-i relativ în această ordine de neînțelegeri, efortul omului de a *înțelege neînțelegerea* (piatra filosofală a oricărei înțelepciuni) se poate încheia cu o neînțelegere și mai mare. Datoria omului care vrea să fie fericit (*să smulgă fericirea de la celălalt*) este, totuși, să încerce, cu sentimentul că „ceasul devenirii noastre" a fost întors, chiar din secunda nașterii, pentru noi... Preda acceptă aici filosofia curentă, conștient că ceasul de care vorbește nu poate fi oprit în curgerea lui...

*

Toate aceste aproximații pregătesc gândul să întâmpine cea mai gravă dintre chestiunile imposibile cu care se confruntă ființa noastră: *moartea*. Ea este și pentru el cea *mai* imposibilă dintre chestiunile zise imposibile. Moartea este o *noțiune*, un *sentiment*, o *realitate înfricoșătoare* – nu știu cum să-i spunem mai bine – care îl interesează în grad maxim pe moralistul Preda: scrie mereu despre ea, în prozele, ca și în *convorbirile* sau reflecțiile sale. Și, să observăm, scrie altfel decât moraliștii de profesie. Să ne amintim cum începe *Cel mai iubit dintre pământeni*:

„Dacă omul ar acorda morții măcar un minut pe zi de meditație, conflictele în care ar fi implicat și-ar micșora importanța și soluțiile cele mai rele l-ar speria mai puțin, ar fi oricum mai îndrăzneț și s-ar bucura mai mult că există. Suntem însă făcuți să nu putem concepe în noi înșine că am putea muri, să simțim adică, nu doar să gândim, că murim în minutul acela, că totul s-a sfârșit, fiindcă altfel știm prea bine că într-o bună zi va trebui să pierim. Ei, da, gândim, dar această bună zi o să fie cândva, nu acum, până atunci, ehe, mai e!, și continuăm, prizonieri ai forței noastre vitale, să mărim nemăsurat, cu secretă și puternică luptă, gesturi și cuvinte care ne chircesc sufletul".

Ce înțelegem din acest scris parcă nu de Preda – cititorul și traducătorul lui Camus –, ci de personajul său Ilie Moromete? Acela care vede, întâi, partea tragică a lucrurilor, apoi confuzia care se naște în jurul ei. Adică: omul știe că moartea este inevitabilă și o să ajungă și la el, nu imediat, dar cândva, *într-o zi*, și, cu acest gând, continuă să rămână „prizonier al forței sale vitale". Altfel spus, să trăiască *după pofta inimii ușoare*, cum ar zice un alt personaj celebru din literatura noastră... Cum ieșim din această dilemă? Dar are omul altă soluție de a evita inevitabilul?

Preda, care prevede toate variantele, vine cu supoziția cuprinsă în primele propoziții din fragmentul de mai sus. *Dacă omul ar medita zilnic la moarte, ar fi mai puțin panicat și mai îndrăzneț în acțiunile sale. Și s-ar bucura mai mult de existența sa.* Dar omul, adaugă romancierul, preferă altceva: să îndepărteze ideea morții și, în secret, să creadă că pe el moartea îl va ocoli multă vreme... În această viziune, moartea nu-i problema ta, este problema celorlalți...

În această chestiune gravă, esențială pentru om, Preda dă o traducere filosofică viziunii țărănești privitoare la moarte. Țăranul, se știe, așază moartea în rânduiala lumii. Nu vorbește cât este în putere de ea, iar când vorbește, la bătrânețe, este resemnat. Resemnarea lui nu este, însă, o lașitate a spiritului, ci o înțelegere a naturii umane. Moralistul Preda, preocupat – cum am semnalat – de actele fundamentale ale existenței omului, pune această filosofie de origine biblică într-o ecuație mai complicată, sesizând metafizica incipientă din înțelegerea și resemnarea în fața morții. Gândul lui este: da, moartea este un fenomen tragic și inevitabil, dar dacă am medita la el mai des și mai profund, am putea *înțelege neînțelegerea* sau, măcar, am accepta destinul omului și nu ne-am mai plânge de inexorabilitatea lui. Soluție pascaliană, altoită pe o filosofie țărănească. Demnitatea omului conștient de această devenire ar fi demnitatea spiritului de a gândi la această înlănțuire de determinări, cauzalități ireversibile din rândul cărora omul este, la un moment dat, eliminat... Dar, se întreabă, sceptic, prozatorul, își cunoaște cum trebuie omul condiția sa sau își duce viața terorizat de ideea dispariției sale? Întrebare ce relativizează demonstrația rațională de până acum. Sugestia este că, totuși, nimic nu-i convingător în fața morții...

După ce a analizat cu maximă atenție comportamentul omului în relația cu iremediabilul din existența sa, Preda imaginează moartea ca pe o reintegrare în ciclul cosmic. Omul, ca individ, moare, dar în locul lui apare altul, la fel ca toate lucrurile. Omul să se bucure, atunci, de ceea ce are și cât are. Între el și natura eternă este un pact limitat, temporal

În final, Preda imaginează o moarte nu idilică (pentru că moartea nu poate fi în nicio împrejurare idilică), ci eminesciană (ca în *Cezara*) sau mioritică: reîntoarcerea în circuitul cosmic, reintegrarea în materie:

„Extincția vieții (căci moartea nu există) trebuie să se petreacă simplu, undeva într-o pădure, la marginea unei ape, într-un ultim somn care să te facă să visezi, în timp ce auzi încă foșnetul etern al copacilor și susurul undelor, și să dorești că trebuie să te trezești...".

Viziune surprinzătoare în imaginarul predist, refractar, de regulă, față de reveriile romantice și chiar față de filosofia resemnării. Iată că, în final, după ce a analizat cu maximă atenție comportamentul omului în relația cu iremediabilul din existența sa, imaginează moartea ca pe o reintegrare în ciclul cosmic. Omul, ca individ, moare, dar în locul lui apare altul, la fel ca toate lucrurile. Omul să se bucure, atunci, de ceea ce are și cât are. Între el și natura eternă este un pact limitat, temporal:

„Când am înțeles că eu și natura n-aveam o soartă comună, că adică eu voi dispărea în cele din urmă și ea va rămâne, am văzut-o și a început să-mi placă, dar nu pentru că era frumoasă, ci pentru că va dăinui și, așa cum m-am născut eu, având multă vreme fiorul eternității, se vor naște și alții și o vor vedea ca și mine".

Lipsesc, din această judecată rațională, cu punct de plecare, repet, în filosofia de viață a țăranului, argumentele religiei, soluția creștină, care promite viața eternă de Dincolo. Preda nu o introduce în ecuația gândirii lui, deși personajele sale vor să construiască *o nouă religie*, ca Niculae Moromete, și așteaptă semne... El gân-

deşte *cosmic* și visează la o *nouă gnoză*, pornind de la descoperirile științei. Numai prin ea omul se va elibera de singurătate și de sentimentul inutilității sale în scurta trecere pe pământ:

„O nouă gnoză, pornind de la descoperirile științifice, ar elibera omul de teama, de neliniștea cosmică, într-o lume în care Dumnezeul îmbătrânit nu-i mai poate alunga singurătatea sa înspăimântătoare în fața unui univers de catran, care pare absurd. Înțelegând că universul suntem noi înșine, putem, prin inteligență, înțelege că nu murim niciodată. Gândind cosmic, ne salvăm chiar prin el, prin univers, care ne-ar deveni familiar și eternitatea lui ni s-ar transmite, deși știm că într-o zi vom muri totuși...".

„Gândind cosmic", va scăpa omul, totuși, de gândul morții? Înțelept, Preda nu-i promite acest lucru... Rămâne la ideea lui, ca omul să se bucure de viață, atât cât îi este dată, în mijlocul singurătăților sale, și să facă în așa fel încât puterea gândirii sale „să plutească pe deasupra pământului"... Să rămână, în condiția sa pieritoare, „un fiu al soarelui și a tot ce există". Preda, fiu al câmpiei dunărene, aduce dovada experienței sale. Stă întins pe pământ și privește cerul și spectacolul miraculos al asfințitului:

„Stăteam zile întregi pe spate, cu ochii spre cerul care, din pricina tensiunii simțirii mele, îmi părea veșnic albastru sau veșnic acoperit de grămezi de nori, uitând de trecerea clipelor și de apropierea nopților, simțind cum nu puterea pământului urcă în mine și mă îmbată, ci puterea gândirii mele plutește biruitoare pe deasupra pământului. [...]

Nimeni nu vorbea în timp ce soarele cobora strălucind peste câmpia care începea să se coloreze. Auriul și violetul, sau roșul de foc, cu albastru-verzui amestecate la buza asfințitului, te făceau să simți, și asta nu numai pentru o clipă, ca o iluzie, că te afli pe o planetă necunoscută, fantastică în frumusețea ei orbitoare, și că te afli în ea nu de ieri sau de azi, ci de totdeauna și vei rămâne totdeauna... Viața și moartea pe ea sunt apropiate, intră unul din noi în pământ, rămâne altul cu ochii deschiși ca s-o vadă... Moare un cal, rămâne un mânz, se cosesc ierburile acestei veri, grâul și porumbul înalt, la primăvară vor răsări altele... Și veșnic va apune acest soare de aramă, pentru ca dimineața să apară iar...".

Moralistul Preda îl aduce pe Descartes în sprijinul ideii că omul muritor poate învinge întunericul din ființa sa prin meditație.

„Aveam în minte *Dialogurile* și pe Descartes, care îmi sădiseră mai dinainte ideea că, prin gândire, putem descoperi în noi lumina. Nu umilința, ci flacăra cugetării ne poate înălța...".

O alianță spirituală neobișnuită între înțelepciunea țărănească, raționalistul Descartes și misticul Pascal. Un spectacol strălucitor de inteligență și sensibilitate față de această *divinitate înlănțuită de circumstanțe*, care este omul, după cum ne-a avertizat acest moralist existențial. Această *divinitate* lovită din toate părțile de brutalitățile istoriei moderne trebuie judecată „cu acea seninătate izbăvitoare" – cere Marin Preda – și, numai atunci, poate, vom *înțelege neînțelegerea*. ▪

București, 1 august 2020

DORIN TUDORAN
Scriitor
Writer

„Câteva episoade neromanțate din viața bunicului meu"

Abstract

Retras, de la un timp, din spațiul public, poetul și gazetarul Dorin Tudoran, al cărui nume înseamnă și un reper al disidenței românești în regimul socialist, decorat, de curând, la împlinirea vârstei de 75 de ani, cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Cavaler, a oferit *Caietelor critice*, la solicitarea redacției, un text mai vechi despre autorul *Vieții ca o pradă*. Articolul evocă solidaritatea cu care Marin Preda a apărat, în calitate de director al Editurii Cartea Românească, un poem „problematic", cu încărcătură subversivă, al lui Dorin Tudoran din antologia *Pasaj de pietoni* (1979). Această secvență de istorie literar-culturală aduce în prim-plan și alte instantanee, alcătuind, de fapt, o mărturie despre cutumele, limitele și presiunile ideologice ale unei epoci totalitare. Reproducem, cu consimțământul autorului, și poemul în cauză, dedicat lui Marin Preda.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, evocare, istorie literară, literatură subversivă, cenzură

Withdrawn from the public space for some time now, and recently a recipient of the National Order "Star of Romania" in the rank of Knight, the poet and journalist Dorin Tudoran, whose name is also a landmark of the Romanian dissidence during the socialist regime, graciously acceded to the request of the *Caiete critice* editorial staff and offered an older text about the author of *Life like a Prey*. The article recalls the solidarity with which Marin Preda, as the managing director of the Cartea Românească Publishing House, defended a "problematic" poem, entailing a subversive charge, written by Dorin Tudoran and published in the anthology *Pedestrian Passageway* (1979). This scene belonging to the cultural and literary history brings forth other snapshots as well, actually compiling evidence about the ideological customs, limitations and pressures of a totalitarian age. We also publish, with the author's agreement, the poem in question, dedicated to Marin Preda.

Keywords: Marin Preda, evocation, literary history, subversive literature, censorship

Marin Preda ar fi împlinit astăzi 89 de ani. Din când în când, uitându-mă la ce se întâmplă, mă întreb „Ce-ar fi zis *Monșerul* despre toate astea?". Titlul de mai sus este al unui poem al meu, care a verificat o prietenie cu năbădăi. Nu ar fi fost publicat fără diligențele întreprinse preț de aproape un an de Marin Preda.

Poemul ar fi trebuit să apară, inițial, în revista ieșeană *Convorbiri literare*, condusă, pe atunci, de poetul Corneliu Sturzu. Numai că numărul acela de revistă urma să ajungă pe piață în ajunul

unui eveniment desfășurat în capitala Moldovei. Ajuns la Iași, mi s-a spus că, din păcate, poemul meu a fost scos din pagină de către „cei de la Partid”. Am întrebat de către cine anume. Nu mi s-au dat nume, semn că era de sus, de foarte de sus. Întrebând: „Pe ce motiv?”, Corneliu Sturzu mi-a dat un răspuns în care nu credea nici el: „Prea multe expresii pornografice”.

După câteva luni, profitând de vizita pe care mi-o făcea, i-am dat prietenului Mihai Ursachi o copie a poemului și o scrisoare adresată Primului Secretar al județenei de partid Iași – Ion Iliescu. Îi ceream să-mi spună care erau „expresiile pornografice” în care s-a împotmolit pudibunderia de partid. Nu am primit niciodată un răspuns de la Ion Iliescu. Nici nu aveam cum să primesc.

În drumul său către aeroport, Mihai Ursachi s-a oprit la Nichita Stănescu, unde, ca de obicei, erau strânși nu puțini prieteni ai *Bubulerului*. După o vreme, Mihai a deschis plicul ce trebuia să ajungă la Ion Iliescu, le-a citit amicilor scrisoarea mea, după care le-a citit poemul. A doua zi, Nichita m-a sunat entuziasmat, a început cu nelipsitul „Dau cu pupul după tine!”, m-a lăudat atât de mult că m-a cuprins rușinea. Va scrie, negreșit, un articol fulminant despre acel poem pe care „cu toți îl așteptam de atâția ani...”.

După 1989, aveam să aflu că scrisoarea și copia poemului nu au mai ajuns la Ion Iliescu. Entuziasmați din cale afară, convivii lui Nichita și-au trecut din mână în mână poemul și scrisoarea, uitând să i le returneze lui Mihai Ursachi. Conului Mihai i-a fost anevoie să-mi spună că, ajuns la Iași, ia plicul de unde nu-i. Tot după 1989, aveam să aflu că poemul nu fusese scos din pagină de cei de la partid, ci chiar de temătorul Corneliu Sturzu.

Am inclus poemul cu pricina în ultimul volum de poezii publicat în România înainte de expatriere – *Pasaj de pietoni*, Cartea Românească, 1979. Când m-a sunat să mă întrebe „Noi când ne mai vedem?”, am înțeles de la Marin Preda că trebuia să ne vedem. Ne-am văzut și mi-a spus că sunt puține șanse ca poemul să treacă de Cenzură. Dar avea o sugestie: „Nea Dorine, îmi dedici mie poemul”. Soluția m-a luat prin surprindere; în plus, mai exista în carte un poem pe care i-l dedicasem din proprie inițiativă. Am acceptat, chiar flatat de sugestie, și nu am pus prea multe întrebări.

După lungile luni de diligențe, când ne-am întâlnit să-mi spună că poemul a trecut și cum a decurs ultima sa discuție cu „ăia”, am realizat încă o dată cum gândea Marin Preda cu bătaie lungă. La un moment dat, le-a spus cam așa: „Ce aveți cu poemul ăsta? Poetului i-au plăcut foarte mult *Moromeții*. De-asta mi-a și dedicat poemul. E un fel de *Moromeții* în versuri”. Unul dintre „ăia” care nu l-au simpatizat niciodată pe Marin Preda a comis o eroare monumentală. A răspuns pripit: „E mai dușmănos...”. Evident, poemul.

În acel moment, Preda a câștigat partida. Acel „mai” însemna că *Moromeții* (bineînțeles, volumul al doilea) era o carte dușmănoasă și Marin Preda nu putea să tacă la o asemenea remarcă.

La sfârșitul relatării, *Monșerul* mi-a spus ferm: „Nea Dorine, pentru o vreme nu-l mai înjuri pe Vasile Nicolescu. Ne-am înțeles?”. „Da”, am răspuns. „Dar de ce?” „E-he-he-he!”, a râs Marin Preda. După care a adăugat: „M-a condus la lift și mi-a spus «Tovarășu’ Preda, acum, așa, ca între noi, scriitorii, tot ce mai trebuia să facă Tudoran era să pună ca subtitlu acestui poem *Recviem la distrugerea țăranului român de către fiul țăranului român*»...”.

„Și dumneavoastră ce i-ați răspuns?” „Nimic important. Dar i-am promis ceva în numele dumitale, fiindcă mă rugase, «așa, ca între scriitori», e-he-he-he!” „Ce i-ați promis?” „Că scoți un cuvânt din poem.” „Ce cuvânt?” „«Negru». Lași doar «Mercedes», fără «negru». Vasile are dreptate, știe toată lumea cine umblă cu Mercedesul ăla mare și negru. Dă-l în mă-sa! Ne-am înțeles?” „Ne-am înțeles, Domn’ Preda.”

...și unora dintre noi le lipsiți foarte mult, Monșer. ▪

(Text apărut pe blogul *CERTOCRAȚIA*, 5 august 2011. Reluat în vol. Dorin Tudoran, *România ca părere: „Patrie-mumă, putoare nemiloasă”*, prefață de Sorin Antohi, ilustrații de DION, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 285-287.)

DORIN TUDORAN

Câteva episoade neromanțate din viața bunicului meu

Lui Marin Preda

Înainte de-a fi strivit
de-un Mercedes
pe pasaj de pietoni
cu bunicul meu
s-au mai întâmplat câteva lucruri:
mai întâi a fost găsit
în scutece scumpe
și c-un medalion de aur la gât
sub un pod
peste care politicieni de renume
treceau de câteva ori pe zi
spre orașul cu trei văi
a fost înfiat
botezat
și-a primit
o educație aleasă
(„Tu, Tache Ana Badea,
copil din flori, acum
al lui Codică,
toată viața ta
să te scoli
înaintea soarelui
și să te culci
nu mult
după asfințitul lui
vara
în timpul zilei
să bei numai zeamă
de urzici
și doar seara
trei pahare de'ăl roș'
sânge de iepure
să ai mulți copii
să-i crești în frica
lui Dumnezeu
și să-i dai pe toți
pe la școli.")

Înainte de-a fi strivit
de-un Mercedes
pe pasaj de pietoni
cu bunicul meu
s-au mai întâmplat câteva lucruri
ce trebuiesc pomenite aici:
s-a sculat toată viața
înaintea soarelui
și s-a culcat
nu mult
după asfințitul lui
vara
n-a băut
în timpul zilei
decât zeamă de urzici
și doar seara
trei pahare de'ăl roș'
sânge de iepure
a avut zece copii
i-a crescut în frica
lui Dumnezeu
pe-ăi de-au trecut
de șapte ani
i-a dat la școli
i-a-ngropat pe toți
în afară de-o fată
când s-a prăpădit
ultimul dintre ei
n-a mai sădit
un tei la poartă
cum făcuse
la moartea primilor săi copii
ci
n-a mai vrut să urce
în deal
la vie
a pus mașina de stropit
pe banca din fața porții
s-o ia cine-o vrea
și-acela a și luat-o.

Și tot înainte de-a fi strivit
de-un Mercedes
pe pasaj de pietoni

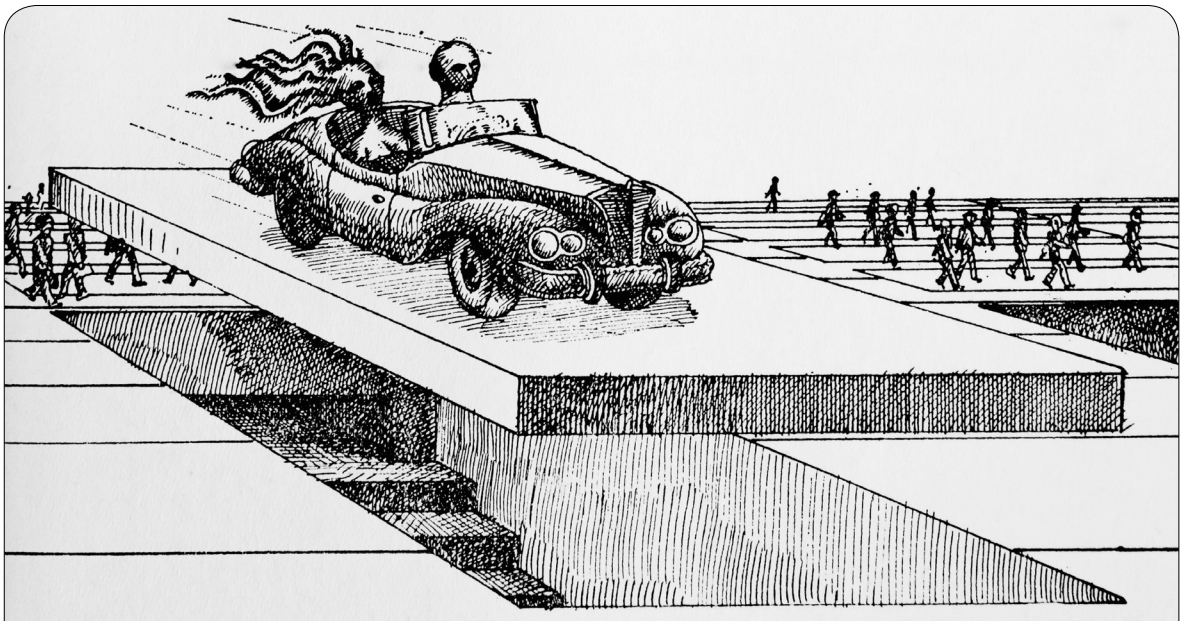

Ilustrație de Vasile Olac, din volumul Pasaj de pietoni *(detaliu)*

cu bunicul meu
s-au mai întâmplat niște lucruri
ce nu pot fi omise:
el a fost unul
din acei flăcăi
apărând Mărășeștii
numai în dalbe izmene
și purtând la brâu
patru cartușiere
ca patru pietre de moară
și-acolo la Mărășești
a fost declarat mort
numai pentru că
i-a trecut un glonț
dintr-o parte în cealaltă
a capului
pe sub tâmple
șuierându-i prin cerul gurii
ca o libelulă
adică
a fost declarat mort
pentru că
n-a putut să se ridice
de la pământ
două zile
dar el
bunicul ăsta al meu
s-a ridicat după două zile
și când s-a văzut lăsat
acolo
printre morți
a scuipat o gură bună
de sânge și-a zis:
„Bă, eu nu-s mort,
că n-am cum fi eu așa
și-am și copii acasă!”

Înainte de-a fi strivit
de-un Mercedes
pe pasaj de pietoni
bunicul meu a mai văzut
și-a mai făcut câte ceva:
întors acasă decorat
fiindcă n-a vrut să creadă
că e mort
bunicul meu s-a întâlnit
cu primarul
și-acesta i-a zis:
„Bă, Tache, ce dracu
de glonț ți-a trecut ție prin cap

de nu te-a omorât?
Când te-or fi văzut, bă, nemții ăia
numai în izmene
or fi tras după tine
cu glonțe de mămăligă.
Ha! Ha!
Bă, căcăciosule, tare-aș fi vrut
să te văz fugind în izmene
și p-ăia înmuind mămăliga în gură
băgând-o-n pușcă și
Poc! Poc!
Ha! Ha!"
Bunicul meu și-a descheiat întâi
tunica
a pus-o jos
apoi
și-a scos pantalonii
a rămas doar în izmene
și când primarul a dat să plece
i-a zis:
„Stai, coane, mai e ceva!
Eu n-am dat bir
cu fugiții."
Și-a dat jos și izmenele
a-ntors fața de la primar
și i-a zis:
„Uită-te bine;
acolo nu e nici un semn."
apoi și-a tras izmenele la loc
și fără să-și mai puie pantalonii
l-a-ntins pe primar pe jos
l-a despuiat ca pentru scaldă
și l-a bătut cu centironul
până l-a leșinat
apoi a intrat în curte
a venit c-o bucată de mămăligă
a frământat-o bine
până a făcut din ea
un ditamai glonțul
Dum-Dum
și i l-a-nfipt primarului
între buci:
„Na, să fie pomana întreaga.
Acu', n-ai decât să chemi jandarii;
eu tot am fost dat mort
la Mărășești."

(fiind decorat
n-a luat decât opt luni
când s-a întors
și-a găsit primul copil
mort
a sădit un tei lângă poartă
a auzit că pe primar
tot satul îl strigă
Glonțdemămăligă
și-a zis:
„Na, c-ajunsei
și naș de primar!")

Dar înainte de-a fi strivit
de-un Mercedes
pe pasaj de pietoni
cu bunicul meu
lucrurile n-au rămas tocmai pe loc:

după ce n-a mai urcat la vie
după ce n-a mers nici la câmp
după ce a hotărât
să nu mai iasă niciodată
din curte
stătea pe prispă mai toată ziulica
din când în când
își dădea căciula pe ceafă
și-ntreba:
„Taică, Hismover ăsta
n-are de gând?"
(Nu-ntrebam niciodată
cine e Hismover)
după-amiaza
se-ntindea în pătul
trăgea un pui de somn
după care
se-așeza din nou
pe prispă
își mai dădea căciula
de două, trei ori
pe ceafă
și zicea
ca numai pentru el:
„De, taică;
parcă ce, era vreo
nădejde?"

„Câteva episoade neromanțate
din viața bunicului meu”

Când l-a strivit
Mercedesul
pe pasaj de pietoni
s-au spus multe:
ba că moșu era beat
(fiind vară și
în miezul zilei
analizele au dovedit
ce era de așteptat:
din bunicul ăla al meu
nu curgea decât sânge
și zeamă de urzici)
ba că n-auzise claxonul
(era el olecuță
tare de-o ureche
de când îl declaraseră
mort
la Mărășești
dar de auzit
mai auzea câte ceva)
ba că așa i-a fost scris
(de scris
scria în actul de deces
că răposase în urma
a 63 de fracturi
și a etc., etc., etc.,
„dobândite în cursul
unui accident stradal”)

Acum, după ce bunicul meu
a fost strivit
de-un Mercedes
pe pasaj de pietoni
eu am povestit toate acestea
din următoarele motive:
din când în când
în visele mele de noapte
apare acest bătrân
care a fost bunicul meu
se ridică
de sub mașina ucigașă
scuipă o gură de sânge
ca pe vremuri
și zice:
„Bă, eu nu-s mort
că n-am cum fi eu așa!”
eu n-am curaj să-l contrazic
apoi el dispare
mă lasă singur
și eu îmi pipăi parcă
cele patru cartușiere
moștenite de la el
le pipăi
și se face
că mă umflă plânsul
simțind în ele
gloanțe de mămăligă
și parcă
și degetele mi se înmoaie
și mi-a spus un cunoscut
psihanalist
că până nu voi pune pe hârtie
toate astea
degetele mele
n-o să se poată strânge
niciodată
în pumn.

ANDREEA TELIBAN
Doctorandă, Facultatea de Litere, Universitatea din București;
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
PhD Student, Faculty of Letters, University of Bucharest;
"G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: andreea.teliban@yahoo.com

Dialog cu traducătorul Jean-Louis Courriol:

„După 45 de ani de la apariție, romanul *Delirul* are șansa de a fi cunoscut în afara țării"

Abstract

Pe parcursul acestui dialog, traducătorul Jean-Louis Courriol, căruia i se datorează versiunile în franceză ale operelor mai multor scriitori români, de la Mihai Eminescu la Marin Sorescu și de la Camil Petrescu la Augustin Buzura, dezvăluie detalii din culisele transpunerii *Delirului* lui Marin Preda. Alegând acest roman dintr-o „complicitate" afectivă, Jean-Louis Courriol evocă împrejurările în care a început, în 1989, munca de tălmăcire a *Delirului*, precum și obstacolele întâmpinate atunci în privința publicării romanului în Franța. Reluată și încheiată după aproape 30 de ani, traducerea *Delirului* nu are, nici acum, parte de o perspectivă mai bună, ieșirea în lume a cărții confruntându-se, din nou, cu unele impedimente extraliterare. Jean-Louis Courriol discută, de asemenea, despre multiplele fațete ale unui roman care a stârnit puternice ecouri la momentul apariției. Aflat, în 1975, în România, ca lector de limbă franceză la Universitatea ieșeană, traducătorul este martorul transformării rapide a *Delirului* într-un *best-seller*, datorită faptului că romanul reconstituia o epocă tumultoasă dintr-o perspectivă diferită de cea a istoriografiei oficiale impuse de regimul socialist. Ediția princeps, simțitor diferită de edițiile ulterioare, este și cea pe care alege să o reproducă în franceză. Jean-Louis Courriol pariază, în ultimă instanță, pe intonația aparte a scriiturii lui Marin Preda, aceasta putând răsuna cu succes și între hotarele francofone.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, „Delirul", traductologie, cenzură, drepturi de autor, interviu

* Material realizat în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

„După 45 de ani de la apariție, romanul Delirul *are șansa de a fi cunoscut în afara țării”*

Throughout this dialogue, translator Jean-Louis Courriol, whom we owe the French versions of the works of several Romanian writers, from Mihai Eminescu to Marin Sorescu and from Camil Petrescu to Augustin Buzura, reveals details from the backroom of translating Marin Preda's *The Uproar.* Selecting this novel out of an emotional "complicity", Jean-Louis Courriol evokes the circumstances when he began working on the translation of *The Uproar* in 1989*,* as well as the obstacles encountered then in what concerns the publishing of the novel in France. Resumed and finished almost 30 years later, the translation of *The Uproar* still does not have a better perspective, as the release of the book abroad faces yet again some extra-literary impediments. Jean-Louis Courriol discusses, as well, the multiple facets of a novel which triggered strong reactions on its release. While in Romania in 1975, as a French lector at the University of Iași, the translator witnessed the rapid transformation of *The Uproar* into a best-seller, due to the fact that the novel reconstituted a tumultuous age from a perspective that was different from the official historiography imposed by the socialist regime. The editio princeps, noticeably different from the subsequent editions, is the one he has chosen to translate into French. Jean-Louis Courriol, in the last resort, bets on the special intonation of Marin Preda's writing style, as it can well be successful within the Francophone boundaries.

Keywords: Marin Preda, "The Uproar", translation, censorship, copyright, interview

- Stimate domnule Jean-Louis Courriol, ați încheiat, nu demult, traducerea romanului Delirul *de Marin Preda. Când ați început această muncă?*

- Am început să traduc *Delirul* în 1989, înainte de Revoluție, după ce am publicat o antologie din *La Lilieci* de Marin Sorescu la Editura Jacqueline Chambon, cu titlul *Paysans du Danube*, apărută în aprilie 1989. Apariția *Delirului* este anunțată atunci: „à paraître prochainement", ca și *Viziunea vizuinii* (*La vision de la tanière*) de același Marin Sorescu. Dacă *Patul lui Procust* (*Madame T.*) al lui Camil Petrescu, în traducerea mea, va apărea în ianuarie 1990, *Delirul* n-a apărut niciodată, de altfel în nicio limbă de mare circulație, după câte știu. Am reluat acum un an traducerea întreruptă în urmă cu un sfert de veac și am terminat-o la sfârșitul lui 2019, cu speranța publicării în anul în curs, fapt care ar fi pus capăt unei situații de-a dreptul strigătoare la cer. Deocamdată, n-a fost să fie. Vom reveni, poate, la acest aspect important pe parcursul conversației noastre.

Cenzura ideologică în materie de literatură

- Din ce motive ați întrerupt traducerea romanului în 1989 și ce v-a impulsionat s-o reluați după atâția ani?

- Motivul determinant a fost renunțarea editoarei după ce, cu mare entuziasm, descoperise primele 50 de pagini și îmi semnase un contract de traducere rămas neonorat. Întrebarea ar fi, deci, de ce a sistat acest proiect. Răspunsul este deosebit de semnificativ pentru destinul *Delirului*: unii binevoitori au semănat dubii în mintea ei, sugerându-i că ar fi un roman cu ideologie de extremă dreapta – „fascist", cum s-au exprimat, cu mare „subtilitate lingvistică", deci „incorect politic"... Acești binevoitori fiind români la Paris și „intelectuali". Alte comentarii sunt de prisos față de asemenea aberații și calomnii. Eram prins, atunci, cu alte proiecte: Eminescu, Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Marin Sorescu, Augustin Buzura și alții, pe care i-am tradus și publicat în decurs de câțiva ani. Am reluat traducerea, convins fiind că

acest roman nu poate fi îngropat din motive ideologic absurde și că, după Revoluție – 30 de ani de atunci! –, libertatea de gândire și de creație literară trebuie apărată nu doar în România, ci și în țări care se laudă cu ea de câteva secole, practicând, totuși, cenzura ideologică în materie de literatură. Fiindcă e clar că decizia de a renunța la publicarea unui text de calitate estetică evidentă a fost cedarea față de o ideologie subliminală puternică, fără nici cea mai mică justificare.

„Complicitatea" profundă cu un text și cu un autor

- Ce anume v-a îndemnat să alegeți acest roman al lui Marin Preda? Cum procedați atunci când doriți să traduceți o carte: mizați pe afinitățile literare personale sau discutați cu o editură și vă orientați în funcție de cererile pieții?

- Ca de fiecare dată când m-am decis să traduc o carte: valoarea ei literară – din punctul meu de vedere – mi-a fost singurul criteriu. În materie de literatură română, nu prea putem vorbi despre cererile pieții – din păcate inexistente. Aș fi tentat să zic că interesul editorilor trebuie creat din neant. Am procedat întotdeauna în acest mod, de când mă străduiesc să fac cunoscută o parte – aceea de mare calitate – a literaturii române, traducând textele care îmi plac, în marea lor majoritate ale clasicilor – cu care, cum spuneți, am afinități personale –, și pe care, tocmai din acest motiv, le voi traduce cu șansa de a reuși să le transpun convingător în franceză. Nu cred că se poate practica în mod corect traducerea literară fără o „complicitate" profundă cu un text și un autor, ceea ce, după părerea mea, face greu de conceput traducerea așa-zis profesionistă în care traducătorii sunt lucrători la dispoziția unor editori și traduc ceea ce li se propune în funcție de – tocmai – cererile pieții, adică orice, din mulți autori diferiți. Am tradus din plăcerea de a traduce și doar după ce am terminat am căutat posibilitatea de a publica, oferind traducerea editorilor. Așa s-a întâmplat, de pildă, cu romanul amintit mai sus, *Patul lui Procust*: l-am tradus în 1975 și a fost publicat doar în 1990, după ce a fost refuzat ca „fiind de o modernitate depășită", după spusele unui editor francez, considerat important, căruia, cu naivitate, i-l propusesem în 1976... În 1990, *Madame T.* – titlul în franceză la *Patul lui Procust* – a avut două tiraje succesive și a și apărut în „livre de poche", semn de mare succes. Deci, romanul lui Marin Preda m-a pasionat atât prin stilul scriiturii, cât și prin tema profundă a cărții – un roman de formare și de dragoste –, despre care o să vorbim mai departe, cred.

În 1989, când am început traducerea Delirului*, unii binevoitori au semănat dubii în mintea editoarei, sugerându-i că ar fi un roman cu ideologie de extremă dreapta – „fascist", cum s-au exprimat, cu mare „subtilitate lingvistică", deci „incorect politic"... Acești binevoitori fiind români la Paris și „intelectuali"*

O abordare neavenită a literaturii

- Romanul Delirul *a văzut lumina tiparului în 1975. Tot în 1975, vă începeați șederea în România, mai întâi la Iași, ca lector de limbă franceză la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza". Vă amintiți ecourile stârnite de cartea lui Marin Preda în presa culturală românească? Dar acuzele de reabilitare a figurii lui Ion Antonescu, venite pe filieră străină?*

- Ar fi fost greu să treci pe lângă un eveniment editorial cu asemenea rezonanțe în perioada amintită. În condițiile de atunci, ale unui sistem totalitar comunist, cartea a avut un mare succes de public accentuat, evident, de

cenzura care l-a transformat într-un *best-seller* – pe sub mână, la început. Eram, într-adevăr, la Iași în anii 1975-1977, unde am avut șansa să predau, pe lângă Limba și literatura franceză, la Universitatea „Al.I. Cuza”, și Traducerea. Pot să spun că, la Iași, am resimțit, cu studenții mei, nevoia să mă apuc de traducere – în ambele sensuri –, cum urma s-o fac, câțiva ani mai târziu, cu alți studenți, francezi de această dată, la Universitatea din Lyon, ca profesor de Limba și literatura română. Acuzele aberante (interesate) de reabilitare a figurii lui Ion Antonescu țin de o abordare cu totul neavenită a literaturii, sunt expresia cenzurii care simte că o operă literară de anvergură, ca *Delirul*, este, din start, un pericol pentru orice tip de opresiune politică. Ion Antonescu este un personaj din roman printre altele. Marin Preda îi acordă rolul cuvenit pe care l-a jucat în lupta lui cu legionarii pentru putere: își asigură victoria asupra lor după ce i-a folosit ca să obțină posibilitatea de a conduce țara într-un moment extrem de dificil pentru România pe plan extern, obligată să aleagă între supunere față de Germania – după ce Franța fusese învinsă – și o rezistență cvasi-imposibilă, când aliații ei renunțaseră la luptă, după Acordul de la München, trăit, pe bună dreptate, ca o trădare internațională. Ca să nu mai vorbim de pericolul și mai mare de la Est, reprezentat de Rusia sovietică.

Un roman de formare, un roman de trecere de la țară la oraș

- Ați măturisit, mai devreme, că v-a atras la Delirul *tema profundă a cărții, în care vedeți un roman de formare și de dragoste. Cum vi se pare dezinvoltura cu care se acomodează Paul Ștefan în București? Preconiza acest personaj, în secvențele din sat, o asemenea prefacere? Paul Ștefan are două iubiri: pe Ioana, la Siliștea-Gumești, și pe Luchi, în Capitală. Considerați că portretul uneia ar fi mai bine realizat din punct de vedere estetic decât al celeilalte? Cum apreciați că surprinde Marin Preda psihologiile feminine?*

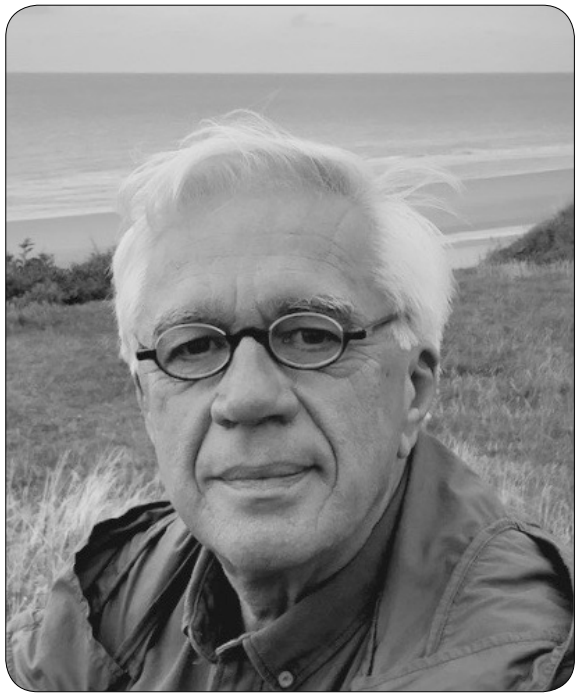

- Paul Ștefan este un personaj complex, uneori extrem de ciudat, cu comportări care-l fac adesea de neînțeles în mediul rural, din care fuge cu gândul de a reuși, de a se ridica deasupra lumii în care s-a născut. La București, se adaptează, într-adevăr, destul de repede, ceea ce poate surprinde, dar se explică tocmai printr-o voință dârză, o ambiție imensă, care îl va servi, deși îl expune și unor dezamăgiri crunte. Poate fi și foarte dur, de pildă, cu cei care, vrând nevrând, l-au ajutat când a sosit în Capitală. *Delirul* este un roman de formare, un roman de trecere de la țară la oraș, Ștefan se transformă profund, dar firesc, în funcție de calitățile și defectele lui, vizibile încă din copilărie. Metamorfoza personajului se produce și prin dragoste: trecerea de la mediul țărănesc la cel orășenesc poate fi urmarită în toate consecințele ei în cele două povești de dragoste: cu Ioana, în sat, și Luchi, la oraș. Părerea mea este că romanul dovedește o abordare foarte subtilă a raporturilor între sexe, departe de a fi unilaterală sau brutală. Evident, oricum, este faptul că, în amândouă cazurile, inițiativa le aparține Ioanei și lui Luchi, nu lui Ștefan. Lucrul acesta este relativ rar, general vorbind, în romane și chiar și în celelalte texte ale lui

Am tradus din plăcerea de a traduce și doar după ce am terminat am căutat posibilitatea de a publica, oferind traducerea editorilor. Romanul lui Marin Preda m-a pasionat atât prin stilul scriiturii, cât și prin tema profundă a cărții – un roman de formare și de dragoste

Marin Preda. Vă propun câteva fragmente în traducere referitoare la această latură importantă a *Delirului*.

Într-un sistem totalitar, autocenzura...

- V-ați procurat Delirul *„la cald", în 1975, sau mai târziu?*

- Mai târziu, atunci doar l-am citit, fiindu-mi împrumutat de un prieten. Eram pe moment ocupat cu traducerea romanului lui Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, deja menționat și mă atrăgea mult de atunci și opera lui Liviu Rebreanu, pe care o citeam cu aviditate. A devenit, de altfel, pasiunea mea literară, mi-am scris primul articol critic în română despre *Pădurea Spânzuraților*, în acei ani ieșeni, înainte să traduc și să public acest mare roman, câțiva ani mai târziu. În treacăt fie spus, *Gorila* lui Rebreanu, roman pe care l-am tradus și publicat cu titlul *La bête immonde*, în 1995, nu putea să nu mă introducă în același moment tensionat al istoriei României, cum este și cel evocat de Preda.

- Ce variantă a romanului ați tradus? Prima ediție sau pe cea de-a doua, adăugită?

- Stabilirea ediției „bune" a *Delirului* este extrem de delicată. Am ales prima versiune, pe care am avut șansa s-o obțin de la un prieten și care, după mine, este singura acceptabilă: celelalte poartă, inevitabil, marca unor intervenții exterioare, chiar atunci când Marin Preda le-a cauționat, de bună voie sau nu. Într-un sistem totalitar, autocenzura – prin tăiere sau adăugire, indiferent – este mai pernicioasă decât cea brutală. Și amândouă au fost utilizate în perioada respectivă.

Rescrierea unei istorii deformate, caricaturizate grosolan

- Romanul Delirul *nu este doar o operă de ficțiune, ci, totodată, o carte documentată, în care sunt surprinse mai multe momente și personaje din istoria României. V-ați gândit să însoțiți traducerea de note explicative privind aceste secvențe?*

- Cred că e bine să fie cât mai puține, doar cele absolut necesare pentru lămurirea istorică a unui cititor străin. Romanul este extrem de precis și de documentat. Partea pur ficțională este foarte bine legată de partea istorică. Destinul lui Ștefan nu poate fi despărțit de destinul lumii în delir care, pentru România, începe cu lupta crâncenă dintre legionari și Ion Antonescu. Dar m-am gândit să-l însoțesc de o postfață, așa cum am procedat și cu *Ion* de Rebreanu, publicat în 2018, cu sprijinul Institutului Cultural Român.

- Cum ați perceput, prin prisma Delirului*, dar nu numai, istoria românească a anilor '30-'40 din secolul trecut?*

- Două romane de mare valoare tratează zvârcolirile istoriei române în anii '30-'40: *Gorila* lui Liviu Rebreanu, o carte puternică și admirabil scrisă înainte de al Doilea Război Mondial, și *Delirul*, care o prelungește, din perspectiva postbelică. Deși perspectiva este – evident – diferită, sunt două texte extrem de importante pentru cine dorește să înțeleagă în profunzime această istorie, prin prisma ficțiunii. *Delirul,* scris în anii '70, umplea atunci un gol enorm: golul ocultării istoriei adevărate a perioadei interbelice de către totalitarismul comunist, care îi substituise o versiune cu totul falsă. Scriitorul și-a însușit misiunea să rescrie, în roman, istoria care fusese deformată ideologic, caricaturizată grosolan.

„După 45 de ani de la apariție, romanul Delirul *are șansa de a fi cunoscut în afara țării”*

- Romanului i-a fost „amputat” un fragment – episodul sinuciderii celei de-a doua soții a lui Stalin, Nadejda Alilueva –, fragment restituit, în 1990, în revista Caiete critice. *Considerați că această „piesă” pierdută a* Delirului *ar fi putut prezenta interes pentru publicul francez?*

- Am ales prima versiune – cea retrasă din vânzare –, în care nu există capitolul consacrat lui Stalin din edițiile urmatoare. Am ales să traduc și să propun editorului să adăugăm într-o anexă atât acest text de care pomeniți, cât și alte fragmente care au fost modificate – probabil cu „voia” autorului – în alte ediții antume. Ar fi o modalitate de a respecta prima ediție și să oferim, totodată, și fragmente scoase de cenzură.

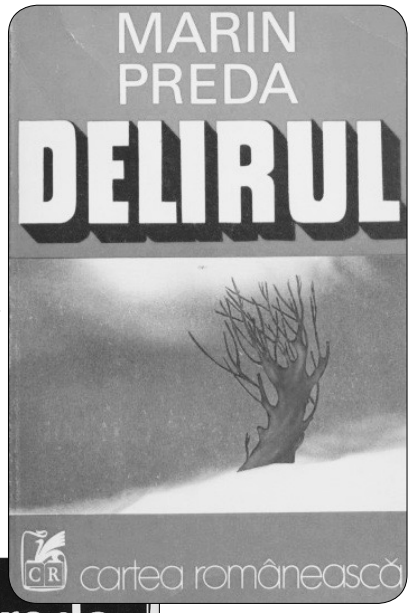

Ediția princeps, 1975

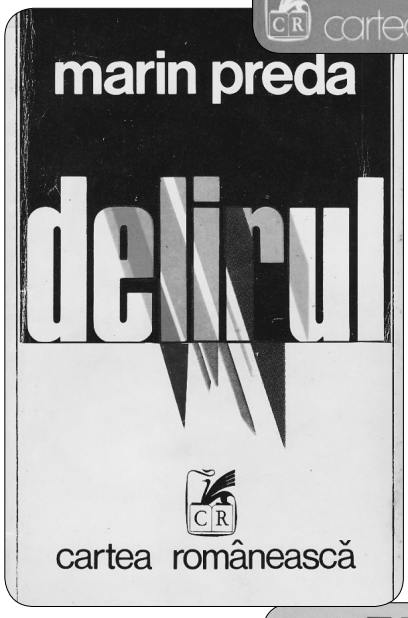

Ediția a II-a, revăzută și adăugită, 1975

Cenzura drepturilor de autor

- Cum credeți că va fi primită cartea în Franța? Sunt cititorii francezi interesați de literatura română?

- Prima condiție ar fi să fie publicată! Am găsit o editură dispusă s-o publice imediat, editura Non Lieu, care are meritul deosebit de a publica clasici români: antologia Eminescu bilingvă, *Ion* al lui Rebreanu, *L'Avenue de la Victoire* de Cezar Petrescu, între altele. Dar, ca să parafrazăm o formulă celebră, se pare că soarta nu prea are răbdare cu Marin Preda și că, după ce a căzut victima cenzurii comuniste interioare, urmate de un fel de cenzură externă – de care putem vorbi, dacă doriți –, trebuie să se lupte, din păcate, cu ultima – cenzura drepturilor de autor...

- Ce i-ați spus editorului francez despre cartea lui Preda din moment ce ați obținut această reacție favorabilă promptă? Puteți detalia „cenzura drepturilor de autor”?

- Nu a fost greu să-l conving: există, din fericire, și editori care au încredere în traducători – când îi cunosc din traducerile deja publicate – și nu doar în obișnuiții „lectori” folosiți de unii ca să-și facă o opinie despre un text pe care nu-l pot înțelege, neștiind

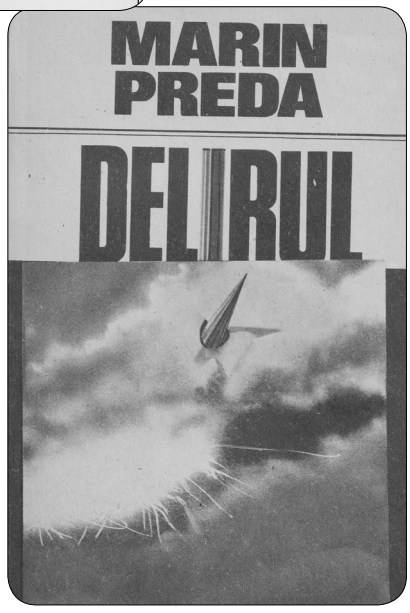

Ediția a III-a, 1987

limba originală. Ar fi multe de spus în această privință, dacă ne gândim că traducătorul este, în principiu, cel care cunoaște cel mai bine un text pe care l-a ales.

Din nefericire, mai este un ultim obstacol de trecut ca să apară *Delirul* în franceză, o înțelegere cu editura pentru drepturile de autor. Traducerea există, editura, de asemenea, o nedreptate inadmisibilă ar putea fi corectată, Marin Preda ar avea șansa de a fi cunoscut în afara țării cu *Delirul*, după 40 de ani de la dispariție. O singură piedică, cea mai neînsemnată – aparent – dar de neînlăturat, deocamdată, mai rămâne și nedreptatea se prelungește. E păcat pentru literatura română și memoria lui Marin Preda.

Căutarea echivalențelor lingvistice

- Romanul „adăpostește" unele expresii care și-ar găsi mai greu echivalențe franceze. De pildă, Ștefan al lu' Parizianu le spune, la un moment dat, unor țărănci: „Aștezău!". O prescurtare de la „Așa să te ajute Dumnezeu!". Cum ați transpus această expresie în franceză? Sau, un alt exemplu: strada C.A. Rosetti devine, pentru băieții stabiliți la București ai lui Ilie Moromete, printr-o potrivire fonetică după... ureche, strada „Cheia Roseti". Ați întâmpinat obstacole lingvistice pe parcursul traducerii sau a fost un drum obișnuit?

Mai este un ultim obstacol de trecut ca să apară Delirul *în franceză, o înțelegere cu editura pentru drepturile de autor. Traducerea există, editura, de asemenea; o nedreptate inadmisibilă ar putea fi corectată. E păcat pentru literatura română și memoria lui Marin Preda*

- Probleme de traducere există oricum și echivalențe se găsesc, uneori mai greu, alteori foarte ușor. Aici, am ales să traduc printr-o expresie populară care să aibă mai ales și o conotație de provocare, cum este cazul în context. Ștefan „se dă mare" în prezența femeilor. Iată, în avanpremieră, traducerea fragmentului:

- Alors ça va comme vous v'lez ? dit Stéfane en se dirigeant nonchalamment vers l'auvent.

- Regardez-moi un peu ça, ma parole, mais c'est que ça parle comme un grand, un qui sait ce que se disent les femmes entre elles quand elles travaillent, c'est que ça se prend pas pour rien, tout le portrait de son père, ce gros malin ! Personne ne lui répondit. L'fils au Parisien ricana silencieusement comme si le mutisme qu'on venait de lui opposer avait brusquement accru sa joie...

Pentru a doua, singura soluție era să traduc prin *Quai Rosetti*. În roman, deformarea provoacă o neînțelegere cu locuitorii Bucureștiului care nu prea cunosc adresa respectivă...

O *intonație* cu totul aparte

- Vă amintește proza lui Marin Preda de cea a vreunui scriitor francez?

- E foarte greu să faci comparații sau paralele între texte luate separat din două literaturi. Aș zice pur și simplu că scriitorii de calitate, creatorii de ficțiune durabilă sunt, totodată, foarte originali și înrudiți prin arta de a realiza ființe ficționale care devin paradigmatice, uneori mai vii decât cele din lumea reală. Dar vocea lor are o *intonație* cu totul aparte, pe care traducerea trebuie s-o redea cât se poate de bine.

- A existat vreo împrejurare din timpul „stagiului" dvs. românesc în care să-l fi întâlnit pe Marin Preda?

- Din păcate, nu. Doar o singură dată m-am aflat nu departe de el, într-un mic restaurant din București, prin 1977, dar nu am avut nici prilejul, nici tupeul să-l abordez. Ideal ar fi fost să fim prezentați. ▪

Iunie 2020

JEAN-LOUIS COURRIOL
Translator
Traducător
e-mail: jlcourriol@yahoo.fr

Le roman poignant de l'histoire roumaine censurée. L'histoire passionnante d'un grand roman censuré

Abstract

The *Caiete critice* journal publishes, as an editorial preview, a substantial exclusive extract from the afterword of the future French edition of the novel *The Uproar* by Marin Preda, signed by the author of the translation, Jean-Louis Courriol. The selected passages mainly refer to the interpretation of the protagonist's love stories, unfolding on the background of collective and universal madness, stories out of which one can grasp Marin Preda's subtlety when highlighting female psychologies. The commentary is accompanied and supported by ample quotes; moreover, for a clearer image of Marin Preda's auctorial voice in the French tonality, the translation of a few chapters from *The Uproar*, is also provided, an editorial preview as well.

Keywords: Marin Preda, "The Uproar", afterword, translation

Revista *Caiete critice* publică, în avanpremieră editorială, un fragment consistent din postfața viitoarei ediții franceze a romanului *Delirul* de Marin Preda, semnată de autorul traducerii, Jean-Louis Courriol. Pasajele selectate se referă în mod special la interpretarea poveștilor de dragoste ale protagonistului romanului, desfășurate pe fondul unei nebunii colective și universale, povești din care se desprinde și subtilitatea scriiturii lui Marin Preda atunci când conturează psihologiile feminine. Comentariul este însoțit și susținut de ample citate, însă, pentru o imagine mai clară a „tonalității" franceze a vocii lui Marin Preda, sunt oferite, în final, și traducerile câtorva capitole ale *Delirului*, de asemenea în avanpremieră editorială.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, „Delirul", postfață, traducere

JEAN-LOUIS COURRIOL

« Gogol, sous le régime tsariste, pouvait écrire Les Âmes mortes*,* Le Revizor*, livres d'une extrême violence satirique. À l'époque napoléonienne, et celle de l'Empire allemand, quelque dur qu'ait été ce dernier, on pouvait encore écrire. La littérature gardait son autonomie. Aujourd'hui, messieurs Hitler, Staline, Mussolini l'asservissent, la soumettent à divers plans quinquennaux, la privent de sa raison même d'exister. »*

Liviu Rebreanu (*Rampa*, 1935)

La littérature a parfois, se donne parfois, contrainte et forcée, la mission de préserver la mémoire. La mémoire historique factuelle, pas seulement celle de la culture ou de la civilisation en général. C'est notamment le cas lorsque des régimes à l'idéologie totalitaire, que cette idéologie soit théologique, mystique ou prosaïquement politique prennent possession, pour longtemps ou pour peu, de cette mémoire en la déformant, en la caricaturant ou en l'effaçant – en s'efforçant de l'effacer – tout simplement. Les écrivains deviennent alors, comme les lointains et patients scribes de l'Antiquité, les seuls notaires des événements, ceux qui notent, mais avec leur seule conscience pour garant, leur seul courage ou témérité pour arme, leur seul talent pour gage de la vérité forcément partiale et partielle de leur œuvre, ce qui se passe, dans *leur* monde et dans *le* monde. Si cette dernière est animée, envers et contre *tous*, d'un souffle esthétique qui la met « au-dessus de la mêlée » – comme le dit Stéfane, le protagoniste-pivot de ce roman du « délire » universel, l'authenticité en est assurée contre tous les préjugés à courte vue qu'elle dénonce et stigmatise paisiblement et sans faiblir en un procès vivant : celui du totalitarisme sous toutes les formes inévitablement odieuses qu'il a revêtues, revêt, revêtira.

Ce que disait Liviu Rebreanu en 1935, en exergue ici, Marin Preda ne pouvait pas l'écrire

en 1975, à peine le dire. Il en a fait un texte romanesque poignant dont le cœur de l'intrigue prend place dans l'exacte période en question.

Le Délire de Marin Preda est très vraisemblablement l'un des plus grands romans roumains de « l'après-seconde-guerre-mondiale » et son auteur le romancier qui a marqué, dès lors et durablement, la fiction romanesque roumaine contemporaine. Paru dans les années 70-80, ce texte a suscité un engouement des lecteurs roumains sans égal dans ce moment très bref de relative déstalinisation de la culture, consécutive à l'arrivée au pouvoir, – en 1965 – de Ceausescu, perçu – à tort – on s'en rendra vite compte, bien avant la fin de ses deux premières décennies de règne, comme un personnage ouvert et différent.

Le roman de Marin Preda est la fresque sociale, culturelle et, conséquemment, historique d'un pays à la croisée des chemins, un *bildungsroman*, – s'il faut le dire dans la langue des occupants de l'époque littérairement et puissamment esquissée par lui, en France et ailleurs – le roman d'apprentissage, donc, d'un jeune homme, Stéfane, surnommé *l'fils au Parisien*, futur journaliste, venu de la campagne et qui vit, parallèlement et directement, *in medias res*, en apprenti *reporter*, toute cette période dramatique et tragique vouée à se terminer par l'entrée contre son gré de la Roumanie dans le système totalitaire communiste soviétique après 1945, en 1948 plus exactement : à l'abdication forcée du dernier représentant de la dynastie importée en Pays Roumains – depuis moins d'un siècle – des Hohenzollern, le roi Mihaï. Sa tragédie personnelle de jeune paysan que l'apparente incurie de son père et son propre désir farouche de faire ses preuves poussent à partir à la ville, à « monter » à la Capitale se noue et se dénoue dans le plan même des bouleversements anarchiques du monde qu'il analyse naïvement d'abord puis avec une lucidité qui, chez lui aussi, est le signe d'une maturité progressive et amère pour s'avérer, finalement, impuissante. À son cousin Nicolaé qui reste à la campagne :

Ce qui est sûr c'est que nous sommes abandonnés par nos parents, dit l'fils au Parisien d'une voix forte et de nouveau pathétique et c'est pour ça qu'il nous faut établir entre nous une passerelle secrète parce que personne ne nous viendra en aide, personne ne nous comprendra jamais... Nous voulons bien qu'on nous jette comme ça dans le vaste monde, poursuivit-il, grisé par sa propre pensée, d'une voix qui vibrait puissamment dans le silence des champs désertés où l'on n'entendait guère que le souffle des chevaux qui broutaient mais nous n'accepterons jamais les misérables fatalités imposées par les hommes...

– Qu'est-ce que tu veux dire ? dit Nicolaé, brusquement attentif et surpris. Ce que tu as dit de mon père n'est pas faux... J'aimerais bien savoir ce que tu as derrière la tête...

– Personne ne nous aidera, dit Stéfane, au contraire, on nous enverra bientôt à la guerre. Elle se rapproche...

– Et alors, tu crois peut-être que si tu meurs le monde s'écroulera ? ajouta Nicolaé avec ce qui ressemblait bien à quelque chose comme un sourire ironique et secret... Et tu crois que nos parents doivent mourir tout simplement parce qu'ils sont plus vieux que nous ?

Le roman *Le Délire* est aussi, indissolublement et *symétriquement* – faudrait-il dire – un poignant et beau roman d'amour sur fond de folie collective et universelle, dans la droite ligne de celui de Liviu Rebreanu, *Gorila* (1938, *éditions Universala, Alcalay)* traduit en français sous le titre *La bête immonde (Canevas– Fondation Culturelle Roumaine, en coédition, 1995, traduction Jean-Louis Courriol)*, qui traite de la même période, sous une forme plus fictionnelle encore, si cela est possible, et dans la perspective de « l'avant-seconde-guerre mondiale » évidemment.

On y lit, à travers deux expériences amoureuses de Stéfane, l'une avant son départ pour la ville – dans un flux de désertification commençante des campagnes – avec une fille qui se montre étonnamment libre de corps et d'esprit – puis dans la Capitale avec une citadine à la complexité apparente et réelle terriblement séduisante mais en réalité soumise à des préjugés

infiniment plus inhibants – un tableau d'une originalité délibérée des différences profondes et mal comprises entre monde rural et univers urbain. La tradition paysanne généralement envisagée sous l'angle de l'arriération culturelle et des mœurs y est brillamment opposée, sans la moindre rigidité de thèse lourdement infligée, à l'incertitude endémique de l'univers des villes où tout se décide, dans les hautes sphères, par décrets ou diktats puis à travers les conflits sanglants qui en découlent, dans l'ignorance de la réalité du pays profond ou, comme on a pu le dire, d'un adjectif chargé d'une connotation sociologiquement péjorative, *réel*.

Les préliminaires à l'amour sont étonnamment publics et libres, secrets et partagés, discrets et sans fard : après une sorte de conseil féminin empreint d'une sincérité qui pourrait choquer et qui se veut choquante :

Et un jour cette fameuse bonne amie à elle, la fille au Birica, dit à Ioana : « Dis-moi, ma cocotte, t'as jamais zieuté l'autre, là, l'fils au Parisien, le Stéfane, quoi ! A chaque ronde qu'on danse il se colle vers nous et il arrête pas de te reluquer !!! » « Et pourquoi pas toi ? lui avait répliqué Ioana, surprise. Qu'est-ce qui te fait dire qu'y regarde que moi ? » « Ben, je lui ai demandé, un de ces jours : « Alors comme ça, Stéfane, c'est ça qu'on vous apprend à l'école, de reluquer les filles ? Tu crois qu'une fille c'est fait pour ça ? Pour que tu la zieutes, hein ? » « C'est pas grave » qu'y m'a fait. « Quoi ? que je lui dis, c'est pas grave, ben mon vieux, peut-être pour toi mais tu lui as demandé si ça lui plaît, elle, que tu la bouffes des yeux ? » « Et toi, tu lui as demandé si elle a besoin d'un avocat ? qu'y m'a fait... Tu parles d'un saligaud ! » « Laisse-le tranquille, lui avait répondu Ioana, et alors, s'il regarde, ça fait pas rien, c'est un garçon...,

vient la convocation complice et déroutante pour le garçon,

Et voilà pas qu'un an après cette histoire, Ioana avait dit tout bas à cette copine intransigeante : « Ma petite, je peux de te demander quelque chose mais tu le diras à personne, d'accord ? » « Dis toujours, je dirai rien. » « Passe voir vers chez Stéfane l'fils au Parisien ce soir lui dire que je l'attends au portail. » « Moi j'veux bien mais si Vasilé l'apprend, tu feras quoi ? Y te plaît plus ? » (C'était le garçon patient qui attendait de partir au service pour la marier quand il rentrerait.) « Si, si, avait répondu Ioana, mais si tu dis rien à personne, il risque pas d'apprendre... » « Moi je dirai rien... après ça te regarde ! »

Appelé au portail de Ioana par cette fille au Birica, l'fils au Parisien n'avait pas été moins surpris qu'elle...,

puis la vivacité ironiquement engageante, syncopée de silences, de l'accueil :

Ioana n'était pas au portail mais elle se montra dès qu'il s'arrêta sur le petit pont devant.

– Bonsoir, Stéfane, t'as perdu ta langue ou quoi ? dit-elle, appuyée au pilier du portail, voyant qu'il ne disait rien.

L'fils au Parisien ne répondit pas mais il s'approcha jusqu'à ne plus faire qu'un avec elle. Le silence se prolongea qu'elle finit pas briser :

– J'ai entendu dire que tu pars ! Et sa voix se fit murmure railleur : alors comme ça, tu pars et moi tu me dis rien ? Tu attends que j'envoie quelqu'un t'appeler ?

– Ben quoi, si j'attends pas, qu'est-ce qu'elle dira après ta copine, hein ?... Y a plus d'un an que je viens quand on danse la ronde pour te parler et tu fais semblant de pas me voir... Depuis que t'as grandi t'as oublié... Tu fais semblant d'avoir oublié...,

commence alors l'initiation au voyage,

Où l'emmenait-elle ? Elle finit par traverser d'un coup le chemin pour s'arrêter en face d'un portail. Pas un portail de ferme, un portail de terrain où il n'y avait rien, large d'une dizaine de pas et qui se perdait quelque part dans le creux de la vallée vers le bas du village. La fille défit une chaîne passée par-derrière, souleva un peu le

portail et se glissa de l'autre côté. Stéfane la suivit. Il y avait du trèfle partout et de grands acacias autour.

et enfin le bonheur muet et pressenti de l'étreinte :

Ioana s'arrêta, hésita. Où s'installer ? Elle s'accroupit soudain en remontant sa jupe. Stéfane se mit à genoux lui aussi et dans le même mouvement s'étendit à plat ventre dans l'herbe, la tête tout près d'elle. Le menton posé sur les avant-bras, il resta immobile un long, très long moment. Le silence se fit. La fille tenait ses genoux étroitement embrassés. Les minutes qui suivirent ne furent troublées ni par l'un ni par l'autre. Le silence glissait au-dessus de leurs têtes dans cette nuit toujours noire, comme s'ils ne s'étaient retrouvés là que pour ne rien se dire avec des mots. Dans les hauteurs des acacias s'agitaient les moustiques et quelque chose d'autre, des êtres indéfinissables qui semblaient se disputer le silence de la nuit comme une proie risquant de disparaître et qu'il fallait dévorer avant que l'aurore ne les prive de sa possession,

puis l'acte savoureusement partagé de la possession :

La fille ne bougeait pas d'un cil, elle restait si totalement et naturellement immobile qu'on aurait dit une statue miraculeusement vivante mais qui ne pouvait le prouver que par la voix. Et elle n'en avait plus. Vivante, pourtant, elle l'était, cela s'entendait : elle respirait doucement, sans hâte, régulièrement, puis peu à peu plus vite à chaque instant qui passait ; était-ce elle, était-ce lui qui respirait, on ne savait plus. Le garçon fit soudain un geste moins brutal qu'impérieux, lui retroussa sa jupe jusqu'au-dessus des genoux. Calmement, d'un geste aussi décidé que le sien, la fille la remit en place sans modifier en rien son étrange position. Il la prit alors par les épaules. Elle se soumit tout en ralentissant la brutalité de son mouvement par une légère opposition à l'impulsion qui le poussait à la coucher sur le dos. Elle cédait ; il lui retroussa de nouveau sa jupe, elle ne résista plus. Dans l'obscurité du jardin, visage vers le ciel, son corps avait la brillance d'une toile étendue sur un pré qu'il recouvrit du geste brusque de qui veut tuer. Ils s'engloutirent presque, ensemble, dans le sommeil des herbes et des acacias imperturbables... On n'entendit plus aucun murmure, aucun chuchotement ; leur silence redoublé se fit tension vive éprouvée par le sol seul que le dos de la fille brûlait et les herbes écrasées qui les enveloppaient de leur arôme puissant de sève riche, échauffée, jaillissant de leurs tiges fragiles...,

entrecoupé de dialogues où se dessinent, paisiblement, ironiquement deux destinées dans un renversement net et nuancé des conventions obligées, des préjugés :

Le fichu fut long à nouer, à dénouer, à renouer. L'fils au Parisien semblait avoir perdu la voix, il avait posé sa tête sur la jupe tendue entre les genoux de Ioana et ne disait mot, comme si ses gestes calmes et comme rituels ne devaient en rien être troublés. Elle s'écria brusquement, dans un rire qui fusa :

... - Alors vrai, Stéfane, on t'a jamais appris à embrasser dans ton école, dis-moi ?

Il n'y avait nul reproche dans sa voix, de la curiosité, tout simplement. Ou peut-être s'était-elle dit, encore plus simplement, qu'ils s'étaient tellement désirés, dès le moment où il s'était pointé à son portail, qu'ils en avaient oublié d'y penser.

– Qu'est-ce que tu crois ? dit Stéfane.

Elle attendait, un sourire au coin des lèvres qui se perdit sous la pression des siennes aussi vite que les lueurs d'ironie de ses yeux sous leurs paupières.

– Et tu vas faire quoi, Stéfane, maintenant que ton père te met plus à l'école ? fit-elle comme si elle n'avait pas remarqué qu'il venait de l'embrasser ou comme s'il pouvait ne rien désirer de plus après.

– Je pars à Bucarest ! répondit-il.

– Je sais bien. On ne serait pas tous les deux ici sans ça, si je ne savais pas déjà que tu pars à Bucarest...

Nul machisme ou antiféminisme, pour le dire en des termes anachroniques ici, dans ces

échanges spontanés où l'amitié enfantine se double d'une attirance mutuelle sans équivoque ni fausse pudeur entre adolescents qui ne sont effleurés d'aucun complexe importé. La tonalité, vive et malicieuse, est celle de camarades qui se taquinent et font assaut de gentille et franche ironie :

– Ben oui, murmura-t-il. Et dire que je t'aimais depuis que t'étais toute petite...

– Ben bien sûr ! T'es si grand que ça, dis ? Et son rira fusa une nouvelle fois. Dis plutôt que c'est moi qui t'aimais comme ça... Chaque fois que je passais devant chez toi pour aller à l'église, je te voyais... Un jour t'es même sorti sur ta terrasse avec un pain à la main.

Il se mit à rire :

– Ha, ha, ha ! Un pain à la main ! La belle affaire !

– Pas si moche que ça ! s'écria-t-elle dans un bref souffle de voix qui voilait une pensée.

Quelle pensée ? Peut-être qu'elle l'avait bien vu, lui et qu'il ne le savait pas, alors que lui ne l'avait pas vue, elle ?

– T'avais un livre à la main, t'es allé sous les acacias t'étendre sur le ventre, un pain dans une main, un livre dans l'autre. [...]

– Et t'allais où toi, comme ça ? dit l'fils au Parisien intrigué par ce souvenir qui semblait plutôt dater. T'avais quel âge ?

– Le même que toi répondit-elle sans répondre, comme si elle esquivait un secret trop bien caché de son passé.

– Et si j'étais parti à Bucarest sans que tu l'aies appris, tu m'aurais jamais dit que tu m'aimais, alors ? reprit l'fils au Parisien.

– Et pourquoi ? dit-elle, étonnée... Tu crois que le monde est si grand que ça ? T'aurais bien fini par savoir, va !

Elle lui avait repoussé la tête et s'était rassise de côté, pas tout à fait dans la même position cette fois : jambes sous elle, le corps penché prenant appui sur l'autre bras mais tout aussi détendu, sans plus bouger ; et les mots sortaient de sa bouche également spontanés, comme sans y penser, naturellement déliés comme son corps tendu vers le garçon l'était.

– Bien vrai, dit l'fils au Parisien mais si moi je t'avais oubliée ?

– Tant pis ! dit-elle. Ou plutôt non, ça aurait pas été bien mais j'aurais vite su que tu m'avais oubliée moi aussi et alors je t'aurais oublié. Enfin je t'aurais pas oublié, pourquoi je mentirais, mais j'y aurais plus pensé... De toute façon faudra bien y passer puisque tu t'en vas, ajouta-t-elle aussitôt avec une résignation comme enjouée.

L'évocation de scènes à la fois très proches et lointaines unit Stéfane et Ioana dans un double et trouble mouvement d'intimité ressuscitée dont l'issue reste incertaine :

– On était dans le jardin du Marine au Matéï et je vous courais après entre les tas de fanes de maïs séchées pour vous toucher dans le creux entre les cuisses, une grande tige à la main... Je sais pas pourquoi c'est toi que je cherchais et toi, comme si tu savais, t'es sortie de là où tu t'étais tapie, tu m'as regardé et tu as déguerpi vers la fenière au père Matéï. Je t'ai couru derrière et on est entrés ensemble dedans. J'ai lâché la tige, je me suis rapproché, t'as reculé, reculé et t'as fini par te retrouver dos au mur. Et moi sur toi... je t'ai troussé ta jupe... Qu'est-ce qu'on pouvait avoir, dans les neuf dix ans, quoi...?

– Si t'avais vu comme j'avais le cœur qui battait ! avoua-t-elle soudain. Mais qu'est-ce qu'on savait alors, hein ? On pouvait pas dire qu'on savait ! Ben si, tiens, la preuve, on savait bien !

– On savait, oui mais on pouvait pas... dit-il. Crois-moi si tu veux... Maintenant je rêve qu'on peut faire dans ce monde ce qu'on avait même pas idée qu'on pourrait faire un jour... des choses... qui existent que dans nos rêves. Y a pas un an je croyais encore qu'un beau jour on se retrouverait comme cette fois-là dans la fenière du père Matéï... Mais après, quand j'ai vu que tu me connaissais même plus à la ronde quand je te regardais, je me disais : elle me connaît plus, elle est grande, elle a oublié ces choses qu'on faisait quand on était gamins...

– Moi, oublier ça, Stéfane, tu le crois ? dit-elle. Oui, c'est vrai j'avais oublié mais quand tu t'es mis à me regarder comme font les garçons, pas

comme un gamin, je me suis tout rappelé... Si tu t'étais un peu pressé... j'aurais bien voulu que... j'aurais pas voulu que...Elle s'était tue, elle avait balbutié... il avait compris : elle aurait bien voulu, si ça avait pu se passer ainsi, qu'il soit le premier, elle n'aurait pas voulu qu'un autre l'ait devancé. Ils ne dirent plus rien d'un long moment...

Prélude à une nouvelle étreinte plus violente sous l'effet du souvenir et d'un sourd pressentiment de l'avenir, étreinte instinctivement mutuelle comme le texte le souligne d'un trait vif, d'une touche légère de peintre, allusive et définitive :

C'est là que le village bondit comme lancé très haut par les cris des coqs... Certains vifs et méchants, prédisant on ne savait quels événements planant sur les maisons des hommes, d'autres indolents, pur prolongement du sommeil des gens, enroués comme s'ils montaient du plus profond des songes...

– Stéfane, murmura-t-elle effrayée, en lui saisissant l'épaule, y a quelqu'un qui nous regarde là-bas.

– Où tu vois ça ?

– Là, regarde, là !

– Y a personne, la rassura-t-il, c'est qu'une bardane.

– Vas-y voir.

Lorsqu'il revint, elle n'était plus là, elle était descendue au ruisseau. L'fils au Parisien s'assit puis s'étendit, les yeux vers le ciel. On était au plus fort de la nuit. Le Grand Char n'avait pas bougé mais la Poule ne se voyait pas. La fille revint et se coucha à ses côtés cette fois. Ils s'étreignirent violemment, d'un seul et même mouvement, et s'embrassèrent. Lui poussa bientôt une sorte de mugissement d'adieu, lâcha prise et se mit à lui mordre les hanches, encore insuffisamment arquées. Elle riait, avec de petits gloussements innocents mais légèrement apeurés, le repoussant comme pour l'écarter, pour lui dire de la laisser mais sans insister...

Appel à de nouvelles déclarations d'une solennité concrète, paraphées du corps et de la pensée, pour un contrat verbal misant sur une éternité jouée, terriblement sérieuse et enjouée :

Marin Preda alături de prima soție, Aurora Cornu

Les coqs chantèrent pour la deuxième fois au-dessus d'eux tandis que dans le haut du ciel les étoiles s'avivaient un peu plus, chassant de leurs lueurs aux reflets bleutés de bouillie bordelaise la lumière blanchâtre qui flottait comme une brume mystérieuse sur le village assoupi. Soudain, tous les deux lancèrent, lui le premier puis elle après, des cris de surprise effarée. Ils s'agrippèrent l'un à l'autre. Elle s'arqua au-dessus du sol plusieurs fois, le corps vibrant, et murmura d'une voix qui semblait lui demander de la défendre de ce qu'elle éprouvait pour la première fois :

– Stéfane, Stéfane !...

Leurs visages s'écrasèrent l'un contre l'autre comme dans un tourment qui les faisait se prier

l'un l'autre de l'abréger... Ils fermèrent leurs paupières et restèrent enlacés, joue contre joue, sans y penser tandis que la Poule qu'elle redoutait pointait, poussière de lumières aux confins du ciel... Il leva enfin la tête puis se redressa.

– Y en a plus pour longtemps qu'il fasse jour, lui murmura-t-il de la voix du paysan qui réveille sa jeune femme à laquelle il tient tant qu'il voudrait lui épargner tous travaux mais rien n'y fait, il lui faut l'emmener avec lui sur les coteaux où les appellent les champs de maïs et de blé...

– Ah bon ? répondit-elle, indifférente soudain. Tant pis, je suis chez moi ici, j'y reste si je veux. Stéfane, poursuivit-elle d'une voix qui semblait plaisanter... Ne m'oublie pas ! Je sais que tu pars pour toujours, que tu ne reviendras jamais au village et que tu ne penseras plus à moi quand tout ira bien pour toi... Mais au moins rappelle-toi quand cela n'ira pas...

Elle se tut et son rire fusa. Voulait-elle ne pas lui dire toute sa pensée ?

– Alors c'est que tu me veux du mal, dit-il.

– Ha, ha !

– Tu te crois ! Trouillarde ! Si je ne partais pas tu serais jamais sortie la nuit dans ce jardin avec moi !

– Le trouillard c'est toi. Pourquoi tu me dis pas que tu pars à Bucarest et que tu m'y feras venir quand ça ira bien pour toi ?

– Je te le dis, si. Quand ça ira bien pour moi je te ferai venir. Mais toi, tu m'attendras ?

– Deux ans, dit-elle l'air pénétré. Il était clair qu'elle lui avait déjà donné ce délai. Après ça, ajouta-t-elle, je t'attends plus. Je me marie, mon vieux !

Et elle eut alors dans la voix une joie qui était comme une promesse faite.

– On devrait faire comme ça, dit-il tout aussi sérieusement. Toi tu m'attends, moi je te fais venir... Mais qui peut bien savoir ce qui va nous arriver ? Je pars à Bucarest et je te dis que je te ferai venir quand ça ira bien pour moi. Et si ça ne va pas ? Alors ça veut dire que je pourrai pas te faire venir...

– C'est vrai, ça servirait à quoi ?

Où la femme décide sans hésiter de ce qui sera le mieux pour tous les deux sans se sacrifier ou en se sacrifiant sans regret :

– À quoi sert une femme si elle ne peut rien faire pour son homme ? Vaut mieux qu'elle se marie pas.

– Et si je restais au village, tu ferais quoi, Ioana ?

– Je travaillerais, mon vieux !

– D'accord mais moi qu'est-ce que tu aimerais que je fasse au village, moi ?

– L'instituteur ! Tu crois que ça serait pas bien ? Je te ferais des enfants qu'on mettrait tous au lycée après, en attendant qu'ils se fassent grands...

Et il y avait de la nostalgie dans sa voix comme si elle venait de comprendre en le disant que même si ce rêve s'accomplissait jamais, eux resteraient tout petits... Il ne lui répondit pas. Et pourtant il aurait pu lui dire, sinon avec des mots, du moins de toute la force de la pensée, que ça aurait été bien qu'il en soit ainsi et lui expliquer que de toute façon ce n'était pas possible puisqu'il n'avait pas pu finir d'étudier et qu'il ne pourrait jamais puisqu'il n'avait pas de quoi payer. Mais il se taisait. En quel point sa pensée s'était-elle arrêtée et avait dévié loin de la sienne ?

– Qu'ils se fassent grands ? dit-il en aboyant presque.

– Oui, Stéfane !

– Grands, répéta-t-il et il finit pas dire, brusquement absent : Tu te fondes sur quoi ?

– Comment ça, sur quoi je me fonde ? fit-elle, étonnée. Iléana Raïou, l'institutrice de Sourdouléchti qui a été ici un ou deux ans, elle a un frère, pareil, qui a pas fini ses classes de lycée, qu'elle a pas pu les lui payer, ça l'a pas empêché d'être nommé instituteur... Et il te vaut pas, c'est un évaragé...

Le pendant de ces *retrouvailles d'avant la séparation* est, en ville, à Bucarest, la découverte d'un autre univers féminin, symétrique et non parallèle, analogue mais déroutant, dont l'un des codes sera, entre autres, celui du téléphone, source paradoxale mais pas tant que ça, de

malentendus... ou des obstacles vestimentaires inconnus jusque-là...

Et il comprit qu'en cet instant il se passait dans sa vie une chose tout aussi décisive, tout aussi bouleversante que les deux ou trois minutes qui avaient changé sa destinée dans le bureau du grand journaliste. Pourquoi ? Il ne voulait pas le savoir, c'était un fait, sa démarche apaisée, ses pas assurés, sans hâte, tout lui démontrait sa volonté d'être heureuse avec lui comme l'avait voulu Ioana autrefois, et là, à cet instant, avant de se réveiller le lendemain comme d'un rêve avec ce profond regret de ne pas pouvoir vivre jusqu'au bout, qui est celui de tous les rêves, ce qu'il serait un miracle de voir s'accomplir... Qui s'accomplirait... Il la suivit sans se presser de la rattraper, pour voir si elle ouvrirait et refermerait la porte sur elle. Et elle la referma dès qu'elle l'eut laissé entrer. Ce n'était pas celle qui donnait sur le hall mais directement dans sa chambre par un escalier, sur le côté.

Stéfane ne lui laissa pas le temps de se ressaisir, comme si son instinct le lui dictait, comme s'il savait que tout s'effondrerait s'il lui accordait de reprendre le contact avec sa vie passée, de se retrouver devant le lit où elle dormait seule jusque-là et, qui sait ?, si agréablement, - ne le sentirait-elle pas intrus qui s'en approchait, qu'elle chasserait ? -, devant les livres de sa bibliothèque et ceux de la petite étagère de son studio, l'armoire où elle rangeait ses robes, la lampe de chevet qu'elle éteignait avec une douce pensée avant de fermer ses paupières et de s'abandonner au sommeil... Il l'étreignit et lui murmura d'une haleine brûlante qu'ils devaient s'aimer sans dire un mot et sans perdre un instant... Elle pencha la tête en arrière pour le regarder, effarée mais fascinée, avec dans les yeux une lueur intense de curiosité... Elle ne protesta même pas pour la forme lorsqu'oubliant que ce n'était pas Ioana dans le jardin, il lui remonta, après l'avoir couchée sur le lit, sa robe qui découvrit ses jambes et après avoir buté sur des obstacles dont Ioana n'était pas dotée qui le laissèrent quelque peu désarmé : ces sous-vêtements intimes qui rendaient à Luki un air innocent de fillette de quatorze ou seize ans. Ils se redressèrent, elle eut un rire de joie en lui disant à l'oreille qu'il leur fallait se déshabiller tous les deux. Ce qu'ils firent à la lumière jaune, paisible de la lampe de chevet. Puis elle le regarda tout nu et la curiosité s'aviva dans ses yeux ; elle lui murmura de nouveau mais pas à l'oreille cette fois :

– Tu es bestial, tu sais !

Bestialité urbaine, urbainement interprétée, surtout, qui ne change rien et change tout. À la spontanéité sans fard du premier rapport à la campagne, qui ne l'était que pour lui, succède la sophistication des approches ou des préliminaires pour elle qui est attirée, justement, apparemment, mais selon de subtiles étapes, par cet inconnu :

– Etrange, oui très... Stéfane, depuis que je te connais tu ne fais que des choses qui me plaisent terriblement alors que tu ne me connais pas, que je ne peux pas te suspecter d'être un séducteur jouant habilement... même si tu l'es un peu... et même assez mais, je t'assure, l'effet s'arrête là, juste à moi...

– Qu'est-ce j'ai pu faire qui t'a tant plu ? demanda calmement Stéfane.

– Tout ! répondit-elle.

– Comment tu sais ça ? ajouta-t-il et il comprit aussitôt, pendant qu'elle disait :

– C'est si simple de savoir tout ce que fait quelqu'un...

Ils arrivaient à la Chaussée, Stéfane vit les congères de neige, toutes blanches et les arbres noirs, sans une feuille. Il la guettait de tout son être, dans tout son être, autour plus rien n'existait...

Elle s'arrêta, lui prit le visage à deux mains et colla sa joue contre la sienne. Ils restèrent ainsi de longues secondes interminables sans bouger puis il l'attira dans ses bras et se mit à écraser ses lèvres passionnément sur ses lèvres, sur ses yeux...

– Je t'aime, Luki, murmura-t-il, saisi d'une ivresse qui passa devant ses yeux, les voilant comme une vision.

Amour partagé ? Amour sans retour ? Amour réciproque ? Amour pour toujours ? Le choix

Marin Preda împreună cu cea de-a treia soție, Elena Preda

est-il simple ? Rien ne peut l'assurer, la mise en garde tombe sans tarder :

– Moi aussi, Stéfane, répondit-elle aussitôt d'une voix plus calme. J'ai tellement aimé toutes les belles choses que tu as dites sur les filles de la campagne ! J'ai écouté toute ton histoire, le soir où Niki t'a invité chez nous, même si tu n'as rien vu. Je me suis retirée dans ma chambre, j'ai laissé la porte ouverte et j'ai tout entendu...

Là-dessus, elle avait résolument reculé d'un pas, l'avait pris par le bras, s'était collée à lui, ils avaient fait demi-tour.

– Mais je ne crois pas vraiment que tout ce que j'ai entendu ni tout ce que j'ai dit que j'ai aimé dans ce que tu fais, aurait suffi pour que je t'ouvre ma porte comme c'est arrivé...

Et sa voix avait de nouveau le son d'un avertissement ; s'il le croyait, il pourrait bien le regretter.

– Tout finira avant de commencer si tu te fies à tout ce que j'ai raconté, dit-elle d'une voix enflammée.

– Oui, approuva-t-il, comme si un secret venait de l'effleurer. Et il lui fit un serment : je ne prendrai aucun de tes aveux au sérieux, Luki, tu pourrais les regretter un jour, tu les regrettes peut-être déjà. Il n'y a qu'une chose de vraie, pour moi, et à quoi je me fierai jamais, c'est ce que je ressens.

– Tu ne penseras plus à moi ? s'exclama-t-elle.

– Non, dit-il d'une voix douloureusement résolue.

Et il regardait droit devant lui, sûr de lui cette fois, accablé mais apaisé. N'était-ce pas en vérité tout ce qui pouvait le guider, ce qu'il éprouvait et ce battement accéléré de son cœur lorsqu'il voyait son visage ? Elle pouvait dire tout ce qu'elle voudrait, lui resterait ferme et inchangé, il la garderait au cœur de son cœur, sans secrets brisés, avec tous ses secrets. Ils s'arrêtèrent une seconde de marcher. Luki ouvrit le portail et entra sans l'inviter mais sans prendre congé. Sa silhouette qui s'éloignait, traversant la longue cour sans se retourner lui rappela Ioana qui l'avait emmené quelque part comme ça, en le précédant, sans prononcer un mot.

Le parallèle est amorcé, plus qu'amorcé, clairement annoncé, dénoncé, sans haine et sans peine, initiation recommencée, douloureusement assumée, étape étourdissante, épreuve, torture adorée, doutes et certitudes alternés, se succédant, s'annihilant, se renforçant, construisant en l'écroulant un être informe qui se forme, Adam créé par Eve, renversement, révolution intime débouchant sur un bouleversement du monde, complicité vécue, ratée :

Son corps avait des courbes harmonieuses mais dès qu'il le vit mieux Stéfane eut le vague sentiment qu'il ne devait plus penser à Ioana : cette fille avait peur. Qu'est-ce qu'elle avait ? Elle tremblait alors que son regard semblait toujours extasié. Il la prit dans ses bras et se mit à la caresser malgré le profond tremblement qu'il ressentait lui-même dans le tréfonds de son être...

– Ne fais pas attention, lui chuchota la fille et son merveilleux sourire ne l'avait pas quittée. Je tremble comme une idiote, j'ai peur...

Et son tremblement s'amplifia en découvrant sur son visage quelque chose d'étrangement impérieux. Elle le prit dans ses bras comme pour se défendre, le saisit par le cou et l'instant d'après ses dents se plantaient dans son épaule en étouffant un cri perçant. Désemparé, Stéfane resta un instant figé dans son être qui ne voulait pas l'accueillir de son plein gré puis il comprit : Luki ne ressemblait en rien à Ioana ; la raison n'était pas compliquée : chez Ioana un autre était déjà passé, pour Luki il était le premier...

Le débat est pathétique et sommaire, les ébats étrangement plus crus, plus intimement détaillés, la séparation inversée, Ioana bizarrement reste inchangée dans le souvenir comme elle l'était dans la réalité :

Qu'est-ce qui a bien pu se passer pour que le premier soir où nous nous sommes déclaré qu'on s'aimait, elle a pu se décider à perdre sa virginité ? Comment croire ça ? Personne ne lui a encore jamais déclaré qu'il l'aimait, elle qui est si belle, qui a le cœur si pur ... ? »

Luki le serrait contre lui qui regardait ses yeux divins où la curiosité luisait toujours, jamais éteinte, plus apaisée : oui, elle comprenait, semblait dire son regard, elle sentait que rien de plus ne pouvait lui arriver, il y avait la douleur qui l'empêchait... Mais dans la douleur, son corps tremblait, s'arquait non moins violemment que sa bestialité... Un savoir instantané la parcourait jusqu'au cerveau, la vieillissait, lui semblait-il aussitôt... Elle le croyait, elle ne pouvait voir que pour lui elle restait inchangée. Une tristesse épaisse lui cachait, sur son visage, l'imminence de la fin : en criant presque, il se dressa à moitié au-dessus de son corps, étreignant ses hanches, ne sachant plus que faire. Il vécut sa complicité dans une solitude qui ne le quitta pas lorsqu'il retrouva plus tard son regard, son sourire, la lumière inondant les contours si fins de ses joues. Oui mais des larmes baignaient ce visage, et ce sourire en était étranger. Ils se taisaient. Les mots ne valaient plus, le mystère qu'ils recouvraient plus tôt n'existait plus, il s'était envolé, il les avait quittés comme un oiseau dont la cachette a été éventée.

– Tu dois t'en aller maintenant, dit-elle soudain, se ressaisissant, toutes larmes essuyées. Le jour s'est levé, il ne serait pas bien qu'on te voie dans la cour à des heures indues.

Elle avait repris pied. Stéfane esquissa timidement quelques caresses, sans succès. Sous ses pieds la terre semblait avoir cédé. Elle savait qui il était, elle ne semblait pas avoir changé mais la lumière, dans ses yeux, était glacée. « Je ne dois pas insister » se dit-il, il s'habilla et s'en alla. Elle eut un geste de tendresse à la porte, le prit par le cou, l'embrassa et dit :

– L'inscription sur la Porte de l'Enfer de Dante que tu as vue tout de suite en arrivant était pour toi.

Il haussa les épaules, ne comprit pas, ne répliqua pas.

L'incompréhension se double d'incompréhension, d'ignorance voulue ou subie, provoque le doute, la peur au cœur d'un bonheur vrai, pressenti, soupçonné, *possiblement* frelaté, déconcertant ; le dialogue le cède au monologue intérieur du garçon qui vit la seconde « nuit » d'amour dans la comparaison refusée mais irrésistible avec le « rendez-vous aux portails », fatalisme optimiste qui renvoie indubitablement et doublement, dans l'emploi même du mot *heure* – largement excessif temporellement, eu égard au quasi fiasco du second évènement –, aux accents désespérés et doux d'un poème vivant dans tous les cœurs et les mémoires, *Sara pe deal* d'Eminescu :

Nos têtes, l'une à l'autre doucement s'appuieront
Sous le vieil acacia, puis nous nous sourirons
Et nous endormirons ; une aussi riche nuit
Qui pour elle ne voudrait donner toute une vie ?

Tandis que les vers précédents sont une allusion claire à la première scène d'amour *:*

Le soir, sur la colline le buccin se lamente,
Les étoiles scintillent aux troupeaux sur la pente,
Les sources cristallines jaillissent vivement,
Et toi sous l'acacia, mon amour, tu m'attends.

La lune dans le ciel passe sainte et brillante
Tes yeux cherchent à me voir dans les feuilles tremblantes
Sous les étoiles humides de la voûte sereine
Ton âme et tes pensées de désirs sont pleines.

Le tocsin sonne fort, les cloches, en battant,
Peuplent soudain le soir de sons graves et sourds
Mon âme, comme une torche, est enflammée d'amour.

Le village bientôt va se taire tout là-bas,
Et bientôt tous mes pas vont se hâter vers toi :
Auprès de l'acacia nous passerons la nuit,
Des heures pour te dire combien je te chéris.

La différence étant, clairement, qu'ici et dans les deux cas d'ailleurs, l'initiative est féminine, la rencontre est non seulement suggérée mais dirigée par Ioana et Luki, Stéfane est mis au pied du mur. Elles n'attendent pas sous l'acacia ni sous les arbres de la Chaussée, elles le conduisent au loin par les chemins ou écourtent la promenade urbaine romantique. Si la conversation rythme harmonieusement et sans détours les échanges amoureux de la campagne, le refus de celle-ci syncope ceux de la Capitale. ▪

Le Délire

VIII (Première partie)

Des pluies fortes qui s'arrêtèrent bientôt, empêchèrent Moromété de partir à Bucarest ce samedi-là. Il partit dès que la terre eut séché et que le ciel se fit limpide et beau.

Il y avait environ cent kilomètres jusqu'à Bucarest par la route qui entrait en ville après Bolintin et Ciorogârla et pour ne pas arriver tard la nuit (on ne sait pas pourquoi mais il n'est pas bon d'arriver tard la nuit) il fallait partir tôt le matin, vers trois ou quatre heures.

Il partit à trois heures et lorsqu'il s'arrêta devant chez le Parisien, il cria une seule fois, d'une voix dramatique :

– Stéfane !

Autant dire qu'il ne l'appellerait pas deux fois et que s'il n'était pas prêt il ne l'attendrait pas : les routes ne sont pas innocentes et qui ne tient pas compte de l'heure à laquelle il part n'a plus le droit de se plaindre s'il a des ennuis après. Mais l'fils au Parisien sortit tout de suite de chez lui. Il s'approcha de la charrette, regarda dedans comme s'il voulait voir si quelqu'un ne dormait pas à l'intérieur et murmura :

– Mon oncle, ça y est, juste le temps que ma mère me mette quelque chose dans ma musette.

Il plaisantait ce gamin, il croyait peut-être qu'il allait juste un peu plus loin ramasser le maïs. Pour toute réponse, Moromété descendit vérifier une fois de plus le licou, les freins, pour voir s'ils étaient bien débloqués, les harnais, s'ils n'étaient pas trop lâches, la ridelle si elle était bien fixée pour qu'elle ne tombe pas en route sans qu'on l'entende. Lorsqu'il eut terminé, Stéfane ressortit dans la cour, avec une valise noire en bois à la main cette fois et monta dans la charrette. Personne ne l'accompagna, ni sa mère ni son père, les adieux avaient dû avoir lieu à l'intérieur.

– Et ton père, il aurait pas pu sortir, il a peur que je le mange ? dit Moromété. Le pauvre idiot, je ferais mieux de rien dire...

– Il est comme ça, mon oncle, mais vous savez, il tient beaucoup à vous répondit Stéfane à l'abri dans le dos de Moromété où il s'agitait, sans être convaincu de ce qu'il venait de dire. Sinon vous croyez qu'il m'aurait laissé partir avec vous dans la charrette ?

Mais Moromété ne l'entendit pas et de ne répondit pas. Il fouetta les chevaux. Pas assez fort pour leur faire prendre le grand trot mais avec détermination pour qu'ils se mettent au petit trot : le chemin était long, il fallait aller sans se presser, ne pas épuiser les chevaux mais sans perdre de temps, pour arriver à l'heure. Le premier village dans lequel ils entrèrent, Tataresti, était endormi et tous les autres après lui. Stéfane finit par se réveiller et enleva le manteau dont il s'était couvert pour dormir : le jour s'était levé, le soleil était haut dans le ciel.

– Mon oncle, dit-il, où sommes-nous ?

Moromété resta immobile sur le coffre de la charrette, le fouet posé contre son épaule, les rênes en main. Il n'entendait pas. Etait-ce la pensée du voyage, la pensée qui le poussait vers la grande ville qui le possédait si fort qu'elle étouffait les mots qu'il aurait pu prononcer ? Personne ne savait, depuis que les trois avaient fui de la maison en emmenant les chevaux avec eux, ce qui lui arrivait... Il parlait peu et avec peine, un masque sombre semblait lui être descendu sur le visage. On aurait dit qu'il était aussi muet que les chevaux qu'il conduisait, que la charrette qu'ils tiraient. Ils avaient la vie en eux mais ils n'avaient pas la parole... Est-ce qu'ils pensaient, eux, en gardant leur petit trot qui était plus rapide que la marche au pas mais moins que le grand trot ? Ils allaient au-devant du soleil qui les attendait au sommet d'une colline et pour la gravir ils se mirent d'eux-mêmes au pas en soufflant puissamment et à dessein : personne, semblaient-ils dire en frappant simultanément l'air de tous côtés avec leurs queues, ne peut avoir la prétention de nous obliger à grimper cette colline en courant... Et ils relevèrent la tête en regardant à demi en arrière, comme satisfaits de la compréhension qu'il y avait entre eux et la silhouette postée sur le coffre dont ils connaissaient la voix et la volonté qui les effrayaient mais auxquelles ils aimaient se soumettre.

L'fils au Parisien s'installa sur le coffre auprès de Moromété. Il se frotta les yeux et s'étendit... Le village qu'ils traversaient semblait être Silichtéa-Gouméchti à se demander si on ne rêvait pas, les maisons étaient les mêmes, sous les mêmes acacias, avec leurs deux pièces de devant qui semblaient regarder le monde à travers leurs deux grandes fenêtres, la porte d'entrée, la terrasse entourée d'une balustrade, les haies qui entouraient les mêmes grandes cours où les canards s'étaient réveillés tandis que l'homme et les siens dormaient encore, la charrette à l'abri sous le hangar dont le timon sortait, les chevaux à l'écurie... Ils sortirent de cet étrange village qui vous donnait l'illusion de ne pas être parti et une fois franchie la colline, les accueillit une plaine inconnue. Le soleil semblait être passé au couchant et l'on apercevait dans le lointain des vallées pareilles à des précipices.

VIII (La cinquième partie)

Luki ouvrit la porte, à cette heure matinale, sur un individu en tenue militaire, au visage couvert de suie qui la regardait sans rien dire.

– Stéfane, s'écria-t-elle, effarée, c'est toi ! Entre ! Pourquoi es-tu plein de fumée de la tête aux pieds ? D'où viens-tu ?

Stéfane franchit le seuil.

– Je viens d'Odessa, j'ai fait tout le trajet sur le marchepied, dit-il. Tu me permets de m'asseoir, ajouta-t-il en s'asseyant sur son lit.

Il y avait quelque chose d'étrange dans sa voix, se disait la fille en le regardant sans rien dire non plus. On aurait dit un homme qui avait fui. Mais ce n'était pas le cas.

– Qu'est-ce qui t'arrive ? lui dit-elle, calme-toi. Pourquoi ton épaule tressaute-t-elle ?

Elle était très inquiète et s'assit près de lui ; elle avait compris : c'était à cause d'elle que sa voix était si altérée. Oui c'était lui, le garçon qui l'aimait, qui était de retour de la guerre ; il était venu tout droit chez elle... Il fallait attendre que son émotion s'apaise... Et que se calme aussi le tressautement de son épaule. Le pire était que sa bouche était déformée par une légère grimace au même moment. Mais le mieux n'était-il pas qu'il passe tout de suite à la salle de bain ?

– Tu es fatigué, lui dit-elle, je comprends, tout le trajet sur le marchepied... Pourquoi n'as-tu pas attendu un autre train pour pouvoir entrer à l'intérieur ?

– Je n'en pouvais plus, murmura-t-il. Et il ajouta en la regardant comme une apparition de rêve : Luki, Luki, c'est bien toi ! Je languissais tellement de toi que je n'ai pas pu attendre plus longtemps... Luki ! Luki !

– Oui, je suis là, dit-elle enfin, saisie de la même émotion qui altérait sa voix aussi mais tu aurais mieux fait de m'écrire de temps en temps que je sache ce que tu devenais. S'il n'y avait pas eu les reportages que tu envoyais au journal j'aurais fini par croire que tu étais mort... Les premières semaines, le journal non plus ne savait rien de toi et nous avons lu, la peur au ventre, Niki et moi, les premières listes de morts publiées dans la presse.

Elle respira profondément comme si elle était désespérée d'avoir affaire à un garçon qui disait qu'il l'aimait, qui l'aimait visiblement mais qui, en même temps, l'avait oubliée pendant plus de quatre mois. Que devait-elle en penser ? Mais ce n'était pas le moment de résoudre cette énigme.

Elle lui prépara un bain, lui donna un pyjama de son père qui lui était trop large mais lui allait en longueur. Il refusa, dit qu'il irait se changer chez lui plus tard, il avait besoin de rester encore avec elle. Sa voix était redevenue normale mais le tressautement de son épaule ne s'arrêtait pas.

– Oui, murmura-t-elle songeuse quand il lui eut raconté les moments de terreur qu'il avait vécus lorsque la batterie avait été détruite, tu as eu un choc dont tu ne t'es pas remis. Il y a combien de temps de ça ?

– Plus d'un mois.

– Tu t'en es bien tiré. Dans les hôpitaux nous avons des soldats choqués, quelque chose qui s'est dérangé ici, et elle montra sa tête du doigt. Muets, sourds, avec des glaucomes irrémédiables, des paralysies inexplicables car physiquement ils n'ont rien. Tu sais, nous, étudiants de toutes spécialités, on nous envoie dans les hôpitaux nous occuper des blessés... Ce tressautement de l'épaule, il faut le soigner. Certains chocs passent comme par miracle, d'autres persistent. Tu éprouves encore, psychologiquement, la terreur que tu as éprouvée alors ? Lorsque tu as vu ce morceau de chair tomber sur toi ?

– Non.

– C'est bien. Je t'emmènerai demain dans notre hôpital pour te faire voir au professeur. Tu n'as rien d'autre ?

Il sourit.

– Non, Luki.

– Cela te va bien de ne pas te raser ni de te couper les cheveux. Laisse-toi pousser la barbe. Mais tu a le visage très rouge, je vois que ça ne te passe pas.

Elle passa à la salle de bain et revint avec un pot de crème. Elle entreprit de lui en passer sur le visage et de le lui masser légèrement. Elle avait l'air très concentré, elle semblait ne pas le voir alors qu'elle était si près de lui. D'une main très sûre elle lui en passa sur la bouche, il avait les lèvres brûlées. Puis sur les oreilles...

– J'ai lu tes reportages, lui dit-elle, très bons mais un peu conventionnels par ci par là... Cette histoire de guerre sainte... Tu en parles trop souvent.

Il lui saisit la main qui le caressait.

– Comment ? Dans aucun de mes reportages tu ne trouveras la moindre allusion à une guerre sainte.

– Et pourtant... Mais je préfère te les donner, tu les liras tout seul chez toi. Va te changer et reviens pour midi lorsque Niki sera là. Ne mange pas en ville.

Elle lui donna les journaux.

IX

Stéfane partit mais il n'eut pas la patience d'attendre d'être chez lui, ouvrit les journaux dès qu'il fut un peu loin de chez Luki et se mit à les lire. Il s'appuya contre un poteau et les lut tous en moins d'une heure. Il avait bien de la peine à reconnaître son texte, l'histoire de la guerre sainte était une plaisanterie par rapport à tout le reste : phrases ampoulées, expressions mystiques à propos de la croix et du peuple, des martyrs et de leurs cercueils, des tombes des aïeux, de l'histoire et de l'éternité... C'était la phraséologie des légionnaires qui avait survécu alors qu'ils avaient été éliminés, la guerre lui avait insufflé une

nouvelle et puissante vie. Qui avait bien pu introduire ce verbiage dans ses reportages et sous sa signature à laquelle il tenait autant qu'une jeune fille à sa virginité ? D'ailleurs les articles des autres journalistes qui signaient sur la première page, sauf ceux du patron, étaient écrits dans le même esprit. Preuve que ce n'était pas le patron qui en avait donné l'ordre mais ces collègues plus âgés entre les mains desquels ses reportages étaient parvenus. Et Niki ? Comment avait-il pu accepter pareille infamie ? Stéfane feuilleta le reste du journal... Tous les télégrammes annonçaient en grands titres sur la première page et la dernière : « Le désastre de l'armée bolchévique ». « Les formidables victoires de l'armée allemande dans l'est ». « Des centaines de milliers de prisonniers capturés ainsi que d'immenses quantités de matériel de guerre... »

Stéfane porta brusquement sa main à ses yeux et se mit à sangloter. Tout cela était irréparable, quelque chose s'était produit dans sa vie et la certitude qu'il était un être humain pouvant s'affirmer en toute liberté était détruite... Ils l'avaient sali, Paraskiv avait eu raison... Il pleurait à chaudes larmes sans pouvoir s'arrêter, il étouffait, les passants le regardaient, il s'en rendait compte. Il s'était efforcé de décrire la guerre telle qu'elle était, le royaume de la mort et rien d'autre, et à ses phrases destinées à émouvoir les lecteurs, comme celles de son premier article consacré à son amie d'Alexandria, morte de tuberculose, article qui avait allumé en lui la conscience de sa vocation, on en avait substitué d'autres qui étaient loin d'être seulement « conventionnelles ici et là » comme l'avait dit Luki. Que devait-il faire ? Il n'y avait rien à faire. Quitter le journal ? Pour aller où ? Les autres n'étaient-ils pas pareils ? Il y avait au moins dans le sien un patron qui avait su préserver intacts son style, sa pensée libre, son seul engagement qu'il avait proclamé, celui de soutenir le général jusqu'au bout... Et c'était autre chose.. Sa conviction intime... Mais lui, Stéfane, quelle conviction avait-il encore ?

Il jeta tous les journaux dans la première poubelle qu'il rencontra et rentra chez lui. Arrivé dans son quartier, il alla chez le coiffeur du coin se fit couper les cheveux et raser, oubliant ce que Luki lui avait dit – que cela lui allait bien ainsi - sonna chez sa propriétaire qui lui ouvrit, lui donna ses clés en lui disant qu'elle était heureuse de le voir revenir en bonne santé. Il se changea, mit avec plaisir une cravate blanche à pois, se peigna et sortit. Luki était la seule chose sûre dans tout cela. Pour ne pas la perdre il devait rester au journal. Où pourrait-il travailler pour qu'elle ne le quitte pas, elle qui serait bientôt doctoresse ? Il ne pouvait pas faire n'importe quoi, quitter le monde de la presse pour se retrouver dans l'atelier où Paraskiv souhaitait le voir se retrouver. Il irait demander à Niki ce qui s'était passé. Après tout, quelque chose s'était produit, c'était certain, il n'était pas exclu que ses reportages soient tombés entre les mains de quelque Cancéa qui, en l'absence de Niki et par jalousie les aurait défigurés de la sorte... C'était sûrement ce qui était arrivé, Niki était peut-être sur le front, le patron occupé, il n'avait pas eu le temps de les lire et un Béjénarou ou un autre avait dû les envoyer à la typographie... Il est vrai qu'il était trop facilement entré et devenu quelqu'un dans le monde de la presse pour que les vétérans n'aient pas eu envie de profiter de la relative disgrâce dans laquelle il était tombé pour lui jouer ce mauvais tour.

Il se sentait de nouveau très bien, il avait l'impression de planer. La ville était belle, baignant dans ce doux soleil d'octobre, belles les femmes et les filles dans leurs robes d'été. Une lumière vive donnait un contour puissant aux boutiques de la rue Grivitseï, l'air amplifiait les voix et les murmures dans une harmonie de sons et de couleurs intenses qui firent oublier à Stéfane toute cette affaire de reportages. Oui, ils lui avaient joué un mauvais tour ! Le plus pénible était que Luki avait pu croire qu'il avait écrit des choses pareilles mais il lui expliquerait... Il lui donnerait à lire les derniers...

Luki lui rouvrit la porte et quand elle le vit lui dit :

– Tu t'es fait couper les cheveux et tu t'es fait raser ! J'en étais sûre.

Il rit et lui demanda si Niki était arrivé.

– Oui, il t'attend répondit-elle sur un ton entendu qui semblait dire : si tu crois que quelque chose de bon t'attend entre te convaincre toi-même.

Stéfane ne comprit pas. Il se dirigea vers le bureau de Niki.

– Salut, dit Niki avec un enthousiasme contrôlé. Sois le bienvenu ! Comment te sens-tu ?

– Bien, dit Stéfane. Il s'assit dans le fauteuil sans attendre d'y être invité et dit aussitôt d'une voix ferme : Niki, qui s'est moqué de moi et a fait de mes reportages décrivant les drames de la guerre, une logorrhée abjecte pour laquelle je n'aurais jamais dû aller risquer ma vie en première ligne et qui aurait aussi bien pu être rédigée d'ici ? Tu n'étais pas là ?

Niki regardait Stéfane mais son regard semblait passer au-dessus de sa tête. Il ne répondit pas tout de suite. Un long silence tomba entre eux. Luki, curieuse, était entrée et s'était assise dans l'autre fauteuil.

– Dis-moi, Niki, tu n'étais pas là ? répéta Stéfane, inquiet de l'expression étrange qu'il lisait sur le visage du journaliste. Tu n'étais pas présent ? Dis-moi ce qui s'est passé !

– Tu ne sais vraiment pas ? répondit Niki, surpris.

– Comment le pourrais-je ?

– Tu n'as pas lu les journaux sur le front ?

– Non.

– Lis-les maintenant.

– C'est fait.

– Et tu n'as pas compris ?

– Non.

– C'est moi, dit-il, qui ai récrit tes reportages. Ils avaient tous été rejetés par la censure. Le patron s'est mis en colère, il était sur le point de te faire revenir de mission pour te mettre à la porte. « Qu'est-ce qu'il se croit ? hurlait-il. Appelle le Grand Etat-Major et dis au général Rusetséanou qu'il n'est plus notre correspondant de guerre ». J'ai eu bien de la peine à le convaincre que tout pouvait s'arranger et… ça s'est arrangé ! Stéfane, s'écria Niki, c'est le général qui a décidé de la manière dont il fallait rendre compte de la guerre. Il nous a tous convoqués et nous a avertis. Tu n'as pas vu dans quelle langue sont écrits les articles ? Tu croyais peut-être que tu pouvais faire exception ? Tu crois que c'est ta guerre, que tu peux écrire ce que tu veux ? C'est la guerre de tout le pays, le général a tout mobilisé pour la mener : il a enrôlé toutes les consciences, ceux qui ne se soumettent pas seront exclus ou envoyés en première ligne ! C'est comme ça, tu dois te demander si j'ai bien fait ou pas de te sauver ou si tu préfères quitter la presse, te perdre et retourner à la campagne d'où tu viens…

Stéfane avait pâli.

– Mais le patron… murmura-t-il.

– Quoi, le patron ?

– Il écrit comme avant.

– Et tu te prends pour le patron ? s'énerva Niki.

C'était donc ça qui s'était passé, c'était le général et pas ce misérable Cancéa qui avait défiguré ses reportages pour lui jouer un mauvais tour. C'était donc le général en personne qui avait contraint la presse à ce messianisme creux et légionnaroïde… Mon dieu ! Que fallait-il faire ? « S'il n'y avait pas Luki, j'irais volontiers, l'esprit tranquille, m'engager aux « Ateliers » de Paraskiv ou plutôt je retournerais à la campagne jusqu'à la mort de ce général… Il ne vivra pas éternellement ! Je n'ai pas encore quarante ans pour ne pas pouvoir attendre ».

Luki tenait Stéfane dans le faisceau de lumière de ses yeux : « Eh bien, semblait-elle lui dire, que penses-tu faire ? Courage ! Je serai à tes côtés quelle que soit ta décision ! » Mais Stéfane semblait ne plus pouvoir ouvrir la bouche. Pouvait-il retourner à la campagne ? Et Luki ? Pouvait-il l'abandonner ? Il se ressaisit et d'une voix presqu'inaudible, enrouée, déprimée, il dit :

– Et les derniers reportages que j'ai ramenés ?

– Tes derniers reportages ? s'écria Niki. Tu n'as qu'à dire au patron que tu ne les as pas ramenés, que tu es sous le choc et que tu dois te faire hospitaliser. C'est d'ailleurs la vérité, Luki me l'avait dit et je le constate de mes propres yeux.

– Niki, je peux rester au journal comme secrétaire de rédaction ?

– Oui et même longtemps, le patron n'a plus rien contre toi. Mais s'il te demande un jour de repartir au front ou d'écrire un article dans les règles, tu devras bien te décider. C'est comme ça dans la presse en ce moment. Tu restes ou tu pars ? C'est toi seul et sous ta seule responsabilité qui peux trancher. Mais, comme je te l'ai dit, tu as encore le temps. Le tour est venu pour d'autres, peut-être même pour moi....

X

Ils passèrent à table. Niki semblait toujours ailleurs. Une sorte de froideur impitoyable semblait avoir pris possession de tout son être. En moins de cinq mois, en un temps étonnamment court, sa personnalité semblait avoir été détruite. Son intelligence qui n'avait jamais été brillante mais que l'on avait plaisir à sentir présente sous ses dehors bonhommes, paraissait morte, une seule idée en restait qu'il assumait au détriment de toutes les autres : soumission à tout prix ! Devant la menace il avait choisi. Et le pire était qu'il avait abandonné le combat, sa conscience ne s'était ménagé aucun territoire de retraite où se réfugier, chez lui, dans l'intimité, en présence d'un ami. Il se taisait maintenant comme s'il en voulait à Stéfane du bien qu'il lui avait fait. Stéfane avait beau tenter de le faire se ressaisir, de lui faire dire ce qu'il avait appris en écoutant la radio... si les succès des Allemands étaient réels, si les Russes ne reculaient pas comme ils l'avaient fait devant Napoléon pour les attirer dans l'immensité de leur espace où il leur serait facile de les éliminer ensuite...

– L'histoire ne se répète pas, dit Niki presque brutalement. Ce n'est pas l'hiver, la Russie sera vaincue. Les Anglais confirment les pertes catastrophiques des Russes en hommes et en matériel de guerre, il ne s'agit pas d'une simple retraite. Ce serait tout autre chose si les Russes se retiraient, nous pourrions supposer que cela relèverait d'une stratégie d'ensemble inspirée par l'expérience de la guerre napoléonienne mais Koutouzov savait épargner ses hommes alors que Staline a été pris par surprise et que des armées entières sont faites prisonnières...

Stéfane en l'écoutant avait presqu'envie de rire. Niki était devenu idiot, se disait-il, c'était lui qui était sous le coup d'un choc même si aucune balle n'avait sifflé à ses oreilles. Il parlait comme un perroquet...

– Niki, où est donc passé le fameux effondrement du régime bolchévique qui devait se produire après l'attaque allemande ? La guerre continue et aucun Russe ne s'est révolté.

– Il est encore temps, répondit Niki. Et je te le redis une fois de plus, ajouta-t-il de manière presque menaçante : fais attention à ce que tu dis et à qui tu le dis.

– Mais enfin, bon dieu, qu'est-ce qu'il t'arrive, on ne peut plus parler librement entre nous ?

– Fais très attention, se contenta de répéter Niki et il se leva de table en prenant congé.

Il dit qu'il avait un rendez-vous.

Un regard de Luki lui confirma que c'était vrai.

– C'est vrai, Stéfane, dit-elle, fais attention à ce que tu dis. Tu verras en ville des affiches qui disent :

Ceux qui ont la langue trop longue
Iront tous au bagne à la longue.

« Oui, lui répondit-il aussi d'un regard, mais cela ne veut pas dire qu'il faille renoncer à penser. Oui, être prudent mais pas au point de renoncer à ses convictions, comme c'est le cas pour Niki ».

– Si je comprends bien, en moins d'un an le général a perdu la tête, dit-il.

- Pourquoi ? demanda Luki.

- Comment peut-on gouverner en menaçant les gens de cette manière ? Les dictatures elles-mêmes ont besoin du soutien de la population. Sinon, à la première occasion qui se présentera le dictateur sera pendu à un poteau par la foule en colère. Il nous a débarrassé des légionnaires, oui, nous l'avons approuvé alors, nous étions convaincus qu'il exercerait une dictature pleine de sagesse ; le premier article grâce auquel j'ai été engagé mais que le patron n'a pas publié s'intitulait : *Si le général savait*. En d'autres termes, j'attendais de lui qu'il réprime le mouvement légionnaire. Et maintenant ? Il reprend leurs méthodes ?

– Oui, Stéfane, dit Luki. Nous vivons des temps difficiles. Une chance que tu sois revenu sain et sauf.

– C'est vrai, reconnut-il.

Et il était heureux malgré tout. Ces révélations qui l'avaient bouleversé, n'avaient pas de prise sur son moral. Que l'on menace du bagne toute une population semblait alléger la faute qu'il commettait en restant dans une presse qui n'appartenait plus à l'opinion publique mais à un seul homme qui lui imposait sa pensée bornée et sa volonté brutale. Mais la presse était-elle seule à se soumettre ? Le dieu de la guerre obligeait l'ouvrier à fabriquer des balles et des obus, l'intellectuel à endosser l'uniforme de réserviste, à abandonner écoles et lycées, le paysan à envoyer au feu les meilleurs de ses fils. Et le général était l'instrument aveugle et zélé de ce malheur général qu'il aggravait.

Stéfane, resté seul avec la fille qu'il aimait ne pensait plus à rien, ne sentait plus rien sinon les battements de son cœur pour sa bien-aimée. Tout le reste en était occulté : l'image de ces garçons qui tombaient à côté de lui dans les tranchées et leur dernier geste, celui de se protéger les yeux, mais trop tard, ou leur dernier gémissement où l'on entendait le nom d'une mère ou d'une épouse, les jours interminables où l'on avançait sous la pluie ou dans la chaleur étouffante, les nuits au ciel étoilé quand il n'était pas traversé par les lueurs des balles traçantes ou les fusées aveuglantes, vertes et rouges, annonçant l'assaut... Et ce général Rusetséanou qui avait été si aimable avec lui et qui avait trouvé la mort avec tout son état-major au moment même où sa mission s'était achevée.

Une sensation puissante de bonheur s'était emparée de lui. Il se sentait le cœur lourd, en même temps, comme si son cœur était trop plein... Il s'étaient levés, étaient passés dans le hall. Luki était revenue avec des cafés. Elle avait posé doucement les tasses noires sur la table. Stéfane lui enserra les jambes et colla son visage à ses genoux. Le parfum de sa robe, frais et propre, l'enivrait, c'était un parfum indéfinissable, peut-être même celui du coton dont elle était faite et que le repassage avait ranimé... Elle lui posa la main sur la tête mais sans le caresser, c'était un simple geste de contact qu'elle expliqua aussitôt :

– On dirait que tu m'aimes bien...

Il ne l'entendit même pas. Il embrassa ses genoux à travers la robe en murmurant :

– Luki, je t'aime tellement que je ne pense même plus à toi comme nous ne pensons plus au soleil dans le ciel, nous savons qu'il y est et qu'il est toute notre vie.

– Et si je ne pensais plus à toi, moi non plus, sous prétexte que tu es mon soleil ? Que se passerait-il, Stéfane ? Comment est-il possible que,

pendant quatre mois, tu ne m'aies pas écrit une ligne ? J'attends des explications. Je pense que tu te rends compte que j'en ai besoin.

Il se releva et éclata de rire, peu lui importait. Il n'avait pas d'explication à donner.

– Tu crois donc qu'il est naturel de ne pas penser un seul instant pendant si longtemps à l'être que tu prétends aimer ? reprit la fille et son regard brillait moins du désir d'une révélation à même d'infirmer sa logique implacable que de celui de savoir comment cela était possible. Ton image du soleil, ajouta-t-elle, est boiteuse, comme le sont toutes les images, lorsque nous nous levons le matin cela n'est pas la même chose qu'on le voie dans le ciel ou pas. Nous le cherchons presque toujours des yeux. Nous ne l'oublions pas, comme tu le prétends, quand il n'est pas là, il y a des nuages et il pleut ou il neige. Cherche autre chose !

Stéfane s'assombrit : que lui voulait-elle donc ? Il l'aimait, il se sentait heureux, que souhaitait-elle de plus ? Comment lui expliquer la chose puisqu'il ne savait pas lui-même ? Son être qui avait continué à vivre pendant tout ce temps où il l'avait oubliée, dans la proximité immédiate de la mort, savait, lui mais son esprit non. Il était incapable de lui parler de ce qu'il avait vu là-bas. Pouvait-il lui dire qu'il avait tremblé lors du premier assaut et qu'il avait tremblé de nouveau lors du second ? Qu'il avait eu si peur qu'il avait même souhaité à un moment qu'une balle l'atteigne ? Et que dès qu'il avait eu cette étrange idée, il s'était comporté comme tous les autres soldats et officiers ? C'est à dire se mettre à rire sous les tirs de mitrailleuses ? A jurer ? A être prêt à mourir un sourire aux lèvres ou en lançant une terrible injure ? A entendre les détonations de l'artillerie déchaînée qui le faisaient se recroqueviller et se tenir le ventre avec les mains comme lorsque le tonnerre d'une terrible tempête fait retentir les nuages ? Fallait-il lui dire que tout cela était trop dur pour lui, qu'il n'en pouvait plus de s'habituer à la mort, de vivre avec elle, d'attendre que soient tirés au sort ceux qui ne relèveraient plus après un assaut, que son cœur alors plein d'effroi ne pouvait pas, en même temps, battre pour elle, sa bien-aimée ?

– Il faut longtemps pour redevenir normal, dit-il lorsqu'on a vécu ces moments où la mort fauche autour de toi dans la lumière du soleil et sous un beau ciel serein. Je dois reconnaître que ces garçons de la campagne, peut-être parce qu'ils avaient fait leur service militaire, m'étaient supérieurs. « Ici on meurt, mon vieux, me disaient-ils. Retourne au poste de commande du régiment, reste là-bas avec le major. Tu n'as rien faire ici. » Mais je restais, que pouvais-je faire d'autre ? Et bientôt je me cachais la tête dans la terre des tranchées, comme eux, mort de peur. On tirait sur nous, je voyais bien que l'on voulait me tuer, je creusais comme une taupe dans la terre meuble de la tranchée pour y échapper... Et j'en réchappais... Mais pour combien de temps, me disais-je ? J'ai eu de la fièvre pendant plus d'un mois, une balle m'a déchiqueté l'omoplate et quand on a de la fièvre on n'est plus tout à fait normal...

– Bon, reprit la fille d'une voix chuchotée, implacable, mais lorsque ta fièvre est passée, lorsque tu t'es habitué à la mort, tu as réussi à retrouver ton calme et à écrire tes reportages. Avec eux, peut-être dans la même enveloppe tu aurais pu m'envoyer quelques lignes : « Chère Luki, je pense à toi, je languis de toi, j'ai hâte de te revoir. La guerre est dure. Pardonne-moi de ne pas t'écrire plus ». Mais non, tu ne pensais pas à moi, tu ne languissais pas de moi, tu ne mourais pas du désir de me revoir ! Je me demande bien pourquoi !

Il n'y avait rien de catastrophique dans son étonnement mais c'était pire : si elle était étonnée c'est qu'elle ne comprenait pas. Si elle avait compris, c'eût été plus grave : elle avait été absente, donc il ne l'aimait pas. Mais il n'en était rien. Elle savait que son amour était réel. Mais quel amour ? Son esprit n'avait pas la force se répondre à la place de Stéfane à cette question.

Un long silence tomba entre eux. Lui semblait troublé, le bonheur qui l'avait inondé jusque-là s'était terni. Le tressautement de son épaule semblait s'être aggravé ainsi que la grimace qui accompagnait les spasmes... ▪

BOGDAN CREȚU
Academia Română, director al Institutului de Filologie „A. Philippide", Iași;
Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iași
Romanian Academy, Director of the "A. Philippide" Institute of Romanian Philology, Iași;
Faculty of Letters, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași
e-mail: bogdancretu1978@gmail.com

Literatură și *Zeitgeist*.
Silogismul operei lui Marin Preda

Abstract

Studiul de față analizează concepția despre roman a lui Marin Preda, conform căreia scriitorul trebuie să se plaseze în miezul epocii sale, să-i sesizeze traumele, dilemele și să formuleze întrebările-cheie. Evazionismul nu este o strategie acceptată de Preda, ceea ce nu înseamnă că adaptarea ideologică e legitimă. Toate romanele lui propun cazuri dilematice, crize de conștiință, conflicte nu doar sociale, ci mai ales morale. În acest sens, scriitorul a dorit să ofere o imagine ficționalizată asupra epocii sale. De aceea, și-a ficționalizat adesea experiența de martor, pentru a putea formula adevărul despre trecutul recent sau despre prezent. Într-un regim opresiv, această ambiție a însemnat și o mare reușită estetică.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, evazionism, autobiografie, adevăr, comunism

Marin Preda's view on the social role of the novel was that fiction should formulate the most important problems of the time. The writer has to be a conscience of the community, he has to describe the main crises and trauma of the history he witnesses. Preda does not accept escapism and this is a difficult position in a literary filed controlled by the Communist regime. The present study tries to analyse the way his novels answered this exigence and to explain why they are situated in the centre of the scholar and aesthetic cannon 40 years after the author's death.

Keywords: Marin Preda, escapism, autobiography, truth, communism

Să încep cu un truism, care așază în ramă ideologică receptarea de azi a scriitorului de la dispariția căruia s-au scurs 40 de ani (cam cât a durat, oficial, comunismul): Marin Preda este un clasic al literaturii române. Nu cu multă vreme în urmă, această banală constatare ar fi fost una pozitivă; azi, însă, ea e primită cu suspiciune, pentru că sunt tot mai multe voci contaminate de discursurile ideologizante din universitățile

americane, care contestă legitimitatea acestui concept. „Clasic", adică scriitor bine plasat în canon? Dar canonul nu e, spun militanții și activiștii de import, un exercițiu de fixare de sus în jos a unor valori pe care sistemul le impune pentru a-și legitima puterea? Nu e canonul, cu întreaga lui colecție de clasici, o narațiune discriminatorie? Mie, unuia, mi se pare profund democratic, dacă discutăm despre cel estetic, la care lucrează critica literară în ansamblul ei. Nu un critic sau doi impun canonul, ci opiniile, fie ele și contradictorii, ale comunității critice. Iar a pretinde artei să rămână artă, indiferent de implicarea sa în dezbaterile prezentului (inevitabilă, aș zice), evaluând-o în funcție de specificul ei, care este prioritar estetic, nu e nicidecum o atitudine abuzivă.

Etape ale clasicizării

Nu aș fi început cu aceste constatări, dacă ele nu ar descrie atmosfera ideologică de azi, care e încă o încercare pentru opera lui Marin Preda, după aceea a isteriei anticomuniste și politice de acum 30 de ani. Dar la clasicizarea incontestabilă a autorului *Morometților* a contribuit nu numai prezența sa în canonul școlar, ci și contestările de care a avut parte după 1990. Cum se explică interesul pe care opera lui Marin Preda îl suscită și azi, la 40 de ani de la dispariția scriitorului și la peste 70 de ani de când ea a devenit publică? Aceasta e întrebarea la care încerc să răspund în cele ce urmează. În mod evident, cărțile sale au parte, de câteva decenii, de o cu totul altă lectură față de aceea de care au beneficiat la data apariției lor. Este principala provocare căreia trebuie să-i facă față întreaga literatură scrisă în timpul comunismului: ea e nevoită să răspundă unei receptări radical diferite de aceea pe care a contat, pe care a avut-o în vedere atunci când și-a desenat strategiile discursive, când și-a fixat temele etc. Or, constat că locul lui Marin Preda nu doar că nu s-a șubrezit, ci s-a consolidat. E prezent în toate sintezele de istorie literară privind epoca postbelică; a generat o literatură exegetică amplă după 1990; cărțile sale sunt permanent reeditate, iar faptul că unele colecții populare, în tiraje foarte mari, au debutat cu romanele lui e un semn de actualitate (mă gândesc la seria „Biblioteca pentru toți" scoasă de cotidianul *Jurnalul național*); cinematografia nu l-a ocolit nici ea, chiar dacă l-a trădat (*Morometii 2* al lui Sergiu Gulea își extrage succesul din notorietatea autorului și a personajului, nu invers; filmul e un eseu despre cum și-ar fi scris Preda cărțile dacă ar fi fost liber să o facă; or, demonstrația mea din acest studiu este că *a fost liber*!). Se poate spune că, azi, locul lui Marin Preda e lângă Rebreanu, Sadoveanu și alți mari prozatori; dacă a ieșit din stricta contemporaneitate (nu ne mai

simțim contemporani cu el așa cum ne simțim, de exemplu, cu Radu Aldulescu), e pentru că el s-a fixat în nucleul dur al literaturii române. Preda e un scriitor-simbol al unei etape dificile, dar extraordinar de bogate a literaturii române: aceea scrisă în timpul comunismului. Mai mult decât atât, dacă opera multora dintre confrații săi s-a erodat (dau numai câteva exemple: Alexandru Ivasiuc, Augustin Buzura), a lui are parte de un interes mereu viu.

De ce? Sunt mai multe motive, cred: pe de o parte, Marin Preda este un scriitor care definește o întreagă epocă literară. Pur și simplu e de neînțeles literatura din timpul comunismului fără opera sa, la fel cum interbelicul nu e inteligibil fără Sadoveanu. Marin Preda nu a fost un scriitor *evazionist*. El nu a ocolit temele grele ale vremii sale, așa cum au făcut-o cei mai mulți dintre scriitori; nici nu le-a atacat frontal, cu acea grabă de a obține un succes mai mult politic decât literar (excepție făcând *Delirul*, dar cu unele nuanțe pe care le voi discuta). Nu a fost, spuneam, un scriitor evazionist, dar nici unul disident (deși în epocă era perceput ca unul „rezistent"). A căutat să fie în primul rând scriitor. Adică un intelectual puternic legat de dilemele și tensiunile epocii sale, dar fără să-și lege intim literatura de acestea. Strategia lui Preda a fost una exigentă: nu a fugit în lateral, nu a căutat soluțiile simple (ignorarea temelor delicate, care intrau în contradicție cu ideologia oficială) și nici pe acelea radicale, curajoase, dar din alt spectru decât cel strict literar: lupta politică. Deși *Cel mai iubit dintre pământeni* numai neutru politic nu era... Marin Preda a știut cum să se plaseze: *nu a fugit nici de temele dificile, nici după cele facile*. Tocmai de aceea, opera sa e azi plasată într-o poziție privilegiată: se cere consultată și pentru a desluși codurile literare ale epocii, dar poate fi citită și în sine, fără o contextualizare meticuloasă. Cred că romanul *Delirul* are un statut special, deși aș spune că, și acolo, principalul context e opera lui Preda, în silogismul căreia e o parte organică.

Marin Preda nu a fost un scriitor evazionist. *Nu a ocolit temele grele ale vremii sale, așa cum au făcut-o cei mai mulți dintre scriitori; nici nu le-a atacat frontal, cu acea grabă de a obține un succes mai mult politic decât literar (excepție făcând* Delirul, *dar cu unele nuanțe). Nu a fost un scriitor evazionist, dar nici unul disident (deși în epocă era perceput ca unul „rezistent"). A căutat să fie în primul rând scriitor*

Discreditarea evazionismului

Caut, în cele ce urmează, să disting câteva concepții ale lui Preda despre rolul scriitorului, fără să uit că el a încercat și a reușit să rămână un scriitor adevărat într-un climat politic opresiv. A fost cea mai mare luptă dusă de scriitor, după cum rezultă din confesiunile sale: nu neapărat aceea cu regimul, ci cu sine însuși. Pentru autorul *Moromeților*, a fi scriitor însemna enorm și nu înțelegea să supună acest statut presiunilor ideologice ale vremii, dar nici să ignore comod provocările acesteia. Așa trebuie citite unele eseuri ale sale, din care cel intitulat „Obsedantul deceniu" (sintagmă care s-a fixat, deși cel mai adesea e folosită cu alt sens decât cel din text) e foarte important. Scriitorul nu are cum să rămână inert la prefacerile epocii sale, spune, în esență, Preda: „...ideile care au agitat, pe atunci, societatea, au intrat și în literatură, cum era și firesc"[1]. A pretinde că nimic din ce s-a publicat în acel interval dramatic nu e valabil este semn de obtuzitate literară și de furie politică. Aici sunt de făcut câte-

[1] Marin Preda, „Obsedantul deceniu", în vol. *Creație și morală*, ediție de Victor Crăciun și Corneliu Popescu, București, Editura Cartea Românească, 1989, p. 121.

va comentarii: în multe dintre interviurile sale, dar mai ales în cărți precum *Imposibila întoarcere* și *Viața ca o pradă*, autorul *Intrusului* s-a arătat profund legat de generația sa, una dintre cele mai încercate din istoria literaturii. Tocmai lor, celor care s-au format în timpul războiului, care au cunoscut oroarea, foamea, spaima, apoi căderea brutală a comunismului și confiscarea literaturii; care fie au înfundat pușcăriile, fie au cedat (și aceasta este o temă gravă, o pedeapsă teribilă pentru un scriitor – cazul lui Ion Caraion, apropiat al lui Preda, care e departe de a fi explicat prin sintagma „turnător"), fie au trebuit să aștepte ani buni până să reintre în circuit sau au apucat să-și vadă o carte tipărită, pentru a trage ulterior ponoasele (situația lui Marin Preda, care a fost vehement demascat drept „naturalist" pentru *Întâlnirea din Pământuri* – ceea ce, în epocă, însemna reticență față de perspectiva marxistă), tocmai lor le-a fost dată să reziste cumva, să rămână scriitori în teribilii ani '50 (de aici, denumirea de „obsedantul deceniu"), adică să facă în așa fel încât să scrie și să publice literatură adevărată. Pentru un scriitor care a reușit să plaseze *Morometții* într-o perioadă de frică generalizată, de control absolut asupra literaturii, întreaga aventură pare o luptă, nu un spațiu vid. Prozatorul nu se apără doar pe sine (cedările lui sunt benigne pe lângă ale altora și, mai ales, pe lângă marile reușite), ci cu precădere pe colegii săi de generație. Contemplată superficial și revanșard, dintr-un climat în care aproape totul pare posibil (cum e cel al finalului deceniului al șaptelea), perioada realismului socialist pare un hiatus, o irosire. Și Preda nu se joacă deloc cu vorbele: da, e o epocă marcată de dogmatism. Dar, se întreabă el, putea fi altfel? După război mulți viteji... Și, dincolo de posibilitatea recuperării tradiției moderniste a literaturii de la începutul anilor 1960, orientată, evident, de schimbarea de la vârful Partidului de după Congresul al IX-lea, când esteticul a fost nu doar posibil, ci încurajat, ca o ruptură de modelul sovietic, era posibil atunci, în anii stalinismului intratabil, ca literatura să fi rămas aceeași, încremenită în discursul ei modernist, în preocupările sale tematice de dinainte de război, în timp ce societatea traversa o metamorfoză radicală? E aici una dintre temele-cheie ale lui Marin Preda: cum se situează scriitorul față de epoca sa? Și mai ales romancierul, înțelegând că romanul e un gen cu posibilități nesfârșite de a capta sensurile cel mai nuanțate ale realității. Poate romancierul să se izoleze de prefacerile la care asistă? Pe care le traversează odată cu societatea? Își permite literatura să-și contemple propriul buric la nesfârșit? Este ea impermeabilă? „Putea oare scriitorul – se întreabă retoric cel care a plasat în plin blocaj ideologic o capodoperă, *Morometții* – să ocolească aceste probleme care frământau o masă atât de imensă de oameni? Și apoi altă întrebare: se mai putea oare scrie literatură așa cum se scrisese în deceniile anterioare? Anacronismul unei literaturi care și-ar fi continuat inerția dincolo de anii '44, ar fi constituit un fenomen bizar, neverosimil, imposibil în realitate."[2]

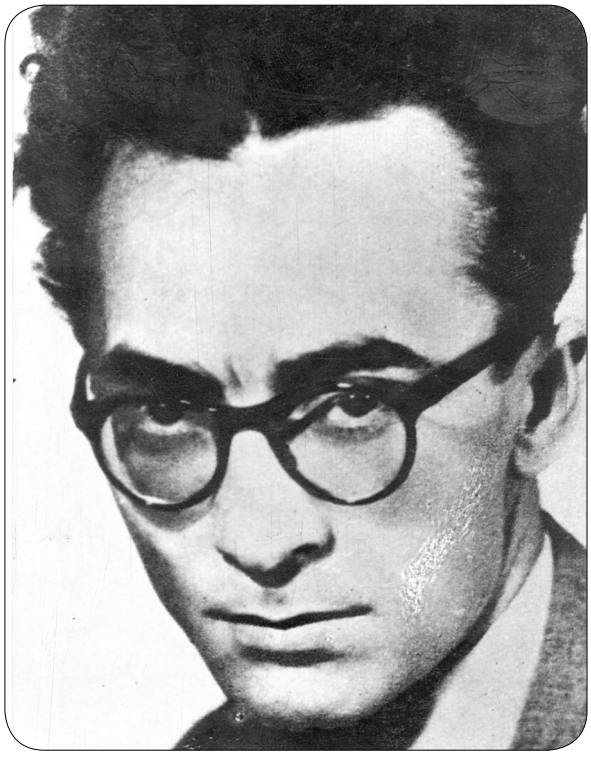

[2] *Idem*, p. 123.

Preda întreabă precum Moromete, fără să se grăbească să dea un răspuns definitiv. E una dintre marile calități ale personajelor sale pregnante, aceea că sucesc o realitate pe toate fețele, că se situează într-o postură prin excelență dilematică. Autorul a împrumutat în eseuri acest mod înțelept, țărănesc poate, de a nu arde etape, de a nu se pripi să fie inteligent. E mult mai important să îngrădească bine subiectul, să-i dea târcoale. Răspunsurile vin treptat. Așa procedează Moromete, așa procedează Nicolae, Călin Surupăceanu sau Victor Petrini, la fel o face și autorul lor. Evident, era de negândit încremenirea literaturii, stagnarea ei, asemenea unui fetus care a încetat să evolueze, să se adapteze. La fel cum și literatura de după 1990 și-a modificat codurile sub presiunea unui alt tip de receptare. Ce nu spune Preda (și nu prea putea să o spună, dar orice cititor înțelegea), dar e suficient că ridică problema, că pune întrebarea-cheie, e că, atunci, în plin stalinism, când întreaga Românie fusese sovietizată și cultura odată cu ea, dacă literatura nu putea să rămână indiferentă la pulsul societății, nu însemna că ea avea de ales. Realismul socialist nu a fost o alegere logică, ci o metodă de creație oficială, impusă prin lege, cu directive repetate, cu ideologi vigilenți, care demascau orice abatere de la normă. Preda însuși a fost, în repetate rânduri, o victimă a acestor demascări, poate de aceea își și permite să discute mai neconvențional subiectul. În orice caz, mesajul său e tranșant: *imobilismul estetic nu e acceptabil, în niciun context ideologic, social, cultural. Scriitorul trebuie să își orienteze literatura către tensiunile prezentului.*

Pentru Marin Preda, adevărul unei epoci există și scriitorul e obligat să-l aibă în vedere. A fost una dintre credințele sale pe care nu le-a negociat, indiferent de context și de locul pe care l-a ocupat în sistem. Modelul lui Preda e Camus, care, prin romanele, dar și prin publicistica sa, absorbea memorabil temele epocii sale, preluând tensiunile și crizele de conștiință comunitară

Într-un eseu cuprins în *Imposibila întoarcere*, intitulat „Despre evazionism, literar și social", Preda definește evazionismul (considerat de cei mai mulți cititori și exegeți, în epocă, dar și după aceea, o atitudine pozitivă, un gest de rezistență la presiunea ideologică sau chiar unul de curaj) drept „ocolirea premeditată, programatică a problemelor reale și obsedante ale timpului și societății noastre contemporane, și în evadarea, cu ajutorul unor torente de cuvinte și imagini, într-un univers al închipuirii, care nu reprezintă nimic din ceea ce frământă nici măcar conștiința scriitorului evazionist, necum conștiința contemporanilor săi"[3]. Textul nu e în niciun caz un îndemn la subjugarea literaturii de către interesele propagandistice și politice ale partidului unic. Eu aș citi cu mare atenție aceste articole: ele nu comit o pledoarie pentru angajamentul politic al scriitorului, pentru implicarea literaturii în miza politică. Dimpotrivă, autorul *Celui mai iubit dintre pământeni* a fost un dușman al confiscării literaturii de către ideologie. Un inamic al dogmatismului. Aici nu sunt dubii. El sugerează altceva: dacă fugi de temele epocii, refuzi adeziunea la versiunea oficială, dar îți limitezi și posibilitățile de a lupta cu abuzurile regimului. *Literatura trebuie să reacționeze, romanul trebuie să aibă curajul de a ataca tranșant temele importante ale vremii, rămânând roman de bună calitate, fără să cedeze estetic din pricina adecvării sale ideologice. Sau anti-ideologice – din punct de vedere literar e tot o deraiere de la sensul romanului.* Nu e vorba de curaj civic, ci de provocare estetică. Numai un foarte bun

[3] Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, ediția a II-a, București, Editura Cartea Românească, 1972, p. 14.

scriitor își poate adapta discursul, poate găsi acele soluții narative care să-i permită să nu evite adevărul. Pentru Marin Preda, adevărul unei epoci există și scriitorul e obligat să-l aibă în vedere. A fost una dintre credințele sale pe care nu le-a negociat, indiferent de context și de locul pe care l-a ocupat în sistem. S-a certat mereu cu cei pe care îi numea „făcătorii de cuvinte", scriitorii preocupați de amănunte, plasați în discrepantă neconcordanță cu temele grele, obsedante ale epocii lor. În unele interviuri, dar mai tranșant în carnetele care cuprind notele de lucru pentru romanul *Delirul*, nu ezită să-l sancționeze pe Camil Petrescu pentru că, în mai 1944, când Bucureștiul era bombardat, când oamenii abia mai supraviețuiau printre ruine, principala sa preocuparea era să insiste pe lângă Liviu Rebreanu, director al Teatrului Național, să-i monteze piesa *Mioara*. Modelul lui Preda e Camus, care, prin romanele, dar și prin publicistica sa, absorbea memorabil temele epocii sale, preluând tensiunile și crizele de conștiință comunitară. Preda nu ar fi Preda dacă și-ar cenzura ieșirile, așa că, după ce comentează asupra mediocrității piesei lui Camil Petrescu și a totalei lipse de legătura a acesteia cu drama teribilă prin care trecea societatea, răbufnește (iar eu nu mă abțin să nu îl citez): „Mare brânză! Futu-l în cur pe mă-sa pe Camil Petrescu, cu *Mioara* sa cu tot..."[4]. Sunt multiple alte articole, confesiuni în care autorul repetă, la intensități diferite, același lucru: *scriitorul trebuie să fie un om al prezentului, literatura nu are cum să intereseze dacă e ruptă de temele mari ale epocii*. Toată opera lui Marin Preda trebuie înțeleasă în acest silogism. *Dar marea sa reușită e aceea că ea rezistă foarte bine și altfel decât ca un document al epocii în care a apărut*. Asta pentru că scriitorul a știut să țintească problemele morale și crizele permanente. În această privință, modelele sale sunt Balzac, Victor Hugo (cel din *Mizerabilii*), Tolstoi și Camus, autori pe care îi comentează mereu, la care revine ori de câte ori are ocazia. De care este mult mai atașat decât de cei care au transformat fundamental romanul, Proust, Joyce, Gide.

Subiectul e, aș mai spune, la fel de actual și azi, când literatura își caută locul într-o lume tot mai atomizată și mai presată ideologic. Unii cedează ispitelor ideologice, alții le ignoră. Puțini se angajează în calitate de scriitori, prin opera lor, în problemele prezentului. Marin Preda a făcut-o la vremea sa mai mult decât oricare alt confrate. Dar nu într-un mod tendențios, dovadă că opera sa suscită interesul și astăzi.

Ispita autobiografiei

Așa se explică și modul în care scriitorul și-a valorificat permanent experiența în ficțiunile sale, resimțind o irepresibilă atracție către prețiosul material al propriei biografii; dar nu evenimențialul în sine l-a atras, nu faptul brut, ci tocmai acele întâmplări care, filtrate prin conștiința sa, căpătau o semnificație romanescă. Altfel spus, care puteau da o mărturie despre epocă și despre problemele ei. Preda nu își povestește viața, nici măcar în *Viața ca o pradă* nu o face, plasând abil textul la limita dintre autobiografic și ficțiune, intenția sa fiind aceea de a crea o mărturie a generație sale, nu una limitat personală. *Pentru Preda, literatura nu este doar individuație*. Sau este și asta, dar e mult mai important mesajul său accesibil și, mai ales, necesar unei comunități. Recunoașterea celuilalt în ficțiune e mai gravă decât exprimarea de sine; romanul nu e terapie, ci construcție care înghite orice are sens general, de la experiențe proprii la altele culese din lumea observată cu interes epic sau fapte documentate. În această logică, mărturia din *Viața ca o pradă* stă pe același plan cu aceea din *Delirul*: e tot drama unei generații prinsă acolo, un moment de criză al istoriei. Acesta mi se pare silogismul întregii opere a lui Marin Preda.

În interviuri, omul s-a arătat mai curând reținut față de aspectele private ale vieții sale. Și în *Viața ca o pradă*, a selectat numai ceea

[4] Marin Preda, *Jurnal intim. Carnete de atelier*, prefață de Eugen Simion, [ediție îngrijită de Eugen Simion și Oana Soare, cronologie și referințe critice de Oana Soare], vol. II, București, Editura Art, 2014, p. 48.

ce a contribuit la cristalizarea scriitorului, a „conștiinței de sine". Asta pentru că, în concepția sa, literatura e legată de morală, dar, așa cum spune într-un articol din 1962, creația e mult mai importantă decât morala, aceasta din urmă va fi reținută, va avea efect numai dacă aspectul estetic al operei este performant.[5] De altfel, atunci când e pus în fața unor suprapuneri dintre aspecte ale propriei vieți și aventurile unor personaje, autorul rămâne prudent, nu infirmă, nici nu confirmă raporturile. Referindu-se la *Marele singuratic*, îi spune lui Florin Mugur: „Eu am imaginat pentru eroul meu această taină. Nu spun că este autobiografică, nici nu neg, nu are importanță..."[6]. Provocat inteligent de partenerul de dialog („Cum să nu aibă? Importanță are chiar și faptul că nu vreți să spuneți"), prozatorul dă un răspuns memorabil, același, de fapt, care stă la temelia tuturor cărților sale, fiecare topind, după cum vom vedea, o parte nu din biografia scriitorului, ci din aliajul pe care aceasta l-a produs trecând prin athanorul gândirii și conștiinței sale: „Actul de creație este rezultatul vieții interioare secrete a scriitorului; nu se mai știe, și nu mai știe nici el exact, dacă ceea ce povestește i s-a întâmplat lui cu adevărat, dacă și-a imaginat numai, sau dacă e vorba de un amestec de fapte reale și de invenții. Este imposibil de făcut o delimitare între viața imaginară, creată și exprimată într-o carte, și cea trăită de scriitor"[7]. E limpede, *pentru Preda romanul dă un sens celor întâmplate, le așază într-o structură cognitivă coerentă, exemplară*.

Prin urmare, scriitorul nu este un simplu martor al istoriei (martori sunt mulți, sensibil mai bine plasați), niciun „pacient" sau o victimă a ei. El este un gânditor, el *face istoria*, o așază în tipare ficționale care îi împrumută apoi prestigiul și forța de fascinație a mitului. Așa îmi explic interesul pentru epoca atât de dramatică de la finele anilor '30 și începutul anilor '40 din *Delirul*. Romanul acesta vine perfect logic, previzibil în opera lui Preda, nu e o comandă a Partidului, în pofida unei potriviri de perspectivă și a scandalului iscat la apariția sa în revista sovietică *Literaturnaia gazeta*, prin articolul lui Konstantin Savin.[8] *Moromeții* 1 și 2 duceau logic aici; la fel cum și *Viața ca o pradă* întregește panorama. Să nu uităm, printre numele de la care autorul se revendică cel mai adesea, la loc de frunte stă cel al lui Balzac, care, insistă Preda, numai la final a avut viziunea marii sale opere, a coerenței sale, rescriind apoi unele cărți pentru a se potrivi cu planul uriaș al *Comediei umane*. Aceasta este și ambiția sa: *să ofere o imagine a teribilei epoci în care a trăit, să fie o conștiință a acesteia, să formuleze întrebările esențiale, inevitabile*. Preda se simte obligat moral să facă acest lucru, este motivația operei sale. Toate romanele lui sunt orientate în această direcție, aduc în prim-plan cazuri stranii, contorsionate, provocatoare, care definesc o istorie dementă. Cunoscând oroarea războiului, extremismele, câteva dictaturi (cea carlistă, cea legionară, cea militară, a lui Antonescu, apoi stalinismul și prefacerile sociale aduse de comunism), epoca pe care Marin Preda o îngrădește și o analizează este una teribilă, față de care un scriitor adevărat nu are cum să rămână indiferent. În plus, ea este extrem de ofertantă epic. Dar a avea această ambiție, de a oferi o imagine personală asupra trecutului apropiat și a prezentului, era foarte dificil într-un climat politic și ideologic opresiv. Lui Preda i-a reușit însă. În asta constă *curajul* scriitorului, nu în atacul punctual la politica de stat.

Prin urmare, inserturile autobiografice din opera sa nu au valoare în sine, autorul

[5] Marin Preda, „Creație și morală", în vol. *Creație și morală*, *op. cit.,* p. 75: „Dacă cititorul nu admiră creația, nu sesizează nici morala".

[6] Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, București, Editura Albatros, 1973, p. 69.

[7] *Ibidem*.

[8] Întregul caz este documentat în studiul semnat de Alina Pavelescu, „Instrumentalizarea politică a literaturii. Cazul romanului *Delirul*", în vol. Mioara Anton, Bogdan Crețu, Daniel Șandru (coord.), *Cuvintele puterii. Literatură, intelectuali și ideologie în România comunistă*, Iași, Editura Institutul European, 2015, p. 123-146.

Moromeților nu se insinuează orgolios în narațiune; dimpotrivă, se anonimizează, ficționalizează experiența proprie. Pentru el, experiență nu înseamnă eveniment brut, ci conștiința evenimentului respectiv. În acest sens, *Moromeții*, *Risipitorii*, *Marele singuratic*, *Delirul*, *Cel mai iubit dintre pământeni* și *Viața ca o pradă* stau pe aceeași treaptă a intensității autobiografice, reciclând într-un efort creator o materie care nu are valoare în sine. Cine confruntă carnetele de lucru al scriitorului și jurnalele (câte s-au păstrat) cu romanele, sesizează că multe fapte s-au mutat în ficțiune, uneori și însemnări diaristice au fost reconfigurate narativ și montate într-o altă structură. Pentru cititor, însă, cel puțin pentru cel de azi, situat la distanță de persoane și întâmplări, nu mai are nicio relevanță că iubirea față de Aurora Cornu a inspirat povestea Polinei din *Moromeții* (deși personajul este, după cum admite chiar scriitorul, unul polemic, o replică la Ana lui Rebreanu), că în *Risipitorii*, prin Constanța, s-a topit nevroza de tinerețe a autorului, că aspecte din biografia familială a celei de-a doua soții, Eta Wexler, se vor regăsi în personajului Suzi Culala din *Cel mai iubit dintre pământeni* și așa mai departe.

Silogismul operei

Moromeții transfigurează o lume și un stil care existau ca atare, dar pe care numai talentul scriitorului l-a putut fixa narativ. Dar romanul e mult mai mult decât o frescă, o cronică a unui sat din câmpie, contemplat în momentele de cotitură ale istoriei. Da, lumea aceea a existat ca atare, de aici reacția celor din sat care au citit romanul și li s-a părut că nu e mare lucru.[9] Da, scriitorul suferă de angoasa subjugării propriei personalități de stilul lumii din *Moromeții* și caută, cum mărturisește în repetate rânduri, să își impună propria temă și propriul stil, „stilul povestitorului". Dar construcția lui îi aparține, lumea aceea nu are un sens în sine, nu are o

[9] Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, *vol. cit.*, p. 55: „Ceea ce scriam eu în cărți erau, pentru ei, lucruri pe care le cunoșteau, care erau ale lor, viața lor. Și ce interes prezintă un lucru pe care tu îl știi și-l vezi descris într-o carte? Ești curios să afli altceva, ceea ce nu există sau ceea ce nu cunoști". Vezi, în aceeași idee, și cartea lui Sorin Preda, *Moromeții. Ultimul capitol*, București, Editura Academiei Române, 2010. Reacția silișteniilor la *Moromeții* a fost foarte sceptică. Un coleg a rezumat sec: „Scrie și el ce s-a petrecut pe ulița lui!" (p. 54). Alții însă s-au simțit ofensați recunoscându-se în personaje, amenințând cu judecata: „Marine, ai mințit în carte. M-ai ponegrit. Eu nu am făcut ce-ai scris tu acolo. M-ai încondeiat..." (p. 112). Memorabilă e și reacția unui sătean mai vârstnic, pe care scriitorul îl trăgea de limbă când se informa pentru lucrul la *Delirul*: „Măăă, ce nenorocire! Mă, muri Marin Preda și am rămas cu întâmplările mele nescrise!" (p. 153). Citind reportajele și interviurile din satul prozatorului, impresia puternică este nu că *Moromeții* imită acea lume, ci că ea pare decupată din *Moromeții*.

semnificație a ei. Numai narațiunea care o ficționalizează îl poate proiecta pe Moromete din starea civilă în mit. Spun bine, în mit, pentru că personajul este unul dintre miturile livrești, puține, pe care le livrează literatura română. S-a vorbit pe bună dreptate despre *moromețianism*, care ar exprima, după Marin Mincu, „starea dilematică în care s-a aflat populația rurală atunci când Istoria s-a întors pe alte făgașe. Altfel spus, moromețianism înseamnă deliberarea gravă asupra propriului destin (individual, dar și colectiv), asumat, dincolo de orice riscuri, până la un deznodământ tragic”[10]. Prin urmare, chiar dacă a avut un model real, pe tatăl său, Preda nu a fost interesat de o proiectare biografică, ci de una tipologică: Moromete nu e un caz particular, ci imprimă simbolic, în imaginarul literar autohton, o atitudine specifică. Sigur, una condiționată de schimbarea dramatică prin care trec societatea și întreaga parte răsăriteană a Europei înainte și după cel de al Doilea Război Mondial, dar a cărui putere de iradiere nu se limitează la conjunctura momentului istoric decupat. Așa îmi explic rezistența în timp a romanului lui Preda: prin faptul că Moromete nu e un individ care se manifestă într-un climat social și politic dat, ci un om încercat de istorie. El simte că trăiește pe muchie, că se află într-un punct acut, când totul se dă peste cap, când lumea lui dispare; scepticismul față de nou nu e decât instinctul unei clase care a trecut prin multe și care își simte amenințată definitiv existența. Dar Moromete nu e un rudimentar, ci un personaj elevat, care gândește viu, care își pune problemele epocii sale. Conștiința lui că este „ultimul țăran” îl face un personaj la limita tragicului. Odată cu el, dispare o lume veche, pentru a lăsa locul alteia foarte grăbite, în cinismul ei, să înlocuiască toate valorile și reflexele sociale îndelung verificate, înainte ca ele să poată fi absorbite, asimilate. Preda și-a pus această problemă într-o perioadă în care „țăranul” devenise un construct ideologic – și a făcut-o într-o manieră care nu putea fi sufocată cu argumente ideologice. Are dreptate Eugen Simion să constate că „tema centrală” a cărții ar fi „libertatea morală în luptă cu fatalitățile istoriei”[11].

E, de fapt, preocuparea majoră, provocarea obsesivă a tuturor romanelor lui Preda. El nu este un scriitor realist care „plimbă oglinda” prin satul dunărean pentru a surprinde cum se schimbă viața și structura acestei lumi arhetipale sub presiunea diferitelor regimuri politice. E mult mai mult de atât: *un scriitor care caută să formuleze întrebările-cheie ale contemporaneității prin intermediul unor personaje zbuciumate, care au, de fiecare dată, o reacție proprie la provocările istoriei*. Din această perspectivă, Ilie Moromete, Nicolae Moromete, Călin Surupăceanu, Ștefan al lu’ Parizianu, Victor Petrini ilustrează același tip de personaj: cel frământat de marile încercări ale timpului, cel care nu se predă și nu se adaptează pur și simplu, care

Scriitorul suferă de angoasa subjugării propriei personalități de stilul lumii din Morometii *și caută să își impună propria temă și propriul stil, „stilul povestitorului”. Dar construcția lui îi aparține, lumea aceea nu are un sens în sine, nu are o semnificație a ei. Numai narațiunea care o ficționalizează îl poate proiecta pe Moromete din starea civilă în mit. În mit, pentru că personajul este unul dintre miturile livrești, puține, pe care le livrează literatura română*

[10] Marin Mincu, *Repere*, București, Editura Cartea Românească, 1977, p. 278.
[11] Eugen Simion, *Scriitori români de azi, I*, ediția a doua revăzută și completată, [București], Editura Cartea Românească, 1978, p. 407.

caută să înțeleagă și abia apoi să decidă. Trăsătura lor esențială e că nu sunt indivizi-numere, că nu se predau colectivității renunțând la partitura lor, că nu își abandonează dilemele, că nu își comercializează interesele profunde, de natură cognitivă. Atunci când se confesează sau când atacă frontal subiectele în articole și eseuri, Preda e un personaj din aceeași gamă: un neliniștit, un dubitativ, un dilematic. Un intelectual care se pune în situații incomode pentru a se obliga să reacționeze. El nu scrie despre omul masificat, personajele sale, chiar și când aderă la valorile oficiale (cazul lui Nicolae din *Moromeții* 2 sau din *Marele singuratic*), o fac în urma unor îndelungi ezitări. Ezitarea e mai importantă decât convingerea, care nici ea nu este lipsită de îndoieli. Totul trece, în romanele lui Marin Preda, prin această probă a șovăielii (în *Marele singuratic*, indecizia e o metodă a verificării de sine). Personajele nu renunță nu doar la ce este al lor, ci nici la ce a definit o lume care e acum atacată brutal. Convingerea vine greu și nu scutește de suspiciune. Prin urmare, principala calitate a caracterelor din opera lui Preda, de la Moromete la Victor Petrini, este libertatea de gândire. E o temă dificilă, pe care Marin Preda nu o ocolește și nu o înghesuie în clișee.

Fiecare carte se plasează într-un nodul dilematic al epocii, atacă o temă majoră, spinoasă. Dar obligatorie în ordine morală. Pentru Preda, literatura are o morală a ei: aceea de a nu ocoli adevărul. Nu e suficient a nu-l falsifica, după cum nu sunt legitime nici fuga de el, plasarea tematică într-o zonă confortabilă, neagresată ideologic. Esteticul nu e, în concepția sa, posibil fără implicare în social. Toate cărțile sale răspund acestei exigențe.

Întâlnirea din Pământuri aducea în prim-plan o lume dură, *amorală*, pragmatică, în care instinctul și lupta pentru putere sunt absolute. *Calul* sau *La câmp* rămân și azi lecturi șocante prin cruzimea lor, dar mai ales prin totala imparțialitate a naratorului față de niște fapte ieșite din comun. Preda practica un modernism radical, altoit pe o temă care avea, în literatura noastră, o amplă tradiție. Inevitabil, cartea lui era o revoltă, cel puțin stilistică, dar și una de viziune, față de imaginea-tip a țăranului în literatură. Lucian Raicu face o observație pe care aș îndulci-o: „În *Întâlnirea din Pământuri*, spune el, Marin Preda nu problematizează, ci afirmă: smulge afirmații naturii, constrânge omul să fie ceea ce este, acționează decis, purtat de setea adevărului transparent”[12]. Prin radicalizarea viziunii și a mijloacelor narative, însă, Preda tocmai asta realiza: o problematizare a unei tipologii și a unei teme care nu avea numai o tradiție venerabilă în literatura română, ci reprezenta un interes apăsat pentru „noua literatură”, realist socialistă, care

[12] Lucian Raicu, *Critica – formă de viață*, București, Editura Cartea Românească, 1976, p. 74.

își impunea nomenclatorul ideologic îngust. Să nu uităm: *Întâlnirea din Pământuri* apare cu un an înainte de *Mitrea Cocor*; cartea lui Preda e atacată virulent și acuzată de „naturalism" (altfel spus, de neadeziune la rolul propagandistic și educativ al literaturii), romanul lui Sadoveanu impune modelul, devine manualul de proză realist socialistă. Dar marea reușită a lui Preda, deși nu poate fi lăudată direct în presa timpului (o face Petru Dumitriu, care își va susține opinia admirativă și după 1990[13]), îl transformă pe autor într-un caz. În mod evident, Preda se impune de la bun început ca un scriitor foarte bun, tocmai de aceea se fac presiuni asupra lui, tocmai de aceea regimul vrea să îl transforme într-un scriitor oficial. Dar *Desfășurarea*, deși răsplătită cu Premiul de Stat și beneficiind de o ecranizare, nu e ceea ce trebuia să fie în ochii oficialităților, iar *Ana Roșculeț* readuce în discuție păcatul mai vechi al autorului, care nu e dispus să sacrifice cu totul autenticitatea personajului de dragul împăierii sale ideologice. Abia odată cu *Morometții*, romanul publicat în 1955, Marin Preda devine în mod evident un autor care nu mai poate fi controlat. Care nu se mai lasă controlat. E mult mai mult decât sutele de scribi înregimentați. E un scriitor veritabil, iar partidul are nevoie de astfel de specimene (așa cum are nevoie și de Petru Dumitriu ori de Nicolae Labiș).

Marin Preda își începe cariera cu două capodopere: *Întâlnirea din Pământuri* și *Morometții*. Acestea vor exercita mereu o presiune teribilă asupra scrisului său, un fel de șantaj calitativ; autorul se va plasa într-o permanentă concurență cu sine, va fi nemulțumit, va căuta altceva. În mod evident, reușita uriașă constă în faptul de a impune o tipologie nouă într-o perioadă care obliga la tipologii standardizate. *Risipitorii* rămâne, împotriva celor patru variante sensibil diferite, un eșec important, în care scriitorul s-a eliberat nu numai de o temă (aceea a destinului țărănimii), dar și de un stil. Aici are loc ceea ce Nicolae Manolescu numește eliberarea de „morometianism ca perspectivă etică și artistică"[14]. Dar și aici viziunea e aceeași ca în romanele așa-zis „rurale" (deși *Morometții* ține și azi tocmai prin modernitatea sa frapantă), personajele se zbat între compromis și criză de conștiință, suferă din pricina unei „intransigențe morale la care nu poate să reziste nici un sentiment", cum spune naratorul, preluând perspectiva doctorului Sârbu. *Risipitorii* nu e un accident în opera lui Preda, e o carte strategică, în cate temele se adâncesc, în care psihologiile sunt carotate mai adânc decât în cărțile realiste. *Intrusul* și *Cel mai iubit dintre pământeni* nu ar fi fost posibile fără acest experiment.

Interesant e că, azi, *Intrusul*, care părea și chiar era o carte îndrăzneață la data apariției sale (1968, un an-cheie, în care totul era posibil), e la fel de viu, pentru că propune un caz dramatic, necondiționat de situația politică. Comunismul e, în roman, un fundal, element de scenografie, dar nimic din esența dilemei existențiale a lui Călin Surupăceanu nu are legătură cu rețeaua politică a vremii. *Drama protagonistului nu e un caz politic, ci unul existențial*. *Intrusul* este, s-a tot spus, cel mai camusian roman al lui Marin Preda, care are în centru situația bizară, tulbure a unui fals eroism sau a conflictului dintre excepționalitatea unui gest și comunitate. Îl putem muta din cadrul lui social și e la fel de elocvent. Preda a știut să nu-și lege inextricabil romanele de realitatea socială și politică în care le-a plasat. E una dintre explicațiile actualității operei sale: dramele, conflictele, tensiunile, crizele care mișcă personajele sunt, de fapt, general umane. Modelele mari sunt Balzac, Tolstoi, Dostoievski și Camus, fiecare dintre ei scriitori exponențiali ai epocii lor, dar în același

[13] Petru Dumitriu, „Prima carte a lui Marin Preda", în *Despre viață și cărți*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1954, p. 38-44. Vezi și Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, ediție definitivă, note de Oana Soare, București, Editura Curtea Veche, 2011, p. 49-50: „Fiindcă mi-amintesc că am avut marea plăcere să scriu o critică extrem de binevoitoare și de apreciativă despre *Întâlnirea din Pământuri*, care este o capodoperă, sau, mai bine zis, un volum de nuvele din care fiecare în parte este o capodoperă în felul său".

[14] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 961.

timp marcând pietre de hotar ale literaturii (să nu-mi înghit, totuși, reținerea: Camus, în mai mică măsură, el e un foarte bun scriitor de raftul al doilea, dar o conștiință mare, care pipăie temele mari, fără a le adânci la același nivel cu ceilalți).

Cel mai iubit dintre pământeni, o carte care a cunoscut în 1980 un uriaș succes, imposibil de imaginat azi, suferă estetic sau, mai precis, compozițional, tocmai pentru că autorul s-a ambiționat să dea totul. Preda a conceput acest roman ca pe o carte-sinteză, în care a vrut să lege toate temele operei sale. E o carte-testament nu numai pentru că s-a întâmplat ca Preda să moară imediat după publicarea ei, ci pentru că așa a fost gândită: ca o construcție cu mize morală, ca o reacție radicală la absurdul epocii. Dar și ca *o recuperare a tuturor temelor scrisului său*. Nu e cel mai bun roman al autorului, dar e, poate, cel mai ambițios. Și cel mai îndrăzneț, nu doar în raport cu regimul politic, ci mai ales cu propriile posibilități. În acest sens, e un „roman total", cum i-a spus Eugen Simion la data apariției, adică o construcție epică în care sunt puse la lucru toate temele, toate tipologiile, toate procedeele încercate până atunci. E un roman care epuizează viziunea lui Preda și stilul său. Evident, uneori, prețul plătit este artificialitatea, discursivitatea, incontinența digresivă. Dar ele sunt asumate, nu sunt păcate nescontate. Preda a vrut cel mai mult de la acest roman, a forțat cel mai mult, a riscat ca în nicio altă carte. Și a reușit să dea un roman de neocolit. Marea temă, marea probă a lui Victor Petrini nu e politicul, ci păstrarea umanității. Cum să rămâi om, indiferent de încercări – iată proba supremă, verificarea de sine. Este exact ceea ce plasează romanul, ca toată literatura lui Marin Preda, în *illo tempore*.

Concluzii

Literatura nu e, deci, în concepția lui Preda, un discurs solipsist, ci unul implicat în social, care are ambiția de a legitima sau de a construi socialul. De a-l justifica, de a-l însoți, de a-i da semnificație. În anii '50, foarte duri, spune, de fapt, Preda, a fi scriitor nu era deloc simplu. Ceea ce poate părea, la o privire frugală, compromis, era, de fapt, o luptă pe viață și pe moarte cu un regim cinic. A rămâne scriitor atunci era un act eroic. Iar Preda a rămas, chiar cu prețul unor texte conjuncturale, cum sunt *Desfășurarea*, *Ana Roșculeț*, un scriitor adevărat. Dar cât pot ele cântări pe lângă *Morometții*? O carte apărută în 1955, care s-a impus imediat, nu datorită adaptării sale ideologice (interpretările de felul celei a lui George Geacăr, care caută să găsească în roman adecvarea sa la tipologia și recuzita realismului socialist nu conving, nu surprind, de fapt, esențialul romanului), ci calităților sale estetice atât de evidente, că nu au putut fi ignorate. În mod paradoxal, deși interzis ori socotit ulterior o valoare oarecare în discursul oficial al Partidului, esteticul conferea un uriaș prestigiu. Unul pe care scriitorul și l-a consolidat prin toate cărțile, care puneau problemele esențiale ale epocii. Un prestigiu nu numai literar, ci și politic. Așa se explică uriașa notorietate a lui Marin Preda în viața literară. El nu a fost un politruc, un om al regimului care a scris și câteva cărți bune; a fost un mare scriitor, care și-a impus prezența în sistemul cultural prin merite specifice, străine de cele cerute oficial. Calitatea literaturii sale i-a adus popularitate și, implicit, putere simbolică în sistem. Un traseu azi imposibil, semn că suntem mult mai refractari sau mai indiferenți la estetic azi, decât atunci. ▪

Chiar cu prețul unor texte conjuncturale, cum sunt Desfășurarea *sau* Ana Roșculeț, *Preda a rămas un scriitor adevărat. Dar cât pot ele cântări pe lângă* Morometții*? O carte apărută în 1955, care s-a impus imediat, nu datorită adaptării sale ideologice, ci calităților estetice atât de evidente, că nu au putut fi ignorate*

PAUL CERNAT
Universitatea din București, Facultatea de Litere; Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
University of Bucharest, Faculty of Letters; "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: cernatpaul@gmail.com

Intrusul, sub semnul „doamnei Sorana"

Abstract

Studiul de față își propune să rediscute romanul *Intrusul* de Marin Preda (1968) dintr-o perspectivă multiplă: a contextului scrierii, a criticii utopiei industriale, a elaborării unei utopii naturiste, alternative celei comuniste, de către personajul central, Călin Surupăceanu, dar și din unghiul influenței extratextuale a unui model etic pentru unul dintre personajele sale cheie, actrița interbelică Sorana Țopa, prototip al „doamnei Sorana" și sursă a existențialismului profund al cărții.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, experiențialism, utopie, industrializare, comunism, tradiție

The current study aims to revisit the novel *The Intruder* by Marin Preda (1968) from a multiple perspective: the context of writing, the critique of the industrial utopia, the elaboration by the main character Călin Surupăceanu of a naturist utopia alternative to the communist one, but also from the angle of an extra textual influence of an ethical model for one of its key characters, the interwar actress Sorana Țopa, the prototype of "Mrs. Sorana" and the source of the book's deep existentialism.

Keywords: Marin Preda, experientialism, utopia, industrialization, communism, tradition

Intrusul (București, Editura pentru Literatură, 1968; toate citatele din roman sunt preluate din ediția Marin Preda, *Intrusul*, prefață și tabel cronologic de Mihai Ungheanu, București, Editura Minerva, Colecția „BpT", 1974) a fost recitit, după 1989, mai ales printr-o grilă politică „revizionistă", cu măsurarea corespunzătoare a distanței dintre viziunea cărții și perspectiva anticomunistă asupra epocii. Romanul a fost apreciat mai ales pentru „subversiunea" la adresa optimismului oficial și a canoanelor literaturii șantierelor (în cronica de întâmpinare din „Contemporanul", nr. 30, 26 iulie 1968, p. 3, Nicolae Manolescu numește *Intrusul* „o carte adevărată și cinstită"); pe de altă parte, i-au fost reproșate „limitele" în „demas-

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

carea până la capăt” a regimului; Eugen Negrici vede în el un „roman al înstrăinării”, în răspăr cu tezele dogmatice, dar ilustrând o „revoltă în genunchi”[1], în acord cu teleologia partinică a Istoriei. Totuși, „datoria” unui (mare) prozator nu e aceea de a face rechizitoriul unui sistem politic, ci de a explora dramele insondabile, transideologice, ale umanului. Fapt este că romanul a rămas, până azi, un „intrus” în ansamblul operei prediste. Beneficiar al unui succes de stimă (a avut parte și de o ecranizare notabilă: *Imposibila iubire*, 1983, regia: Constantin Vaeni, cu Șerban Ionescu într-un rol magistral), dar având parte de mai puține analize de substanță decât merita, el face parte, după o anumită percepție, nu neapărat corectă, dintr-o linie secundară a prozei lui Marin Preda: cea problematizant-citadină și analitic-introspectivă[2], inaugurată în 1962, prin tatonantul, dar inovativul *Risipitorii* (după nuvele parțial conformiste, ca *Ana Roșculeț*) și încheiată în forță cu *Cel mai iubit dintre pământeni*. Prin ea, autorul încerca să evadeze din moromețianismul „rural”, dar nu asemeni unui Liviu Rebreanu, ci pe o filieră mai degrabă (post)camilpetresciană. Tot prin ea, experimentează avantajele persoanei întâi, împinse până la autoficțiune în *Viața ca o pradă*. Faptul că romanul în cauză a beneficiat de maxima deschidere politică a anului 1968 – climaxul liberalizării post-staliniste și anul „declarației de independență” față de intervenționismul militar sovietic – explică, în parte, lipsa totală de concesii; de la *Morometii I*, prozatorul a știut să speculeze fiecare moment de relaxare al Sistemului, jucând, cu ambiguitate eficientă, până la limita libertății tolerate. Cât de „existențialist” e *Intrusul* se poate, desigur, discuta, cu mai mult sau mai puțin profit. Eugen Simion l-a apropiat cândva pe Călin Surupăceanu de Meursault din *L'Étranger* („o victimă a complicității vieții și a istoriei” după un eveniment imprevizibil)[3], contrariindu-l pe Nicolae Manolescu[4], căruia comparația i s-a părut „disproporționată”; dincolo, însă, de comparație, care s-a impus, „camusianismul” rămâne. L-am putea pune în relație și cu unele personaje autohtone – cu cezarpetrescianul Radu Comșa din *Întunecare*, de pildă, desfigurat și stigmatizat de rana dobândită în Primului Război Mondial. Eroul lui Preda este, însă, în mod evident, din altă stofă, iar drama sa existențială – de altă natură. Recitit azi, romanul „rezistă”, oricum, integral. Nimic nu datează – chiar, în secvența reveriei utopice dinspre final, i s-ar putea imputa confesiunii lui Surupăceanu un nivel intelectual neverosimil (cum s-a întâmplat în cazul lui Victor Petrini, dar... invers).

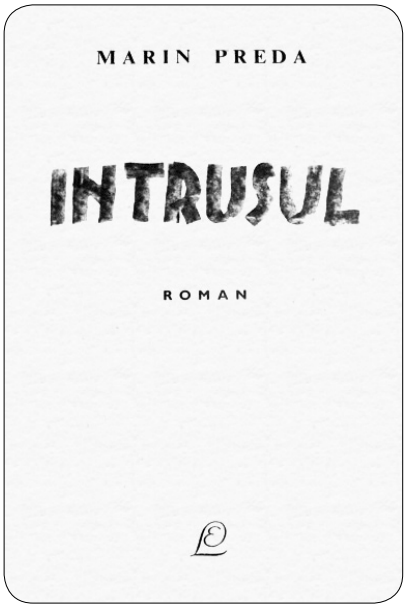

Faptul divers atroce

Un „fapt divers atroce” se află, cum se știe, la originea cărții; e vorba despre cazul unui tânăr muncitor din Săvinești, care, prin 1961, a intrat într-o cisternă să-și salveze un coleg și, după ce l-a scos, hainele i s-au aprins de la gaze, arzând ca o torță. Salvat el însuși ca prin minune, tânărul trimite la redacția *Scînteii tineretului* o scrisoare în care își povestește experiența; ea ajunge

[1] Eugen Negrici, *Literatura română în comunism. Proza*, București, Editura Fundației PRO, 2002, p. 181.
[2] Pentru Ion Simuț, *Intrusul* marchează o primă „investiție totală în persoana întâi”, v. *O prezență continuă*, în *Incursiuni în literatura română actuală*, Oradea, Editura Cogito, 1995, p. 245.
[3] Eugen Simion, *Scriitori români de azi, I*, ediția a doua revăzută și completată, [București], Editura Cartea Românească, 1978, p. 437.
[4] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 679.

Dacă Moromeții II *s-a dorit a fi un roman al dramelor colectivizării (din unghiul reconsiderării critice a „obsedantului deceniu"),* Intrusul *atacă dintr-o perspectivă „individuală" (persoana I a lui Surupăceanu) dislocările psihologice produse de industrializare. Țăranului reflexiv îi corespunde aici muncitorul reflexiv, problematizant, a cărui confesiune „totală" suportă inclusiv o lectură psihanalitică. Ca și Niculae Moromete, Surupăceanu pare să ilustreze, până la un punct, ideea revoluției care își înghite copiii*

la Preda *via* colegul Ion Băieșu, care îi cere să scoată de aici un reportaj. Intrigat, prozatorul siliștean va face o vizită „pe teren", cu opriri la mănăstirile Văratec și Agapia, iar la întoarcere se arată dezolat: „*Mon cher*, îmi pare rău, dar nu pot să-ți dau niciun reportaj. Nu se poate scrie nimic despre individul respectiv. Dintr-un erou, a ajuns un nenorocit. Fața lui e arsă în întregime și arată ca un monstru. Nevasta l-a părăsit, iar copilul, când îl vede, urlă de spaimă. I s-a dat o pensie amărâtă, toată lumea l-a uitat, vai de mămăliga lui"[5]. Necalificându-se, așadar, pentru un reportaj, cazul se califică pentru un roman de excepție. Un roman pe care Preda îl va scrie, după bunul lui obicei, în deplin secret. Un roman fără nicio legătură cu lumea noului volum din *Moromeții*, la care lucra, și în raport cu care avea să realizeze un soi de contrapunct tematic. *Intrusul*, avea să mărturisească Preda în *Imposibila întoarcere*, „a fost scris în vara anului 1967, imediat după *Moromeții*, vol. II, și fără să se fi născut dintr-un embrion mai vechi, cum mi s-a întâmplat totdeauna". „Nici învins și nici victimă", eroul cărții se află, atrage atenția autorul, „în afara categoriilor adaptabil sau inadaptabil", consacrate de critica noastră tradițională: „Nu numai că nu e inadaptabil, ci e un constructor al unei noi lumi. Într-un cuvânt, este un erou al timpurilor noastre moderne, în care noțiunile învingător și învins nu mai exprimă exact o realitate de la cauză la efect, ci, adesea, una răsturnată. Eroul meu e un om senin, care e silit să devină sumbru. Păstrează în el această stare, dar redevine în cele din urmă senin. Cu ce preț? Iată subiectul cărții". Cât despre „intrus", acesta este definit ca atare în raport cu noua colectivitate urbană: „Un om care se introduce fără să întrebe într-o adunare, într-o casă, sau într-un oraș. Cum în cazul nostru orașul e chiar al eroului, aici apare jocul dialectic dintre existență și idee. Existența eroului și a orașului, în relația care se creează, este imprevizibilă, iar în cazul nostru împinsă la limită"[6].

Noul oraș și îmburghezirea proletară

Dacă *Moromeții II* s-a dorit a fi un roman al dramelor colectivizării (din unghiul reconsiderării critice a „obsedantului deceniu"), *Intrusul* atacă dintr-o perspectivă „individuală" (persoana I a lui Surupăceanu) dislocările psihologice produse de industrializare. Țăranului reflexiv – „filosof" e un termen care trebuie luat sub beneficiu de inventar, și va fi asumat abia de Victor Petrini... – îi corespunde aici muncitorul reflexiv, problematizant, a cărui confesiune „totală" suportă inclusiv o lectură psihanalitică. Preda va reveni și cu alte prilejuri, din alte unghiuri, asupra acestor medii (în *Delirul*, de pildă; vezi paginile excelente despre „urbanizații" Paraschiv, Nilă și Achim). Ca și Niculae Moromete,

[5] Ion Băieșu, „Cum s-a născut *Intrusul*", în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, București, Editura Cartea Românească, 1981, p. 179.

[6] Marin Preda, „Despre *Intrusul*", în vol. *Imposibila întoarcere*, prefață de Gabriel Dimisianu, București, Editura Jurnalul Național, 2010, p. 201.

Surupăceanu pare să ilustreze, până la un punct, ideea revoluției care își înghite copiii (modelul îndepărtat fiind, desigur, cel al lui Cronos devorându-și fiii; în cazul de față, orașul nou care își abandonează întemeietorii idealiști, lăsând în loc vegetația unei noi burghezii meschine). Ar fi, însă, prea facil să pedalăm excesiv pe ideea criticii unui Sistem care își dezvăluie un chip mai respingător, moralmente, decât acela al desfiguratului prin accident...[7] Nu e cazul: Sistemul nu apare, până la urmă, nici integral bun, nici integral rău, ci alcătuit din oameni cu bune și rele. „Noul oraș” apare descris, în acest sens, elocvent: pe de o parte, cu clădiri și facilități moderne, chiar spectaculoase; pe de altă parte, fără intimitate și, mai ales, „fără tradiție” (comparația cu vechile străzi bucureștene e simptomatică; blocurile din Șar sunt plasate otova, spațiile dintre ele cu greu putând fi numite alei – singura stradă demnă de acest nume rămâne, astfel, șoseaua națională din apropiere). Ca în *Moromeții II*, lumea nouă se umple de noi profitori, de infractori și impostori răsăriți ca de niciunde (puși să identifice defectul unei stații de termoficare ce amenință să arunce totul în aer, „specialiștii” locali se arată neputincioși, nevoiți fiind să apeleze la un vechi cazangiu din Galați; după ce rezolvă rapid problema, dându-le plictisit lecții inginerilor, acesta se tocmește la prețul cerut în schimb cu conducerea, umilind-o suplimentar). Chiar dacă beneficiază de sprijin la vârf din partea uzinei (tovarășul Costache, bunăoară), felul de-a fi al lui Surupăceanu – prea direct, prea puțin dispus la acomodări – îl expune delatorilor de ocazie; electricianul nu știe să profite nici de farmecele, utile în perspectivă, ale influentei doamne Polihroniade, o chimistă din noua protipendadă a urbei. Iar prietenii de pe șantier și-i alege mai mult dintre „eretici incoruptibili”, precum sfiosul Petrică Aanei, disciplinatul Cărpinișan (adventist pe care Surupăceanu îl salvase de represiunea partinică) sau *loser*-ul Valerică (părăsit de soție în favoarea unui binefăcător mai bine plasat). Cărpinișan se „salvează” și după ce dă o mână de ajutor în prinderea și „altoirea” unei bande de muncitori chiulangii, care încercaseră să violeze o activistă tânără, impetuoasă și imprudentă („Ce, parcă există o lege care să-i condamne pe ei, muncitori la putere? Legea e pentru chiaburi și de-ăștia care au făcut averi, și închisorile la fel, făcute să-i primească numai pe ei, nu niște băieți tineri de pe un șantier așa de mare, unde până și șeful se poartă cu ei cu mănuși”). Din aceeași „familie” a profitorilor noului regim făcea parte și primul soț al Vioricăi, iubita de la București; acesta făcuse avere din mită, cu sprijin la nivelul conducerii locale de partid, și, când aresta un chiabur, îl obliga să-și mănânce căciula în schimbul eliberării contra-cost. Într-o asemenea lume, unde morala proletară se lasă lesne reformulată pe ca-

[7] Tonul acestei receptări „est-etice” a fost dat de Monica Lovinescu, care formulează și câteva observații „interpretative” relevante – v. cele despre ridicarea șantierului (orașului) ca replică degradată a legendei Meșterului Manole, despre rolul doamnei Sorana ca „temei” al conștiinței eroului, despre „orașul care nu a fost clădit pentru oameni, ci pentru oraș” (contrapus, astfel, pădurii din vecinătate ca *topos* al refugiului) sau despre „noua clasă a clevetirii”, v. *Unde scurte. Jurnal indirect*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 332-336.

lapodul *homo homini lupus*, corectitudinea excesivă devine socialmente periculoasă, iar cei care spun adevăruri brutale în circumstanțe nepotrivite sunt priviți cu suspiciune; este cazul (foarte expresiv) al tovarășului Fane, un fost dulgher de cartier, inteligent și citit, care-l apostrofează la beție pe un scriitor venit să țină prelegeri muncitorilor din Șar: „Ce întâmplări eroice să povestești tu, mă, care nu ești în stare nici să te iscălești cu numele întreg când iai salariul? [...] Boule!". Un caz mai special este cel al uriașului Costică, o forță a naturii, de care Surupăceanu se folosește pentru a-i pune la respect pe infractori și pentru a-i aplica o bătaie cruntă (într-o scenă de mare intensitate) lui Ambrozie Cazaciuc: un poligam brutal, care trăia abuziv, într-un sat sucevean, cu adolescenta Maria Niculae, căreia îi făcuse și un copil, ținând-o în captivitate. Aceasta devine eroina cea mai reușită a unui roman în care personajele feminine dau tonul, fie că vorbim de Viorica (Nuți, în prima ediție), de intriganta doamnă Polihroniade sau de episodica Ioana, laboranta a cărei intimitate locativă e violată, în absență, de vecinii de bloc. Capacitatea de metamorfoză a femeilor de la țară, odată transplantate într-un mediu elevat, e, desigur, un loc comun al prozei lui Preda, și a fost observat inclusiv în legătură cu femei din viața lui (Aurora Cornu a vorbit deseori despre asta). În ipostaza de binefăcător al adolescentei blonde, pe care o ajută să voteze și o eliberează din robia traumatică a lui Cazaciuc, Surupăceanu provoacă o adevărată transformare magică a acesteia. Mai mult decât supusa Viorica, Maria face parte din categoria femeilor „derutante", imprevizibile (alături de, între altele, Polina lui Bălosu, Mimi Arvanitache din *Risipitorii*, Luchi din *Delirul*, Nineta sau Matilda din *Cel mai iubit dintre pământeni*). Povestea „asimetrică" de dragoste dintre Maria și Călin evoluează pe principiul vaselor comunicante: în cazul tinerei femei, iubirea se declanșează în momentul „salvării" din captivitate și se intensifică exponențial pe durata absenței bărbatului. Întoarcerea de la București a lui Surupăceanu, plecat să o viziteze pe soția dispărutului inginer Dan, va fi anticipată de ea pe căi suprasenzoriale; inițiativa în cuplu îi va aparține de acum Mariei, care preia controlul în viitoarea căsnicie, până în momentul accidentului din cisternă; „îmburghezită", femeia se simte abandonată de eroismul gratuit al lui Surupăceanu, pe care îl acuză de indiferență față de ea și de fiica lor. Faptul că accentul cade, acum, pe psihologia enigmatică a soției, nu pe cazuistica soțului, apare subliniat în *Imposibila întoarcere*: „Am fost prins de acest personaj, și nu de Călin, și mai mult pentru asta am putut scrie acest roman, în care nu sunt nici măcar sigur că am reușit să aflu despre ea mai multe decât eroul". Legătura celor doi – inclusiv în ipostaza degradării sale, când eforturile reparatorii se dovedesc inutile – constituie una dintre marile reușite ale cărții; o carte care – observă, avenit, Mihai Ungheanu[8] – trăiește din acumularea succesivă a unor momente epice de criză. Dezastrul matrimonial al Vioricăi, legătura alienantă a Mariei cu Ambrozie, relatările soției inginerului despre relațiile „periculoase" ale soțului arestat, conflic-

Tensiunea crește spectaculos, odată cu desfigurarea eroului. Declinul lui Surupăceanu, care amenința să devină dezastru, va fi oprit, finalmente, de faptul că are unde să se întoarcă. Are părinți, o femeie care îl așteaptă și câțiva prieteni fideli. Câtă vreme întoarcerea „la bază" este posibilă, nimic nu-i pierdut. Nu cred a greși prea mult văzând în asta morala subiacentă a Intrusului. *O morală a apartenenței, iubirii și regenerării*

[8] „*Intrusul*, roman al actualității", prefață la Marin Preda, *Intrusul*, *ed. cit.*, p. XV.

tele dezumanizante de pe șantier injectează narațiunii un plus de dinamism, deschizând-o spre zone sociale diverse. Interesant e și felul în care Bucureștiul și Șarul, orașe-cadru ale evoluției lui Surupăceanu, își telescopează rolurile. Lumea „veche” a Capitalei se reflectă, răsturnat, în lumea „fără bătrâni” a uzinei, unde tehnologia strică omenia; „societatea aleasă” din apartamentul Soranei are un corespondent degradat în cea din preajma doamnei Polihroniade (o ispititoare cinică, la rece, cu gura ca o floare carnivoră); iar Viorica, prima iubită a lui Călin, este versiunea pasivă a metamorfozatei Maria, gata să aștepte oricât, fără a pretinde nimic și fără să se revolte.

Unitatea de ton a relatării lui Surupăceanu integrează firesc istoriile personajelor în matca istoriei proprii; presărată abundent cu muntenismele perfectului simplu și manierisme regionale prediste („așĭ”, diferite interjecții – „eee... heee... eee!” etc.), „pasta” densă a confesiunii curge cu nedezmințită naturalețe, făcând să nu se simtă, până la final, canavaua compozițională. Tensiunea crește spectaculos, odată cu desfigurarea eroului: eliminat din postul de electrician, acesta se vede, mai întâi, degradat profesional până la ultimul nivel, de portar al uzinei electrice, spre dezgustul Mariei, fata simplă de la țară, ajunsă laborant chimist; dezgustul social e amplificat de cel fizic, soția și copilul reproșându-i bărbatului că „miroase a ars”; incapabil, din cauza arsurilor, să se mai pregătească pentru râvnita condiție de inginer, acesta nu mai poate visa, astfel, nici măcar la școala de maiștri. Un adevărat punct de catastrofă: gestul salvator din cisternă, pe care nimeni nu-l percepe drept „eroic”, se dovedește a fi, din unghiul colectivului de lucru, inutil, iar din perspectiva Mariei – de-a dreptul vinovat. Imprevizibilul accidentului devine astfel un adevărat test de sistem, un revelator al comportamentului personajelor „lumii noi” în situații limită, care le confruntă cu proprii demoni. Declinul lui Surupăceanu, care amenința să devină dezastru, va fi oprit, finalmente, de faptul că are unde să se întoarcă. El are încă, la București, părinții, o femeie care îl așteaptă și câțiva prieteni fideli, alături de care o poate lua de la capăt. Câtă vreme întoarcerea „la bază” este posibilă, nimic nu-i pierdut. Nu cred a greși prea mult văzând în asta morala subiacentă a *Intrusului*. O morală a apartenenței, iubirii și regenerării.

Maestra din umbră

Un personaj-cheie al *Intrusului* este „doamna Sorana”, având ca model real pe fosta actriță și autoare dramatică Sorana Țopa; egerie a lui Mircea Eliade și Emil Cioran (între alții), frecventatoare asiduă a manifestărilor Asociației Criterion și a cenaclului lovinescian „Sburătorul”, adeptă înfocată a lui Krishnamurti, cu un destin atipic după război, aceasta a fost, realmente, un personaj de roman. Deși rolul pe

Actrița Sorana Țopa, la una dintre întâlnirile Cenaclului „Sburătorul” (1942)

care l-a jucat în biografia lui Preda este binecunoscut, îl voi reaminti, totuși, pe scurt. În *Viața ca o pradă*, scriitorul mărturisea că a ajuns în preajma actriței de la Național prin 1941-1942, după ce-i comentase în presă piesa *Călătorie în întuneric*[9]. La rândul ei, într-un text evocator publicat după dispariția prozatorului, bătrâna doamnă își amintește că întâlnirea s-a produs prin intermediul unei iubite a viitorului scriitor – probabil, Nadia Strugaru. Retrasă din teatru pe motive politice, ajunsă, cu timpul, un fel de amfitrioană pentru prietenii din „lumea veche", Sorana îi va deveni, în anii următori, confidentă privilegiată lui Preda: un fel de maestră din umbră. O ruptură majoră intervine, însă, între ei, după ce, la apariția primului volum din *Moromeții*, fosta actriță i-a reproșat abuzul de înjurături din roman. Anii trec și, aflată la un tratament în Elveția, bătrâna află cu surprindere (prin intermediul pictorului Sorin Ionescu) că figurează ca personaj în *Intrusul*. Alarmată de posibilitatea unei răzbunări târzii, realizează, însă, că „Marin" s-a revanșat nu plătindu-i cu aceeași monedă, ci înnobilând-o literar[10]. Vechea prietenie renaște, astfel, și va dura până la sfârșit. O „maestră din umbră" îi va fi doamna Sorana și lui Surupăceanu, care o întâlnește la aceeași vârstă la care o întâlnise Preda pe Sorana Țopa (19 ani). Ei i se datorează (înainte de orice) schimbarea vieții protagonistului, a cărui calitate umană – necizelată – o observă de la bun început; despre credințele teosofice ale fostei actrițe nu se spune nimic în roman; totuși, chestionată asupra creștinismului, Sorana se leapădă cu un gest ambiguu, misterios. Principalul „har" al supraviețuitoarei stă în capacitatea de a descoperi în jurul ei oameni non-inseriabili, autentici. Pentru a nu-și „îngropa talantul", Sorana îl sfătuiește pe necoptul Călin să-l urmeze, ca într-un rit al maturizării, pe inginerul Dan Mihăilescu (bunul ei prieten complice) pe acel șantier din Nordul Moldovei. Edificarea lumii comuniste nu contravine, după cum se vede, opțiunilor acestei femei pe „stil vechi", păstrătoare discretă, dar fermă a *ethos*-ului interbelic. Sorana și Dan au un *ethos* comun, iar faptul că fosta actriță e, așa-zicând, „experiențialistă" și spiritualistă, iar inginerul – marxist, contează mai puțin în economia a ceea ce se întâmplă: „Dragul meu, eu te stimez pe tine pentru cinstea ta, nu pentru ideile tale, care sunt în realitate ale lui Karl Marx. Cinstit este să spui că se face o experiență nouă și nu că se construiește o lume nouă. O lume nouă nu se construiește pe ură!".

Între puștiul vopsitor de acoperișuri ajuns, pe nepusă masă, în casa Soranei, apoi în patul Vioricăi (tânără singuratică și derutantă, divorțată, cu un copil după mariajul cu un soț abuziv) și ucenicul de mai târziu, care se califică drept electrician, sperând să-și continue studiile și să devină el însuși inginer, e mai mult decât o diferență de statut: primul trăiește inerțial într-o lume fără perspectivă, celălalt se lasă angajat în „schimbarea lumii". Dar trecutul inginerului nu e tocmai sigur: Dan dispare suspect din noul oraș până la finalul cărții – condamnat politic, aflăm, pentru o tentativă de salvare a arhivelor unui istoric „reacționar" și pentru apărarea unui combatant eretic de pe Frontul de Vest; motivul condamnării rămâne la fel de greu explicabil ca motivele pentru care, după accident, Surupăceanu cade în dizgrația soției și a conducerii uzinei. Lumea nouă, s-ar zice, suferă o mutație dezumanizan-

[9] Marin Preda, *Viața ca o pradă*, București, Editura Albatros, 1977, p. 161-165. Discuțiile în contradictoriu despre nuvela *Părintele Serghie* a lui Lev Tolstoi transpar și în disertațiile doamnei Sorana din *Intrusul*, față cu un anume Horia: „Fiindcă eu n-am rămas aceeași, peste ani, cum a rămas Pașenka, ci, dimpotrivă, am ajuns ca părintele Serghie! De ce am ajuns să-mi pierd seninătatea din copilărie în fața morții?".

[10] „Pentru ca, reîntoarsă în țară, să descopăr la lectura cărții, spre marea mea surprindere, ca să nu zic rușine, cât de superficială fusese apropierea mea de adevăratul Marin, dacă era în stare să genereze astfel de bănuieli meschine. Nu numai că nu-și plătise polița, la bani mărunți, după obiceiul pământului, dar a copleșit-o pe detractoarea operei lui majore cu niște calități ce depășeau cu foarte mult nivelul realității de fapt. Și în asta constă, cred, sensul ultim, noblețea comportării lui", v. Sorana Țopa, „Scrisoare deschisă lui... Marin Preda", în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, *ed. cit.*, p. 173.

tă. Sau, poate, lucrurile au stat așa dintotdeauna, răsturnările sociale scoțând la iveală ce e mai rău în oameni.

În lumea lui Sadoveanu

Dacă în *Cel mai iubit dintre pământeni* Preda evada din ruralismul „sudist”, amorsând, pe urmele lui Rebreanu, o proză intelectuală și urbană a Transilvaniei inter- și postbelice, iar în *Delirul* și în *Marele singuratic* explora – din nou, extra-moromețian! – medii sociale bucureștene, de la elite la periferie, în *Intrusul*, Bucureștiul postbelic se lasă abandonat de Călin Surupăceanu (personaj din familia unor Paul Ștefan sau Niculaie Moromete, gata oricând să-și schimbe viața) în favoarea unui șantier din Nordul Moldovei: noile repere geografice sunt date de Suceava, Piatra Neamț, Bicaz și Neagra Șarului. Nu doar sub acest aspect, Preda intră, acum, pe „teritoriul” lui Mihail Sadoveanu (cu care n-a avut mari afinități – și totuși!). Merită să zăbovim puțin asupra acestei alianțe insolite. Câteva elemente atrag, îndeosebi, atenția. Scandalizat de arestarea inginerului Dan, ucenicul său își amintește că a citit un roman în care eroul acceptă să intre la închisoare nevinovat și moare acolo, „zâmbind ca prostul”; romanul incriminat este, firește, *Ostrovul lupilor*, cu precizarea că eroul Mehmet Caimacam, condamnat pe nedrept, nu „moare zâmbind” în închisoare, ci mult după ce va fi eliberat, în confruntarea armată cu niște briganzi[11]. *Lapsus memoriae*... Dincolo, însă, de această referință pasageră, mai degrabă neconcludentă în sine, „sadovenismul” devine manifest când Surupăceanu, destabilizat de perspectiva divorțului de Maria, își petrece o noapte în pădurea din preajma combinatului; aici, are parte de viziuni onirice, animalier-fantasmatice, asemănătoare celor de care are parte Lizuca în „dumbrava minunată” a Buciumenilor. Se adaugă fantasmele evazioniste ale protagonistului (care se visează, o clipă, plutaș pe Bistrița) sau solidarizarea sa profundă cu natura virgină de la Neagra Șarului, rămasă astfel „de pe vremea lui Dragoș Vodă”. Nu puține pagini ale *Intrusului* vădesc un peisagist voluptuos, ignorat în prozele de până atunci. Chiar și anumite episoade brutale, cum ar fi cele cu Ambrozie, amintesc, pe departe, prozele naturaliste ale lui Sadoveanu, animate de conflicte și pasiuni „sălbatice”.

O utopie naturistă, contrapusă transformismului industrial, irumpe spectacular spre finalul romanului, când Surupăceanu, expulzat din existența profesională și cu mariajul distrus, fantazează pe marginea „posibilității unei insule”. Călin eșuează la limita distopiei, revenind în realitate. El comunică, într-un plan subtil, cu utopia horticolă a lui Niculae Moromete de la finele Marelui singuratic

Utopia alternativă

O utopie naturistă, contrapusă transformismului industrial, irumpe spectacular spre finalul romanului, când Surupăceanu, expulzat din existența profesională și cu mariajul

[11] V. și „Sadoveanu sau plăcerea de a scrie”, în *Imposibila întoarcere*, *ed. cit.*, p. 96: „Mi s-a întâmplat mie însumi să fiu ținut mulți ani departe de Sadoveanu din pricina entuziasmului nediferențiat al unui prieten, pe atunci critic literar [Paul Georgescu, *n.m.*], care mă irita cu sentințele și speculațiile lui filosofice despre cărți ale marelui povestitor pe care le citisem izolat și care nu-mi plăcuseră deloc, cum ar fi, de pildă, *Ostrovul lupilor*. Într-adevăr, înțelepciunea aceasta asiatică, atât de profundă în ochii unora și prezentă din plin în această carte, nu m-a câștigat nici după ce l-am citit pe Sadoveanu în întregime, când am descoperit că aveam ce admira în vasta lui operă, ca să trec ușor peste scepticismul și tristețea fatalistă...”. În *Intrusul*, pasivitatea „fatalistă” a lui Mehmet Caimacam este pusă, virulent, în relație cu arestarea inginerului Dan: „Am citit odată un roman cu unul care fiind învinuit de omor nu se apără și se lasă închis și stă ani de zile în celulă unde moare zâmbind. Zâmbet de cretin”.

distrus, fantazează pe marginea „posibilității unei insule". Imaginându-și, compensator, o existență edenică alături de Maria, singuri pe o insulă sălbatică, pe care o vor popula exclusiv cu numeroșii lor copii, Călin se instituie în ipostaza unui zeu „dătător de legi și datini"; apelând la toate modelele filosofice și credințele disponibile, el se dovedește, totuși, incapabil să decidă asupra binelui și răului, ca și asupra celor mai bune moduri de organizare; crima, violența îi apar gratuite, irațională[12]. Încercând să construiască, în disperare de cauză, o utopie alternativă, de uz personal (sau comunitarist-familial, cu aer *hippie*), Călin eșuează la limita distopiei, revenind în realitate. Departe de edenul eminescian din *Cezara*, scenariul său seamănă, mai curând, cu viziunea din *Eternul Adam* a ultimului Jules Verne, unde experiența supraviețuitorilor unui dezastru, refugiați pe o insulă, nu se mai transmite urmașilor. El comunică, într-un plan subtil, cu utopia horticolă a lui Niculae Moromete de la finele *Marelui singuratic* și ar putea face, cred, obiectul unei discuții mai ample despre utopiile alternative din literatura română postbelică[13], alături de, între altele, *Galeria cu viță sălbatică* a lui C. Țoiu sau Fitotronul lui Mircea Nedelciu din *Tratament fabulatoriu*. Expulzat din paradisul fanteziilor utopice și din existența eșuată de la Șar, Surupăceanu va fi redat lumii din care plecase. Revine, astfel, la București, alături de un tată confirmat în previziunile sale și de o mamă dezamăgită, care speră ca fiul să o poată lua de la capăt; revine și în preajma „neschimbatei" Sorana, care îl reintroduce, cu tact, într-o existență abandonată: când bătrâna primește vizita unui băiețel buimac care îi cere cărți, acesta se vădește a fi copilul lui Călin și al Vioricăi etc. Reintră în scenă și inginerul Dan, întors din detenție și gata să reînceapă totul, alături de Călin, de data asta pe un șantier din Argeș. Chiar dacă fără memo-

rabilitatea sentențioasă din *Morometii* și (mai târziu) *Cel mai iubit dintre pământeni*, Preda stăpânește și aici arta finalurilor deschise: „Pe mine m-ați gonit cât asta poate să vă mai pese, nu puteți avea iertarea mea. Sunteți flămânzi de viață, dar nu de fericire, și singura voastră șansă e că nu sunteți eterni și că alții, mai buni poate, vă vor lua locul. Nu sperați că vă vor menaja!...". „Drumul de întoarcere" enunțat la începutul confesiunii se încheie cu o lecție de viață. La aproape treizeci de ani, eroul se desparte fără remușcări de „noul oraș" fără „bătrâni" și „legende" – fără tradiție, adică; iar „tradiția" care îl (re)legitimează pe Surupăceanu este aceeași doamnă Sorana, punctul de sprijin al regenerării sale interioare. ■

[12] Eugen Simion își amintește că acest capitol a fost introdus tacit de Preda, după o convorbire pe care au avut-o pe marginea manuscrisului cărții, în timpul căreia criticul i-a reproșat că nu există o „deschidere filosofică, metafizică" (cf. interviului cu Eugen Simion realizat de Medeea Stan, în „adevarul.ro", 12 august 2017).

[13] Sugestii utile despre „utopismul" lui Preda în Adrian-Dinu Rachieru, *Marin Preda. Omul utopic*, București, Editura Eminescu, 1998.

NICOLAE DRAGOȘ
Scriitor
Writer

Fascinanta călătorie
a personajelor din realitatea vieții în ficțiunea cărților

Abstract

Prezentul articolul abordează, dintr-o perspectivă eclectică, reunind aspecte de istorie și analiză literară, geneza romanului *Intrusul* (1968). Astfel, este cartografiată participarea publicistică din 1963 a lui Marin Preda în paginile *Scînteii tineretului*, când prozatorul a comentat, în cadrul unei rubrici, câteva scrisori trimise de cititorii ziarului. În istoria literară, această colaborare a fost omologată ca sursă de inspirație pentru romanul amintit. Devenit, în 1963, membru al colectivului de la *Scînteia tineretului*, semnatarul articolului furnizează informații inedite despre activitatea publicistică din acel an a prozatorului. Mărturia este dublată de scrutări exegetice ale *Intrusului*, fiind semnalate unele „metamorfoze" ficționale ale însemnărilor gazetărești. Totodată, articolul reia un omagiu liric adus prozatorului Marin Preda.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, istorie literară, ficțiune, publicistică, evocare

The present article tackles the genesis of the novel *The Intruder* (1968) from an eclectic perspective, bringing together aspects of literary history and analysis. Thus, it maps Marin Preda's publishing participation in his column from the *Scînteia tineretului* in 1963, when the prose writer commented on several letters sent by the readers of the newspaper. This cooperation was acknowledged as a source of inspiration for the said novel in the history of literature. A member of the editorial staff of the *Scînteia tineretului* in 1963, the author of the article provides genuine information about the publishing activity of the novelist in that year. The evidence is accompanied by exegetical insights into *The Intruder*, also signaling certain fictional "metamorphoses" of the journalistic notes. As well as that, the article revives a lyrical homage to Marin Preda.

Keywords: Marin Preda, literary history, fiction, publishing, evocation

La începutul lunii de mijloc a acestei primăveri, cum un nou inamic nevăzut al omului s-a năpustit cu impetuozitate planetară peste liniștea noastră și așa destul de aproximativă, am fost obligați la o severă izolare domiciliară. Ca mai vârstnic între contemporani și mai expus – cum s-a zis – sentințelor definitive, e de înțeles că și obișnuința, clădită în timp, a lecturilor avea să cunoască explicabile intensificări. Cărți „de toate culorile" au început să ia frecvent drumul din rafturile bibliotecii, unele spre a fi citite, altele recitite. Și, totuși, orele mi-au părut a se scurge cu o lentoare excesivă.

E de înțeles că surplusul de timp liber – vai de libertatea lui! – mi-a îngăduit și relectura

Marin Preda, Nicolae Dragoș, Nicolae Ciobanu și Teodor Balș, la cea de-a XXXVI-a ședință a Cenaclului revistei Luceafărul*, noiembrie 1976 (Fotografie din arhiva personală Nicolae Dragoș)*

unora dintre volumele mele de versuri tipărite cu decenii în urmă, în cazul unora dintre poeme reamintindu-mi cu exactitate momentele și starea de spirit în care au luat ființă.

Întâmplarea a făcut ca, dintre aceste cărți, să aleg și volumul de versuri *Scutier la umbra clipei*, apărut în 1982, la Editura Eminescu. Nu am putut duce, în acea zi de la începutul lunii mai, lectura mai departe de paginile 149-150 ale cărții, după ce am citit, cu tristă și tulburătoare emoție, poemul *Bat clopotele-n disperare*; nu doar scris, după cum bine îmi aduc aminte, ci parcă dictat de cineva de dincolo de mine în ziua de mare durere, asemenea unui apus de lumină: 19 mai 1980. Era a treia zi de la trecerea dincolo de lume a marelui scriitor Marin Preda.

Cu sfâșietoare tristețe, versurile scrise atunci și citite după aproape patru decenii mi-au readus în memorie și o altă zi, petrecută trei ani mai târziu, în 1983, într-un tragic decembrie, când a fost răpit vieții poetul Nichita Stănescu. Și atunci, în noaptea care a urmat despărțirii, la Cimitirul „Bellu", de trupul pământesc al poetului, parcă o voce nevăzută mi-a dictat, schimbând lacrimile în cuvinte, ampla litanie *Reportaj în bernă*, publicată în 1985, în volumul *De veghe la anotimpuri*, la aceeași editură.

Și tot întâmplarea a făcut ca, la începutul aceleiași luni a anului 2020, la inițiativa redacției revistei *Caiete critice* de a-l omagia comemorativ pe autorul uneia dintre capodoperele prozei românești, romanul *Morometii*, să fiu solicitat să evoc împrejurări în care am avut privilegiul de a-l fi văzut și cunoscut pe scriitorul Marin Preda.

În zilele următoare, am rememorat momentele în care m-am găsit, nicicând pentru multă vreme, în apropierea sa, dar fiecare moment păstrându-se cu încărcătura lui de emoție și, privind retrospectiv, de învățăminte.

Firește, pe Marin Preda l-am cunoscut cu multă vreme înainte de a-l fi întâlnit, din cărțile sale, pe care și-au pus pecetea inconfundabilul său talent și puterea creatoare, de la *Întâlnirea din Pământuri* până la *Cel mai iubit dintre pământeni*. Am fost, desigur, preocupat ca, evocându-l, să aflu cele mai potrivite cuvinte prin care să devină limpede privilegiul unei asemenea evocări, fără să-l umbrească păcatul căruia i se mai lasă pradă unii memorialiști, ale căror (nemărturisite sau neștiute) vanități au

fost pentru totdeauna drastic incriminate prin versurile eminesciene din *Scrisoarea I*, ce se cuvin a nu fi nicicând uitate: „nu slăvindu-te pe tine... *lustruindu-se pe el*".

„L-ai văzut vreodată pe Marin Preda?"

Mai întâi, l-am cunoscut citindu-i unele dintre cărțile tipărite în anii adolescenței mele. Până la *Morometii*, vol. I, apărut în 1955 (mă apropiam, pe atunci, de împlinirea a 17 ani), aflasem de numele scriitorului din revistele vremii. Nu citisem, însă, nici *Întâlnirea din Pământuri* (1948), nici nuvela *Ana Roșculeț* (1949); aceasta din urmă întâmpinată, cum aveam să aflu mai târziu, inclusiv din mărturia scriitorului, de o critică ostilă și violent proletcultistă. Nici *Desfășurarea*, apărută în 1954, n-o citisem.

Așadar, prima carte citită de mine purtând pe copertă numele lui Marin Preda a fost volumul I al *Morometilor*. M-a captivat. Aveam impresia că autorul cunoscuse și oameni din satul meu. Ba, până și eu credeam, cu candoarea cititorului din acei ani, că aș fi putut să seamăn, în unele privințe, cu Niculae Moromete; mai cu seamă dacă mă raportam la necazurile pe care i le pricinuise veșnic neascultătoarea Bisisica, oaia pe care o avea în pază și îl necăjea prin neastâmpărul ei. Cum și în copilăria mea, în calitate de „păstor", fusesem mereu persecutat de surprizele pe care mi le făcea una dintre oile aflate în mica mea turmă ce-o aveam în pază; neascultătoarea purtând, e drept, alt nume, Cămuiasca – pentru că ne fusese dăruită de niște rude din satul Cămuiești. Se dovedise, însă, prin „abaterile" de la regulile de bună-purtare, înrudită îndeaproape cu Bisisica bietului Niculae Moromete!

Încă de pe atunci, mă fascinase, prin ironica și via sa personalitate, înțeleptul Ilie Moromete, cel care știa atât de inteligent să-și disimuleze deznădejdile, tristețile, jucându-și cu har uimirile și împotrivirile la răutățile și prostiile lumești. Am așezat, încă de atunci, din anii tinereții, romanul *Morometii* pe podiumul valorilor fundamentale ale literaturii române. Acolo se află și azi, în aceste zile ale senectuții mele.

Dar iată și prima amintire a „întâlnirii" cu Marin Preda, privindu-l eu de la o fereastră. Era prin 1956, într-o zi de iarnă blândă, fără zăpadă. Ca student în al II-lea an universitar la Secția de Literatură și critică literară a Facultății de Filologie, făceam practica la *Gazeta literară*, la sugestia conducătorului seminarului de Proză, criticul Mihai Gafița. La un moment dat, doamna Tamara Pânzaru, redactor în Secția de Proză a revistei, privind pe fereastră, s-a întors către mine și m-a întrebat: „L-ai văzut vreodată pe Marin Preda?". N-am înțeles de ce mă întreabă, dar văzându-mă surprins de întrebare, a continuat: „Vino să-l vezi!".

M-am apropiat de fereastră. În clădirea care găzduia redacția revistei, la parter se aflau birourile *Vieții Românești*, la etaj cele ale *Gazetei literare*, iar la un fel de mansardă cele ale *Tânărului scriitor*. În curtea spațioasă a clădirii de pe bulevardul Ana Ipătescu, l-am văzut pe scriitorul Marin Preda. Era ușor de recunoscut, fiind aidoma celui înfățișat în fotografiile care însoțeau uneori cronicile entuziaste consacrate romanului său de mare și meritat succes. Discuta cu un bărbat mai vârstnic, probabil tot scriitor, lângă cei doi aflându-se o frumoasă tânără doamnă, pe care era greu să o poți uita. Doamna Tamara Pânzaru mi-a spus că era poeta Aurora Cornu.

Nu mă voi hazarda să reconstitui acum sentimentul de a-l fi zărit, pentru un scurt moment, fie și de la o fereastră, pe autorul celebrului roman. Era un dar rar pentru mine, o șansă de a-l fi putut vedea.

În cei cinci ani de studenție, aveam să completez lecturile din scrierile sale, autorul fiind cuprins și în programa universitară, la capitolul de Literatură română contemporană, prin nuvelele *Desfășurarea*, *Ferestre întunecate* și *Îndrăzneala*. Apropo de *Desfășurarea*, apărută în 1952, care a cunoscut numeroase ediții și a fost drastic amendată de unii critici mai de încoace, aproape de prezentul în care ne aflăm,

nu aș spune decât că, pe atunci, această nuvelă a avut pentru mulți un impact pozitiv la lectură, personajul principal, Ilie Barbu, prilejuind și o memorabilă întruchipare actoricească în *Desfășurarea* cinematografică (1954), datorată actorului Colea Răutu.

Pe scriitorul Marin Preda, care, în acei ani, se înscria autoritar între prozatorii ale căror opere se distingeau prin realismul viguros, prin personaje pregnant portretizate, animate de idealuri ce păreau a se cristaliza în epocă, aveam să-l descopăr mai târziu și în alte nuvele (*Friguri*, de exemplu), dar mai ales în romanele ce l-au impus conștiinței critice, precum și numeroșilor săi cititori. Între revelațiile scriitoricești ale acelui timp i se alăturau Petru Dumitriu, cu *Cronică de familie*, Eugen Barbu, cu *Groapa*, și mai tânărul prozator Titus Popovici, cu *Străinul*, acesta anunțându-se ca o mare promisiune, doar parțial împlinită, el ilustrându-se cu deosebire ca autor de scenarii de film de o mare diversitate tematică, prin numeroase creații cinematografice, o parte dintre ele rezistente în timp. Mai apoi, creatorilor amintiți li s-au adăugat nume noi, din rândul mai tinerilor, scrierile tuturor acestora configurând un peisaj epic departe de a putea fi minimalizat și redus la un teren potrivnic izbânzilor literare, cum se încearcă a se impune o imagine deșertică de către unele spirite grăbite și suficiente în defetista lor megalomanie.

O personalitate complexă și intransigentă

Să revin la evocarea unor momente în care, cum spuneam, am avut privilegiul de a mă afla în fața scriitorului și omului Marin Preda, ascultându-i cu emoție vocea, surprinzându-mă cu sobrietatea și măsuratele cuvinte ce le rostea; aș spune cu modul tranșant în care își dezvăluia gândurile, năzuind a le ști materializate în judecăți definitive. Pe care dintre aceste împrejurări să le aleg, mărturisindu-le și mărturisindu-mă în același timp, cu credința că mi-ar putea confirma corectitudinea aducerii lor din trecut, spre a se adăuga memoriei viitorului?, m-am întrebat cu oarecare îngrijorare de a nu le modifica înțelesurile ce mi s-au părut a le afla la momentul întâmplării lor.

Am ales doar una, cu care a și început fie și numai o relativă și parțială șansă de a descifra câte ceva din calitățile spirituale, morale ale unei personalități complexe și intransigente, mereu preocupate de a nu lăsa ceva ce considera a fi esențial pentru devenirile unor existențe omenești să fie parazitate de opțiuni neatent exprimate, ori sancționate de fapte vinovate de a fi fost rodul unor interese cinice, meschine.

Am ales să aduc unele mărturii privitoare la geneza unuia dintre romanele sale, din paginile căruia se pot desprinde multe învățăminte, recomandându-l pe Marin Preda ca pe un scriitor de tulburătoare profunzimi, năzuind spre finalități morale și filosofice destinate dăinuirii. Deloc întâmplător, autorul a ales romanului un titlu incitant, *Intrusul*, perfect adecvat pentru a ilustra condiția destinală a personajului central. A apărut în 1968, la trei ani de la publicarea, în revista *Contemporanul*, a articolului *Problematica umană veritabilă și „făcătorii de cuvinte"*. Reține acest articol polemic pentru că și romanul va fi unul, în multe privințe, polemic.

S-a spus, la vremea apariției, dar și mai târziu, că, în germene, autorul ar fi aflat subiectul *Intrusului* dintr-o scrisoare adresată ziarului *Scînteia tineretului*, pentru rubrica *Să discutăm despre tinerețe, educație, răspunderi*, de care s-a ocupat, pentru un timp, Marin Preda, ceea ce ar putea fi doar parțial adevărat; în sensul că, o vreme, Marin Preda a acceptat să poarte un dialog cu tinerii cititori, comentând unele întâmplări reieșite din scrisori adresate redacției, în cadrul acelei rubrici, care fusese „inaugurată" cu ani mulți în urmă și a continuat să găzduiască, sub același generic, încă multă vreme anchete, reportaje, eseuri cu impact educativ real. Desigur, acceptarea de către Marin Preda a comentării unora dintre epistolele ce aduceau, prin rândurile corespondenților, spectaculoase

și, adesea, dramatice povești de viață, a avut darul să sporească audiența ziarului și prin gravitatea ideilor și atitudinilor etice promovate prin comentariile scriitorului, încheiate mai totdeauna cu pregnante concluzii, nuanțate, de natură morală. Primele colaborări care îi poartă semnătura au avut loc în luna aprilie a anului 1963; cea dintâi, vineri 12 aprilie, cu titlul ca un avertisment, *Să facă ochii mari*, iar cea de-a doua, la două zile distanță, duminică 14 aprilie, vizând din titlu o țintă ferm precizată: *Răspunderea părinților*.

Am recitit aceste prime comentarii, sub titlurile cărora redacția – conștientă de valoarea și prețuirea ce și-o câștigase autorul lor prin scrierile sale – a așezat cu litere mari, vizibile, numele lui Marin Preda.

Iată cum începea textul primei colaborări: „Mulți cititori ai acestei rubrici se vor fi întrebat cum era tânărul muncitor R. din punct de vedere fizic și moral și ce gândea el, în sinea lui, în momentul în care s-a hotărât să se căsătorească cu prietena lui, tânăra Ana". Mai departe, scurtând drumul pentru a pune repede în temă cititorii cu cele ce aveau să fie narate și comentate ulterior, în fraza următoare celei de mai sus, se scria: „În destăinuirea ei, Ana R. spunea la un moment dat: «...Eu nu doresc despărțirea»".

Nimic nu e de prisos pentru o introducere care îl determină pe autor să se considere îndreptățit la o apreciere privindu-i pe cei doi tineri implicați în povestea vieții lor, destinată a fi larg cunoscută: „Nu avem, deci, nevoie de fotografie sau de date suplimentare ca să ne dăm seama, în urma acestei mărturisiri, că, în clipa căsătoriei, tânărul i se păruse fetei reușit din punct de vedere fizic, nepătat din punct de vedere moral și sincer în intenție și în gândul lui cel mai intim. Trebuie să presupunem că și viitoarea soție semăna întrutotul, în această privință, cu viitorul ei soț, după cum ne și declară".

Acestea sunt premisele, datele la vedere ale realității de la care, după cum continuă autorul, „mica barcă pornește apoi în larg, cu o țintă unică: întemeierea unei noi familii, iar pe plan profesional, tânărul soț să intre la facultate".

Numai că, va afla cititorul, drumul prin valurile vieții nu s-a arătat a fi deloc prielnic pentru plutirea în liniște a *micuței bărci*. Obstacole vor fi de toate felurile și ele sunt inventariate cu o mereu atentă grijă pentru evitarea unei inutile risipe de cuvinte, aflându-le, pe rând, expuse: în anul al II-lea de facultate, „eroul" cade la un examen greu și, descurajat, se întoarce în uzină; apoi, ia hotărârea să-și continue studiile; încântat de sine, i se pare că soția „a rămas la punctul de la care au plecat" și „se hotărăște cu sânge rece să se debaraseze de ea"; părinții tânărului „și-au adus aminte că soția lui nu a adus nici o zestre". Cititorul va constata, rezumând traseul parcurs, că „trasă pe acest colț murdar, după ce a navigat împreună pe ape curate, timp de 2 ani, mica barcă a celor doi tineri se împotmolește", prozatorul adăugând imediat că „viața nu se termină însă la 21 de ani și nu se va termina nici pentru Ana". Sancționarea „eroului" pentru comportamentul lui „meschin și trivial" va fi severă, necruțătoare, iar întrebarea care se pune este „dacă «partida» scontată va fi cu adevărat mai bună sau nu va

fi decât acomodarea cu o altă femeie, într-o mlaștină sordidă, în care prima soție a refuzat să se adapteze". Sunt reproduse, în continuare, opinii de la cititori în legătură cu acest caz pus în dezbatere publică, pentru a se constata, ca „fenomen semnificativ și revelator", din scrisorile-ecou că „nu s-a găsit nici unul care să-l apere, să-l scuze, sau să-i găsească eroului nostru circumstanțe atenuante", iar faptul că „părinții au concepții înapoiate nu-i ușurează tânărului soț răspunderea".

Cel de-al doilea comentariu va fi dedicat, cum o spune și titlul, „răspunderii părinților".

„Geografia" unei colaborări

Opresc, deocamdată, considerațiile privitoare la prezențele publicistice în *Scînteia tineretului* ale autorului romanului *Moromeții*, pentru câteva succinte precizări. Mai întâi, aceea că, în luna aprilie a anului 1963, eram încă redactor la revista *Viața studențească*, unde revenisem în septembrie 1962, după ce, la absolvirea Facultății, am fost repartizat ca profesor. În mai 1963, spre suprinderea mea, am fost transferat, „în interes de serviciu", la *Scînteia tineretului*, ca șef al Secției de Cultură. Redactor-șef adjunct era scriitorul Ion Băieșu, care coordona și această secție. Felicitându-mă pentru „misiunea încredințată", a ținut să-mi spună că, o perioadă, va trebui să preiau și atribuțiile sale, întrucât, cu acordul redactorului-șef, era într-un fel de „concediu de creație", pentru a-și definitiva unele cărți și piese de teatru, aflate de mai multă vreme „pe șantier". Așa se face că, până la sfârșitul anului 1963, autorul *Acceleratorului* venea rar și întâmplător la redacție, urmând ca redactorul-șef să devină și coordonatorul Secției de Cultură, dar și al Secției Speciale, acreditate cu asigurarea reportajelor, dezbaterilor și anchetelor pe teme sociale, de etică etc. Sunt necesare asemenea precizări de natură administrativă pentru a putea fi înțelese unele dintre evocările care vor urma, privind, în parte, geneza romanului *Intrusul*, publicat peste cinci ani, în 1968.

După venirea mea, în luna mai 1963, la *Scînteia tineretului*, firește că, asemeni tuturor colegilor, ca și – nu încape îndoială – a cititorilor ziarului, așteptam cu legitim interes comentariile marelui scriitor în spațiul rubricii amintite. Aveau să urmeze, pe parcursul anului, alte șapte colaborări, primele patru sub titlul *Despre devotament* (vineri 10 mai; duminică 12 mai; miercuri 15 mai; joi 16 mai), acestora adăugându-li-se, peste aproape o lună, joi 20 iunie, ultimul articol, cel de-al cincilea, cu titlul *În încheiere, despre devotament*, în care scriitorul se referea la „cele trei cazuri de familie relatate în această rubrică cu câteva săptămâni în urmă".

Cum erau sintetizate respectivele cazuri? Ce aveau în comun acele istorisiri care evidențiau „pe de o parte un devotament împins la exces din partea unuia din soți și, pe de altă parte, exploatarea cinică, premeditată și fără scrupule, a acestui sentiment de către celălalt soț", se întreba Marin Preda în comentariul final. Adăuga de îndată că este necesar, deopotrivă, răspunsul la o întrebare esențială: „Cum trebuie să fie devotamentul ca să nu se transforme în sursă de umilință, concesii, înfrângeri repetate și, în cele din urmă, să ducă la destrămarea familiei?". Mai mult, prozatorul observa că „și cititorii au înțeles că nu e vorba numai de dat un răspuns simplu la o întrebare referitoare la un sentiment, ci de găsirea unei atitudini care să ajute tinerelor familii să ferească devotamentul de transformarea lui în umilință, transformare care ar duce la înfrângeri ireparabile, ce le-ar întuneca pentru totdeauna orizontul afectiv".

Peste o săptămână, miercuri 26 iunie 1963, pentru a reveni la problematica din primele două articole, primul dedicat unei tinere familii, al doilea părinților soțului din această familie, va încheia propriu-zis comentariile sale memorabile, cu considerații despre *Părinți care cer garanții*.

Tot în 1963, la 3 noiembrie, Marin Preda va mai participa la o întâlnire cu eroi ai reportajelor publicate în ziar, a autorilor acestor reportaje, printre care îi aflăm pe Marcel Breslașu, Nina Cassian, Traian Coșovei, Remus

Luca, Nicolae Țic, „întâlnire" care i-a prilejuit realizarea portretului în devenire al unui tânăr pe nume Gheorghe Oiță, ajuns președinte al gospodăriei colective din comuna Bascov, de lângă Pitești. Va scrie în finalul reconstituirii biografiei acestui tânăr: „Ceea ce ni s-a părut însă că poate interesa pe cititorii noștri [...] a fost [...] tocmai drumul acesta greu pe care l-a parcurs această gospodărie, transformarea oamenilor de acolo și, odată cu a lor și datorită lor, transformarea suferită de președintele lor actual, care cu cinci ani în urmă își mai purta încă iluziile lui de mic proprietar pe întinderea unui pogon de pământ [...]".

În fine, pentru a cuprinde întreaga „geografie" a colaborării lui Marin Preda din 1963 la *Scînteia tineretului*, voi mai aminti că, vineri 6 decembrie, apare un amplu reportaj, în care este prezentat, cum se anunța încă din titlu, *Destinul unei familii din Siliștea-Gumești*, al Ioanei și al lui Ilie Nica, „eroii principali ai reportajului".

Citesc într-un *Tabel cronologic* care se alătură unei *Prefețe* semnate de M. Ungheanu la o nouă ediție a romanului *Intrusul*, apărută în colecția Biblioteca pentru toți, în 1974, că Marin Preda ar fi continuat să răspundă la scrisorile cititorilor în cadrul rubricii *Să discutăm despre tinerețe, educație, răspundere* și în 1964, „în plicurile primite aflându-se și cel care i-a sugerat scriitorului abordarea viitorului său roman, *Intrusul*".

În 1964, eram redactor-șef adjunct al ziarului și, din câte îmi amintesc, în acel an scriitorul nu a mai avut o asemenea colaborare, iar o cercetare – e drept, fugitivă – nu a dus la descoperirea altor colaborări.

O scrisoare teribilă...

De ce am considerat necesare și asemenea referiri la perioada colaborării scriitorului la ziarul de tineret, colaborare din care a rezultat, desigur, și sugestia incipientă a scrierii romanului *Intrusul*? Între altele, și pentru că, în volumul *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, apărut la Editura Cartea Românească, în 1981, dedicat memoriei marelui prozator, la un an de la tragicul său sfârșit, în 16 mai 1980, la paginile 178-180, într-o scurtă evocare intitulată *Cum s-a născut* Intrusul, scriitorul Ion Băieșu notează, între altele: „*Dacă nu mă înșeală memoria* [s.n.], pe Marin Preda l-am cunoscut în anul 1961, când lucram ca redactor-șef adjunct la ziarul *Scînteia tineretului*. Redactorul-șef de pe atunci avea nobila ambiție de a aduce în ziar semnăturile marilor scriitori. Mai întâi, m-a trimis la Arghezi acasă, ca să-i cer o rubrică intitulată «Sfaturi către tineri». Recunosc că am rezolvat ușor cu maestrul, acesta cerându-mi, în schimb, un serviciu de ordin administrativ privind pe unul dintre membrii familiei. Încântat de succes, redactorul-șef mi-a zis:

- Ce se întâmplă cu Marin Preda, de nu scrie în presa cotidiană? [...] A doua zi m-am prezentat în strada Dionisie Lupu 74, la etajul 6".

În continuare, este prezentată, cu condei de gazetar alert, primirea făcută și discuția purtată cu Marin Preda despre o posibilă colaborare, acesta explicându-i mai tânărului său confrate că „nu scrie reportaje de presă", deoarece „genul i se pare superficial și lipsit de orice valoare, literaturizarea faptului autentic de viață fiind o stupizenie și un fals"; ziarul nu trebuie să ofere „decât informații exacte despre un fapt sau altul", iar ziaristul nu e „obligat să fie și scriitor".

La argumentele de mai sus, scrie Băieșu, „venisem [...] pregătit cu o capcană: cu câteva zile înainte sosise la redacție scrisoarea teribilă a unui tânăr din Săvinești care intrase într-o cisternă pentru a-și salva un coleg. După ce l-a scos pe acesta pe gura cisternei, gazele dinăuntru au luat foc, iar el a ars ca o torță. A fost salvat ca prin minune". Impresionat, probabil, de faptul relatat mai sus, Marin Preda a rugat să-i fie lăsată scrisoarea câteva zile, peste o săptămână arătându-se dispus să facă un drum la Săvinești. Ceea ce s-a și întâmplat. Dar, la întoarcerea din documentare – scrie Ion Băieșu în evocarea sa –, la întrebarea „Dom' Preda, când îmi dați reportajul?", prozatorul a răspuns dezarmant:

„*Mon cher*, îmi pare rău, dar nu pot să-ți dau nici un reportaj. Nu se poate scrie nimic despre individul respectiv. Dintr-un erou, a ajuns un nenorocit. Fața lui e arsă în întregime și arată ca un monstru. Nevasta l-a părăsit, iar copilul, când îl vede, urlă de spaimă. I s-a dat o pensie amărâtă, toată lumea l-a uitat".

Citind cele scrise de Ion Băieșu, din care este de reținut și faptul că „în plus, [...] tipul care leșinase în cisternă era beat", reiese că nu era cazul să se scrie despre „un amărât, uitat de toată lumea, «vai de mămăliga lui»". Se mai înțelege că, întors la redacție, redactorul-șef adjunct a adus dezamăgitorul răspuns, dar rămăsese, cum scrie, cu un prieten „pentru totdeauna", pe care „îl luam cu mașina și plecam în pădurea Băneasa să ne plimbăm", iar, într-una din zile, „i-am dat să citească nuvela *Acceleratorul*". Interesantă este și o altă afirmație din acea evocare: „Marin Preda nu mi-a spus că scrie un roman despre nefericitul erou de la Săvinești decât când acesta a fost gata".

Câteva considerații în legătură cu cele narate mai sus se impun, justificându-le prin chiar începutul evocării. Îl reamitesc: „Dacă nu mă înșeală memoria, pe Marin Preda l-am cunoscut în anul 1961", an în care reiese că ar fi început să fie scrise în ziarul de tineret și *Sfaturile către tineri* semnate de Tudor Arghezi. Ar fi simplu de verificat exactitatea anului, fie și numai prin raportarea la anul colaborării lui T. Arghezi la rubrica *Sfaturi către tineri* sau la anul când I. Băieșu a scris nuvela *Acceleratorul*.

Mai e de presupus că accidentul teribil al „eroului de la Săvinești" avusese loc cu vreme în urmă, înainte de 1961, când, rezultă din amintirile lui Ion Băieșu, Marin Preda ar fi întreprins călătoria în Moldova, ca urmare a lecturii scrisorii acelui tânăr care, în urma mutilării fizice, avusese parte de grave necazuri în familie și de o pensie amărâtă (dacă am lua de bun acel an, 1961, pentru întrevederea lui I. Băieșu cu Marin Preda). Așadar, ori scrisoarea către redacție fusese scrisă de altcineva, ori de autorul actului eroic, dar la câțiva ani de la incidentul respectiv. Cum Marin Preda și-a început colaborarea la *Scînteia tineretului* în aprilie 1963, mai degrabă în acest an a avut loc și călătoria sa în Moldova, de care se leagă, cum se va vedea, și prima mea întâlnire cu marele scriitor.

Câteva semne de întrebare

În aprilie 1963, eram încă redactor la *Viața studențească* și e posibil ca, în lunile martie sau aprilie 1963, Ion Băieșu (sau altcineva din redacție) să fi obținut colaborarea prozatorului. Încă un semn de întrebare, de neocolit, se naște și din unele afirmații făcute de Marin Preda în interviul acordat lui C. Barbu (*„Pentru mine, Sadoveanu există încă din secolul al XVII-lea"*) pentru revista *Ramuri*, în 1980, reprodus în *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*, vol. II (G-P), partea a II-a, antologie alcătuită de Aurel Sasu și Mariana Vartic, și apărută la Editura Minerva, în 1986, din care, pentru unele clarificări, desprindem cele de mai jos. La întrebarea „Personajul Surupăceanu din *Intrusul* califică o perioadă istorică ce are o deschidere mai largă?", autorul romanului oferă următorul răspuns: „*Intrusul* nu e un roman istoric propriu-zis, ci e legat de istoria începuturilor. Drama de aici e caracteristică tuturor începuturilor. [...] În scrierea *Intrusului* am pornit de la un fapt real. Este vorba de o întâmplare aflată de mine dintr-o scrisoare trimisă *Scînteii tineretului*; o fată, Maria, locuia într-o casă a unui tip însurat și înstărit, violent. Fata pleacă într-un oraș nou, Onești. Am încercat să descifrez condiția femeii prin prisma acestui personaj. Un fapt simplu, dar care m-a stimulat să scriu cartea".

În volumul *Imposibila întoarcere* (1971), cuprinzând eseurile și confesiunile rezultate din colaborarea săptămânală la revista *Luceafărul*, la solicitarea poetului Adrian Păunescu, Marin Preda face următoarea mărturisire: „*Intrusul* a fost scris în vara anului 1967, imediat după *Moromeții*, vol. II, și fără să se fi născut din vreun embrion vechi, cum mi s-a întâmplat întotdeauna. L-am scris zi de zi, într-o progresie

constantă și foarte sigură, ca și cum aș fi redactat o lucrare îndelung gândită înainte. [...] Ce este un intrus? Un om care se introduce fără să întrebe într-o adunare, într-o casă, sau într-un oraș. Cum, în cazul nostru, orașul este chiar al eroului, aici apare jocul dialectic între existență și idee. Existența eroului și a orașului, în relația care se creează, este imprevizibilă, iar în cazul nostru, împinsă la limită. Descripția vieții zilnice, dacă nu e împinsă undeva, n-are sens în literatură. [...] Eroul meu e un senin, care e silit să devină sumbru. Păstrează în el această stare, dar redevine, în cele din urmă, senin. Cu ce preț? Iată subiectul cărții".

Și, mai departe:

„Ființa cea mai apropiată de acest erou și de care viața sa se leagă strâns, adică soția lui, pretinde că în momentul săvârșirii unui act de eroism, cel care îl săvârșește nu mai iubește în clipa aceea pe nimeni, respectiv, în cazul nostru, soția și fetița. Cum putem afla dacă acest personaj are dreptate? Are! Dar are? În lumea orașului ei nou, fără tradiție, ce valoare pot avea astfel de justificări? Și, totuși, ea a iubit un bărbat care apoi nu mai era același, chipul său era desfigurat. Trebuia, deci, acuzat, chiar dacă acuzația era sălbatică; fiindcă mai nefericită să rămână ea, după cum eroul avea să afle, și nefericirea ne dă dreptul să chemăm la judecată pe oricine. [...] Am fost prins de acest personaj și nu de Călin, și mai mult pentru asta am putut scrie acest roman, în care nu sunt nici măcar sigur că am reușit să aflu despre ea mai multe decât eroul".

Citatele desprinse fie din referiri ale lui Marin Preda la romanul *Intrusul*, fie din afirmațiile scriitorului Ion Băieșu cuprind în ele și elemente comune privind geneza cărții, dar și unele contradicții, privitoare inclusiv la orașul vizitat ca fiind locul unde s-a petrecut accidentul eroului cărții, care, evident, nu va purta numele real al tânărului desfigurat. Autorul romanului vorbește despre tânărul oraș Onești, autorul amintitei evocări despre Săvinești, localitate rămasă mai degrabă un sat mai mare. Ion Băieșu susține că i-ar fi înmânat lui Marin Preda, în 1961, „o scrisoare teribilă", trimisă redacției de însuși protagonistul nefericitei întâmplări. Marin Preda insistă în mărturiile sale, arătând că a pornit în scrierea romanului „de la un fapt real", preluat dintr-o scrisoare trimisă ziarului, din care a aflat drama unei fete, Maria, care locuia „într-o casă a unui tip însurat și înstărit, violent", fata plecând de la el „într-un oraș nou, Onești".

Am avansat deja presupunerea că accidentul se petrecuse cu vreme în urmă, dacă, într-adevăr, victima lui, „eroul acelei întâmplări", ar fi putut trimite redacției scrisoarea, ajungând, prin mijlocirea lui I. Băieșu, la autorul viitorului roman, cu modesta solicitare ca acesta să se deplaseze în localitatea moldavă, pentru a scrie un reportaj. Se impunea, firesc, să fi trecut ceva timp de la salvarea și vindecarea victimei, precum și de la umilitoarea sa pensionare. E posibil ca în presa locală să se fi scris câteva rânduri în legătură cu acel accident și, oricum, să se fi păstrat în memoria localnicilor, iar despre toate acestea să fi putut afla prozatorul cele ce parțial le-a împărtășit, la întoarcerea din vizita

de documentare, așa cum reiese și din amintirile lui Ion Băieșu.

Dar dacă a fost vorba despre o scrisoare în care soția victimei, ajunsă într-un impas conjugal, a cerut sfatul cititorilor pentru gestul său de a se îndepărta de fostul soț, considerând că acesta nu a iubit-o nici pe ea, nici pe mica lui fiică, expunându-se printr-un gest necugetat, iubindu-se numai pe sine, cum pare a reieși din declarațiile autorului romanului? Supoziții! E mai mult decât posibil ca, măcar în legătură cu anul vizitei, 1961, memoria să nu-l fi ajutat pe Ion Băieșu.

De la fața locului

Cum în mai 1963 am devenit membru al redacției *Scînteii tineretului*, urmând să fac parte din acest colectiv vreme de șase ani, în acel prim an am avut nu doar privilegiul de a mă bucura că în paginile ziarului a fost prezent cu o apreciabilă frecvență scriitorul venerat de mine, Marin Preda, dar și să aflu câte ceva din mersul colaborării sale și să particip la una dintre întâlnirile cu domnia-sa.

Voi întări spusele scriitorului Ion Băieșu în legătură cu „nobila ambiție a redactorului-șef din acei ani, Anghel Paraschiv", cu preocupările lui ca în paginile ziarului să-și afle semnătura creatori din toate domeniile artei, în primul rând scriitori. În anii tinereții lui, redactorul-șef participase, cu entuziasmul vârstei, la munca pe șantierele tineretului, fără a-și neglija pregătirea școlară, profesională, iar, odată ajuns la ziar, devenise student la Facultatea de Istorie, ale cărei cursuri le-a absolvit cu succes. Avea, când l-am cunoscut, o apreciabilă experiență ca ziarist. E de înțeles că, încurajat de acceptul scriitorului Marin Preda de a colabora prin comentarea unor scrisori primite de la tineri, la care adjunctul său avusese o contribuție certă, și-ar fi dorit să-l convingă să cunoască și de „la fața locului" cum muncește și ce gândește tineretul țării. În vara sau toamna anului 1963, ca să nu mă înșele și pe mine memoria, măcar în privința anotimpurilor, i s-a propus lui Marin Preda ca redacția să-i pună la dispoziție o mașină, spre a se concretiza un asemenea demers publicistic. Din cele ce le relata redactorul-șef, mândru de această colaborare, s-a convenit, la dorința scriitorului, ca o primă deplasare să fie efectuată în Câmpia Română, la Turnu Măgurele. Se comenta cu umor motivația scriitorului în legătură cu opțiunea acelei vizite: auzise că se înălțase acolo, la Turnu Măgurele, un uriaș combinat, o cetate industrială pe care, ajunși la reședința raională, țăranii o priveau cu uimire, minunându-se de măreția ei și, mai cu seamă, de înălțimea unui coș care se îndrepta cu făloșenie spre cer, împungându-l. Probabil că vreunul dintre vizitatorii rurali, mai inventiv și, hai să riscăm un neologism, ludic, asemănase coșul cu un uriaș mădular al câmpiei, alăturându-se, astfel, unei „rubedenii" – prin profesia de țăran hâtru – din Gorj, care, aflând el că soția prim-ministrului, și el gorjean, sprijinise înălțarea *Coloanei* brâncușiene, o botezase cu același nume, „împroprietărindu-l", astfel, pe Tătărescu. După vizita scriitorului, redactorul-șef ne spunea că, deși avusese loc și o discuție cu oficiali ai combinatului, care îl împovărașeră pe oaspete cu tot felul de cifre și informații tehnice, prozatorul a declarat, la întoarcere, că n-a putut desprinde fapte deosebite, ce puteau lua chipul unui reportaj izbutit. „Nu-i nimic, a spus șeful ziarului, poate ar fi trebuit să ne implicăm și noi, redacția, mai mult în prealabila pregătire a unei asemenea deplasări. Poate mai încercăm și altădată, în alte locuri!"

Și i se va fi părut că o asemenea documentare putea să dea rezultate dacă scriitorul ar accepta să o facă la Onești, unul dintre „orașele fără arhive", cum a numit un gazetar inspirat localitățile nou-născute, ivite ca din pământ pe harta țării, de unde sosise acea scrisoare. Trimisă de eroul tristului accident sau de soția acestuia? Greu de răspuns. Poate că scrisoarea sau scrisorile au rămas la Marin Preda, poate că prozatorul le-a înapoiat redacției. Cert este că măcar una dintre epistole a existat. Și, de ce nu?, chiar mai multe. Cu misiunea de a-l convinge pe scriitor va fi fost investit, cu toată încrederea și prietenia pe care i-o purta redactorul-șef, colaboratorul său aflat

într-un tacit „concediu de creație”, care ar fi fost prelungit fără eschive, cum scria Ion Băieșu în evocarea sa, în cazul unui succes în misiunea încredințată. Reiese că, după vizita la domiciliul lui Preda și înmânarea scrisorii în cuprinsul căreia era prezentat eroismul spontan al unui tânăr, la capătul unei săptămâni de reflecție, Marin Preda primise favorabil provocarea.

„Deh, dacă-i îngăduit, fie primit și un păhăruț de coniac!”

Mulțumit, încântat de răspunsul afirmativ, redactorul-șef s-a implicat în pregătirea în cât mai bune condiții a călătoriei în Moldova, solicitându-i scriitorului o scurtă întâlnire la redacție, care nu a avut loc atât de repede. La acea întrevedere, am participat și eu, împreună cu un alt coleg de redacție, Eugen Florescu. N-a fost prezent și Ion Băieșu. Satisfăcut, probabil, de acceptul obținut din partea celebrului confrate, redactorul-șef adjunct începuse deja să „beneficieze” de promisul „concediu de creație”, prelungit, în fapt, până în mijlocul iernii care urma să-și facă apariția abia peste câteva luni.

Deși nu prea volubil, mai degrabă încruntat și predispus să-și impună autoritar punctul de vedere, devotat profesiei de ziarist, tenace în a-și duce la îndeplinire ideile și proiectele gazetărești, vădit emoționat de vizita distinsului oaspete, în acea împrejurare redactorul-șef s-a întrecut pe sine prin amabilități ceremonioase. I-a declarat, protocolar, dar cu vădită sinceritate, prețuirea pentru scrierile sale, iar din referirile la unele dintre ele, mai ales la *Morometții*, se vedea limpede că le citise (ori recitise), nefăcând, în elogiile aduse, economie de cuvinte mari. Au fost rostite, firește, „calde mulțumiri pentru onoarea de a fi oaspete de seamă al redacției”, adăugând că nu se va abuza de timpul prețios pe care un scriitor de valoarea sa trebuie să-l consacre ducerii la bun sfârșit a unor noi și importante proiecte literare.

Mi s-a părut că scriitorul ascultă cu multă răbdare, nestânjenit de laudele aduse, încercând, poate, să deslușească unde voia gazda să ajungă prin „ceremonialul introductiv”. Apoi, parcă eliberat de emoțiile ce-l stăpâniseră, redactorul-șef a făcut pasul către exprimarea speranțelor ce și le punea în finalizarea proiectatei călătorii în părțile Moldovei, pentru care, spunea, „se vede că timpul va avea răbdare” și se vor putea smulge din el câteva zile ce vor fi dăruite cititorilor tineri, și nu doar tineri, ai ziarului. Desigur, oaspetului nu avea cum să-i scape trimiterea la timpul care se arăta a nu mai avea răbdare, de la sfârșitul primului volum al *Morometților*. A surâs, înțelegând, binevoitor, că redactorul-șef își pregătise cu grijă „discursul de bun venit”. Satisfăcut, probabil, de descifrarea strategiei alese, oaspetele a încercat să-i vină în ajutor gazdei, pentru a scurta drumul care ajungea la scopul întrevederii și a întrebat direct: „Cu ce aș putea să vă ajut?”, sau cam așa ceva. Gazda și-a mai permis, totuși, un mic ocol înainte de a formula răspunsul „în legătură cu ajutorul așteptat”, „din motive de protocol”, îngăduindu-și să întrebe:

„Ce-ați spune dacă la căldura întrevederii noastre am adăuga și căldura unei ceșcuțe de cafea ori de ceai? Ce preferați?". „O cafeluță s-ar putea!", a răspuns scriitorul, cu o nuanțare (ușor parodică, mi s-a părut) a diminutivului prin care „ceașca" devenise „ceșcuță", impunându-se, pentru o necesară simetrie, ca și cafeaua să devină „cafeluță". Redactorul-șef mai avea, însă, de formulat o posibilă completare pentru a putea fi duse la bun sfârșit toate „obiectivele cuprinse în îndeplinirea formalităților protocolare", adresându-și cuvintele mai degrabă sieși, dar sperând în acordul general: „Și poate ar fi potrivit ca aromele tari ale cafelei să fie întărite și cu un păhăruț de coniac!".

La auzul acestei sugestii, formulate pe un ton glumeț, continuând, parcă, jocul cu diminutivele de mai înainte în „adunarea liniștită" a celor patru participanți ai întrevederii, a răsunat râsul special, inconfundabil, al scriitorului, moștenit de la Ilie Moromete, descătușând pe toată lumea de rigorile protocolare, venind, parcă, peste timp, dinspre Siliștea-Gumești, de la discuțiile ce se animau din te miri ce replică rostită în Poiana lui Iocan. „Păi, cum, domnule, e îngăduit la ziariști și coniacul la cafea, nu numai romul?!", s-a arătat nedumerit, glumind, scriitorul, răspunzându-și sieși și tuturor: „Deh, dacă-i îngăduit, fie primit și păhărțul de coniac!".

Mă surprind, reconstituind din memorie scena de acum mai mult de o jumătate de secol, pe când aveam 25 de ani, că îmi reamintesc atât de viu fiind acel joc cu substantivele diminutivate, de parcă s-ar fi petrecut mai ieri, alaltăieri, explicându-mi pregnanța lor de azi doar prin emoția trăită atunci, în apropierea marelui scriitor. Cum spuneam, după acel moment, atmosfera s-a destins. Eliberat de rostirea cuvintelor protocolare, redactorul-șef a îndemnat să confirmăm faptic calitatea coniacului și, dând exemplu, a întrebat, cu speranța unui *da* unanim, dacă ar mai fi loc „și de un al doilea păhăruț". Speranța i-a fost, însă, amânată de oaspete pentru un alt prilej, scriitorul limitându-se să spună, cu grija de a nu-și dezamăgi gazda: „Pentru mine, unul e de ajuns!". Așa că, indiferent de ce ar fi gândit altcineva dintre noi, zarurile fuseseră aruncate...

În așteptarea unui reportaj senzațional

I s-a propus scriitorului să i se pună la dispoziție, de către redacție, o Volgă de protocol, pentru a se deplasa pe durata unei săptămâni sau cât va fi necesar, pentru a putea fi cât mai bine cunoscute circumstanțele în care a avut loc accidentul cauzat de gazele neevacuate din acea cisternă și felul în care a fost apreciată fapta tânărului erou. Dar toate acestea în treacăt, fără mari insistențe. Marin Preda s-a arătat interesat de subiect, considerând că ar fi bine dacă cei cu care ar urma să se întâlnească ar fi încunoștiințați de scopul documentării, pentru a se ajunge la o cât mai bună reconstituire a evenimentelor, urmărilor, atât pentru cei implicați nemijlocit, cât și pentru aflarea opiniilor tinerilor privind gestul curajos al eroului și al semnificațiilor lui. Redactorul-șef l-a rugat să fie de acord și cu organizarea unei întâlniri cu membri ai conducerii organizației orășenești sau raionale de tineret, precum și cu însoțirea, în această călătorie, din partea ziarului, de tânărul – pe atunci – redactor Eugen Florescu, care era unul dintre cei patru participanți la întâlnirea de neuitat pentru mine. Cu ajutorul său urmau a fi soluționate problemele de natură administrativă, de pregătire, în funcție de realitățile locului, a desfășurării în condiții optime a vizitei. În sfârșit, la întrebarea scriitorului dacă la călătoria proiectată ar putea să fie împreună cu soția sa, Eta Preda, răspunsul afirmativ a venit cu promptitudine, ceea ce mă face să cred că dorința îi era cunoscută redactorului-șef, fiind în prealabil comunicată „omului de contact", Ion Băieșu.

S-a avut grijă ca și conducătorul auto să fie ales dintre cei mai buni șoferi angajați ai editurii de la Casa Scânteii, cea care se ocupa, pentru multe ziare și reviste, de soluționarea multiplelor lor

probleme, de la asigurarea materialelor necesare producției tipografice până la plata salariilor, a banilor pentru deplasări sau a decontării lor, ca într-un veritabil și complex trust de presă.

„Șoferul de pe Volga" era cunoscut ca un bun profesionist, atent cu ținuta sa vestimentară, dar și cam prea plin de sine. Va avea și el de jucat un rol, fie și episodic, pe care nădăjduiesc că, până la încheierea acestor amintiri, din fluxul memoriei se va găsi un loc și pentru a-l putea prezenta.

Cum se vede, rolul meu la această primă „întâlnire din redacție" cu prețuitul mare creator de literatură a fost cel al unui observator emoționat și tăcut. Noroc că, aproape de încheierea acelei întâlniri de neuitat, redactorul-șef, realizând că, el însuși emoționat, uitase să mă prezinte, a reparat „omisiunea", justificând prezența mea în calitate de șef al Secției de Cultură. Privindu-mă, scriitorul m-a întrebat ce vârstă am și cum am ajuns în redacția ziarului. Vârsta mi-am spus-o eu; cum ajunsesem la ziar doar de câteva luni, venind de la *Viața studențească*, prin transfer, după cei trei ani de profesorat de după absolvirea facultății, l-a informat redactorul-șef, care, desigur, știa aceste date din „dosarul de cadre", pe care îl avusese în față înainte de semnarea angajării. „Și eu am lucrat, tânăr fiind, dar la corectură!", a părut a comenta cumva cele aflate alesul oaspete.

La câteva zile de la această „întâlnire din redacție", echipajul de patru persoane, format din scriitorul Marin Preda, soția sa, doamna Eta Preda (pe care nu știu cine din redacție o botezase, cu simpatie, Bisisica!), redactorul însoțitor, Eugen Florescu, și conducătorul auto, Merdescu, au pornit spre Moldova, lăsându-l în așteptarea unui senzațional reportaj pe perseverentul redactor-șef.

Cum se cunoaște, cum reiese și din evocarea lui Ion Băieșu de după plecarea din lumea noastră a strălucitului scriitor care a fost și va rămâne Marin Preda, reportajul n-a mai fost scris. În vara lui 1980, Anghel Paraschiv, cu care, în acel an, deveneam din nou coleg de redacție, de această dată la *Scînteia*, mi-a explicat că, după documentarea în orașul eroului, la Onești, scriitorul i-a declarat (mulțumindu-i pe deplin satisfăcut de vizită, la fel ca și soția sa) că nu era deloc simplu să încapă într-un reportaj prezentarea cazului, că avea nevoie de timp de reflecție pentru a putea cuprinde multiplele fațete și semnificații ale acelei dramatice întâmplări de viață.

Paznicul de zi cu perspective de noapte și șoferul de pe Volga

În săptămânile care au urmat călătoriei în Moldova, am putut doar afla, din spusele redactorului însoțitor, câte ceva despre desfășurarea acelei „tentative publicistice" nematerializate, cum s-ar fi dorit, într-un reportaj senzațional.

Am înțeles de la Eugen Florescu că scriitorul fusese impresionat de un personaj despre care i se vorbise (ori pe care îl cunoscuse, nu mai reține), care se prezenta, întrebat și neîntrebat, că e „paznic de noapte cu perspective de zi" – și o făcea cu mândrie, de parcă acesta ar fi fost un titlu de noblețe. Din când în când, la întoarcerea spre București, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva foarte important, Marin Preda se adresa soției: „Auzi, cum îi plăcea să se recomande! «Paznic de noapte, cu perspective de zi.» Auzi!". Acest ins va avea, în roman, un rol odios în viața Mariei, devenită soția eroului. Ori realitatea o fi concurat ficțiunea? În roman, personajul e prezentat astfel: „Era cineva, paznic de noapte la Cooperativa Kilometru 14, bine plătit, și zicea că are șanse mari să avanseze, să-l facă de zi".

Eugen Florescu, vorbindu-ne despre comportamentul scriitorului la întâlnirile avute, fusese impresionat de interesul care se desprindea din întrebările adresate interlocutorilor, căutând întotdeauna să ajungă la detalii, la aflarea unor gesturi sau atitudini potrivite ori nu împrejurărilor evocate.

Și, tot din relatările lui de atunci (din vara sau toamna anului 1963), am reținut și evocarea unui moment cumva hazliu din periplul moldav. Cum am notat deja, redactorul-șef ținea să fie informat la sfârșitul fiecărei zile de modul cum a decurs, de ce urma să se întâmple

în zilele următoare în programul vizitei, având grijă să se ia măsuri pentru o cât mai atentă întâmpinare și primire a ilustrului scriitor, adresându-se telefonic direct unor lideri locali ai organizațiilor de tineret, făcând-o nu numai în calitatea de redactor-șef al *Scînteii tineretului*, ci și de membru al Biroului CC al UTM, care i se atribuia oricărui conducător al ziarului, după cutumele statuare, așa încât „întâmpinările oaspeților" erau minuțios pregătite, dar, firește, după priceperea diferită a amfitrionilor. Spuneam, încercând să-l portretizez pe șoferul echipajului, că era un bărbat prezentabil, impunător, dar și impetuos în comportament. Ei bine, la vizita într-o unitate economică sau de învățământ, cuprinsă în program, câțiva tineri desemnați cu ceremoniile unei călduroase întâmpinări, îmbrăcați în costume naționale, una dintre tinerele grupului păstrând cu grijă și un frumos buchet de flori, îi așteptau cu înfrigurare pe importanții oaspeți, care urmau să coboare în curând dintr-o Volgă de protocol.

Ajungând în curtea largă a acelei unități, șoferul, cu ochi expert, a și reperat un loc liber pentru a parca, nu departe de scările de intrare, unde observase prezența echipei de întâmpinare.

A oprit mașina în locul respectiv și a abandonat volanul, pornind mândru, cu pași încărcați de o demnă importanță, spre cei aflați în așteptare. Redactorul însoțitor, care călătorea pe scaunul de lângă șofer, s-a grăbit să coboare, să deschidă portiera de la bancheta din spate, ajutând-o politicos pe soția scriitorului, în vreme ce acesta încheiase, fără alt ajutor, aceeași operație. Totuși, nerăbdătorul șofer le-o luase celor trei cu câțiva pași înainte și nu dădea semne a fi dispus să se oprească, spre așteptare, din precipitata lui înaintare. Și n-a apucat bravul conducător auto să ajungă lângă scările de la intrare, că, grăbit și el, dar și impresionat de ținuta impunătoare a celui ce se apropiase solemn și grav, unul dintre componenții echipei de întâmpinare, crezând că șoferul era... maestrul așteptat, a început să rostească primele cuvinte din scurtul, dar înflăcăratul text de bun venit: „Stimate tovarășe scriitor!", a apucat să rostească oratorul grupului, adresare ce l-a adus cu picioarele pe pământ pe înainte-mergătorul grupului oaspeților dragi, oprindu-se, totuși, din mers, realizând, se vede, confuzia pe care o provocase prin graba lui.

Constatând că „ritualul primirii" începuse deja, iar „andrisantul" fusese confundat, redactorul însoțitor s-a desprins de cei doi oaspeți, făcând semne către vorbitor să aibă „puțintică răbdare" și să se repare, astfel, ce se mai putea repara din nedorita abatere de la protocol.

Gazdele au realizat și ele ce eroare era pe cale a se întâmpla, oratorul și-a oprit aproape la timp emoționata lui voce, în vreme ce, din mers, ziaristul a început să cuvânteze, prezentându-i, cu voce înaltă, pe marele scriitor și aleasa lui soție. Oricum, florile n-ar fi avut cum să-i fie înmânate șoferului; ele fuseseră

cu limpezime destinate „tovarășei soții a tovarășului scriitor".

Cu ochiul său de prozator, Marin Preda remarcase și el ce era pe cale să se petreacă, dar, adaptându-se cu umor discret situației, a primit cu înțelegere reluarea cuvintelor de caldă întâmpinare, iar doamna Eta a primit cu încântare frumosul buchet de flori, cum constatase ziaristul însoțitor și cum avea să ne povestească și nouă amuzanta întâmplare.

Nu am cunoștință dacă Eugen Florescu își va fi așezat în pagini scrise amintirile și impresiile sale din această fabuloasă descindere în tânărul oraș.

Ar mai fi de notat că numele conducătorului auto nu a fost uitat. L-am întâlnit purtat de un personaj de câteva fraze într-o ulterioară carte a marelui prozator.

...Ce trist sunt, domnule Preda, că timpul n-a mai avut răbdare să vă pot reaminti această hazlie întâmplare, oprită la începutul desfășurării ei, și să vă aud izbucnind râsul sonor, moromețian, și eventualul comenariu, mai întotdeauna ironic, dar și înțelegător, lăsând pe cel ce-l auzea să-l și descifreze: „Păi, vezi, *mon cher*!"...

Un nume deloc întâmplător: Călin Surupăceanu

Am recitit, pregătindu-mă pentru această evocare, romanul *Intrusul*, în ediția din 1974, apărută în *BpT*.

Câteva repere cronologice, raportate la opera scrisă, pot avea rolul lor în a determina constatări tulburătoare privitoare la uriașa voință și dăruire jertfitoare a scriitorului pentru a-și afirma plenar vocația de constructor al unor catedrale din cuvinte; pornind fie și numai de la anul 1963, când ziarul din redacția căruia am început din acel an a face parte i-a prilejuit primul și importantul impuls pentru conturul durabil al unui roman ce deține un loc aparte în bibliografia autorului. În evocarea sa, Ion Băieșu scrie că, deși îi solicitase o colaborare ziaristică pornind de la o scrisoare pe care i-o înmânase, Marin Preda i-a ascuns că scrie un roman despre nefericitul erou de la Săvinești.

Convingerea mea este că autorul *Intrusului* a intuit încă de la citirea acelei (sau, mai degrabă, acelor) scrisori că acolo se află, în germene, sufletul unei cărți de o mare complexitate, cu sondări de profunzime în psihologia moral-civică a unor personaje de o mare diversitate comportamentală.

Decizia de a investiga dramele și traumele umane prin confesiunile la persoana I ale „nefericitului erou" s-a dovedit o opțiune potrivită pentru abordări și interpretări polemice, incitante ale unei teme de strigent interes și actualitate a realităților unui moment din evoluția societății, și, totodată, cu reverberații dincolo de contexte imediate, conjuncturale. Subtile trimiteri la mituri și simboluri ale unei moșteniri spirituale tradiționale sau de universală circulație pot fi identificate până și la prima vedere. Temele romanului sunt numeroase; de la cea a sacrificiului aflat la temelia oricărei noi construcții, a devotamentului de diferite naturi în relațiile umane, a sacrului sentiment al iubirii până la rigorile etice ale prieteniei, temerara încercare de a descifra misterioasele întruchipări și exprimări ale evoluțiilor sentimentale feminine, tema familiei în general, conflictele între generații, relațiile între părinți și copii, iată doar câteva dintre cele ce pot fi în țesătura epică a romanului, iar personajele regăsite devin purtătoare de mesaje în numele unor convingeri și implicări sentimentale ori sociale.

Numele personajului care se autoanalizează, confesându-se, în fond, preocupat, deopotrivă, să se înțeleagă pe sine și să-i înțeleagă – judecându-i sau aprobându-i – pe alții, într-un proces de continuă inițiere, reconstituind drumurile spinoase ale propriei deveniri și treptatei maturizări, de la profesiunile cărora i se devotează, ajutându-l în procesul înțelegerii și maturizării, până la probele, încercările de toate felurile la care este supus, se arată el însuși „o cheie la vedere" pentru a fi destinat să trimită la mitul constructorului potrivit căruia edificarea operei presupune prețul sacrificiului, al jertfei.

Scriitorul i-a ales un nume deloc întâmplător: Călin Surupăceanu.

Am citit cândva, am aproape certitudinea că sub semnătura prestigioasă a profesorului Eugen Simion, că Marin Preda se îngrijea cu atenție de numele sub care urmau să călătorească prin vremuri eroii cărților sale, de adecvarea numelor la felul de a fi și, eventual, la destinul acestora. De altfel, în paginile – câte s-au păstrat – din *Jurnalul intim* al scriitorului, acest deloc de minimalizat interes reiese și din numeroasele căutări de nume ale unor personaje ale romanului *Risipitorii*.

Alteori, pornind vizibil în portretizarea unui personaj al cărții de la un prototip de identificat în viața reală, autorul nu își refuză, uneori, să păstreze detalii ce pot duce la devoalarea modelului avut în vedere. Aveam să găsesc un argument în această privință citind, de curând, serialul dedicat, în revista *Caiete critice*, de criticul literar Eugen Simion filosofului „de tip existențialist" Nae Ionescu. Există, în prima parte a romanului *Intrusul*, un personaj feminin ce poartă cu sine un fel de har premonitoriu, vocația de a intui evoluții și atitudini față de încercări viitoare cu care vor fi confruntate diverse persoane, o enigmatică „doamnă Sorana". Mi-a părut, la lectura romanului, un personaj preluat de autor dintr-o realitate palpabilă și transmutat în paginile cărții, cu preocupantă grijă de a nu se îndepărta excesiv de modelul care a slujit ca o veritabilă schiță de portret. Presupunere confirmată de criticul ce și-a ilustrat în jurnalele sale remarcabile disponibilități epice. Constatând că filosoful, ca jurnalist, s-a arătat entuziasmat de talentul actriței Sorana Țopa, considerând-o „un mare dar pe care Iașii l-au făcut culturii românești", Eugen Simion adaugă, între altele, că „a intrat, ca personaj (tipul femeii filosofice și cam teatral tragice), și în opera de ficțiune a lui Eliade *(Noaptea de Sânziene)*", regăsind-o ca „personaj straniu" într-un roman al lui Marin Preda. E vorba, desigur, despre enigmatica doamnă Sorana din *Intrusul*, iar informația, venind nu doar de la unul dintre criticii căruia i se datorează pagini memorabile consacrate scrierilor autorului acestui roman, dar și de la un prețuit și apropiat prieten și, bănuiesc, confident al romancierului, informația poartă pecetea certitudinii. De altfel, în comentariul semnat de Sorana Țopa și publicat sub titlul *Scrisoare deschisă lui... Marin Preda* din volumul omagial *Timpul n-a mai avut răbdare...*, actrița se recunoaște cu încântare ca fiind prototipul personajului „doamna Sorana" din roman.

E posibil ca și pentru alte personaje ce fac parte din cercul de prieteni al celebrei interprete și evoluează ca personaje („cu cheie", cum s-ar zice) în *Intrusul* – mă gândesc la inginerul Dan, cel care îl angajează, la șantierul din Onești, pe „nefericitul erou" numit, în roman, Călin Surupăceanu, sau tipul cu barbă, „acel Horia", cum îi spune Surupăceanu, neștiind unde și când să-l situeze în judecățile sale despre oameni, dar care e „dragul meu Horia" în adresările „doamnei Sorana" – scriitorul a pornit, poate, de la anumite persoane existente în viața reală, dar care nu străbat, până a deveni pagină de carte, drumul lung al înnobilării realității prin miracolele ficțiunii. Până și pentru păgubașa Viorica, tânăra vecină a doamnei Sorana, se poate găsi un punct de pornire în una dintre scrisorile comentate la rubrica deținută de scriitor, timp de peste o jumătate de an, în *Scînteia tineretului*.

Dar să revin la „erou", la cel ce ar fi putut deveni, mai cu seamă că autorul i-a încredințat dreptul ca, povestindu-și viața, să devină „coautor" al romanului, împrumutându-i și din propriile sale idei, principii sau convingeri, ba chiar și felul de a se dezlănțui într-un îndelung și moromețian „He-he, he-he-he!".

Călin (nume de poveste, de legendă, de care are parte cu atât mai mult și un nou oraș) este, aproape de adolescență, ajutor de vopsitor și îl găsim pe acoperișul Bisericii Armenești, anunțând, prin profesie, o „înrudire" cu Meșterul Manole. Patronimul Surupăceanu tot la acel meșter mitic duce gândul, purtătorul lui fiind pândit de umbrele zădărnicei, așa cum zice legenda: „Dar orice lucra/ Noaptea

se surpa!”. Schimbarea profesiei de vopsitor în aceea de electrician, de instalator al luminii pentru noul combinat și pentru oamenii noului oraș, îi prefigurează un destin de noblețe; dacă n-ar avea, în calitate de ctitor, de întemeietor, și datoria de a se înălța prin sacrificiu, prin jertfă, prin *surparea* devenită tributul necesar pentru orice ctitorie menită să dureze și să semnifice. Ea are nevoie obligatoriu de o legendă care se va așeza la temelia oricărei construcții, inclusiv a celei umane. Călin Surupăceanu se construiește pe sine, surpându-se printr-un gest eroic, care, ca toate gesturile mari, nu este născut din premeditări vanitoase ori oportuniste, încununând, printr-o coroană de spini, efigia păstrată în memoria vremurilor.

DESPRE DEVOTAMENT (II)

de Marin Preda

Vom prezenta acum al doilea erou al temei noastre, pe tînărul Ion C., de profesiune electrician din regiunea Ploiești. În cazul său toate amănuntele istoriei pe care el ne-o relatează sînt revelatoare și nu le vom suprima, ba chiar vom încerca să le dăm o formă literară fără a adăuga însă, bineînțeles nimic de la noi.

În anul 1960, prin septembrie, tînărul Ion C. se afla în orășelul R. unde își satisfăcea serviciul militar. Într-o zi, pe la prînz, să fi fost ceasurile 12,00, venea din oraș și urca spre unitate printre niște vii. În septembrie în această regiune viile încă se culeg, frunza de viță se face ruginie, foaia de porumb începe să se îngălbenească, soarele, chiar și la ora 12,00 poartă în el o greutate cu care parcă decide asupra simțirii oamenilor. Cum mergea printre potecile acelor vii, la ora aceea încărcată de căldura acelui soare, tînărul zări la umbra unui pom o fată care ședea cu o carte în mînă și citea.

— Nu vă supărați, zise fata oprindu-l, ridicîndu-și privirea din carte, sînteți bun să-mi spuneți și mie cît aveți ceasul?

El îi spuse cît era ceasul și astfel intră în vorbă cu ea. „Eu apoi am intervenit cu cîteva cuvinte în care fata mi-a acceptat să discutăm”, ca să dau un citat și din scrisoarea tînărului. Se recomandară reciproc și el află că avea în fața lui o elevă a școlii medii din oraș în clasa a X-a, în vîrstă de 15 sau 16 ani.

SĂ DISCUTĂM DESPRE TINERETE EDUCAȚIE RĂSPUNDERI

Începură să se vadă și se împrieteniră. Cînd el avea învoire de la unitate — și căuta, bineînțeles, să aibă cît mai des — se întîlnea cu ea în oraș, se duceau împreună în parcul bătrîn care nu era prea departe de școală și tot ceea ce își spuneau în aceste ore se păstră în amintire și se continua și după ce se despărțeau.

Se scurseră astfel două luni și în noiembrie tînărul fu mutat la altă unitate, la Craiova și trebui să părăsească orașul. În ciuda faptului că prietenia lui cu fata îi lăsase o impresie adîncă, tînărul însă, originar de la țară, nu-și făcu nici o iluzie cu privire la durabilitatea acestei prietenii: avea să plece pentru multă vreme, mai avea mai mult de un an de serviciu militar și fata avea să-l uite, cum se întîmplă totdeauna la această vîrstă.

Și totuși lucrurile nu se petrecură așa; la o scrisoare a lui ea îi răspunse imediat prin altă scrisoare, și apoi din nou la o altă scrisoare ea nu-i lăsă deloc să aștepte răspunsul, cum iarăși îi se întîmplă unor tineri din categoria lui, mai puțin îndrăzneț. Atunci el îi scrisese în continuare și îi destăinuise încetul cu încetul că o iubește cu adevărat și că altă fată în afară de ea nu mai cunoaște. Ea continua să nu-l lase să aștepte și între aceste două orașe — R. și Craiova — se întîlneau pe drumurile străbătute de trenuri răspunsurile prin scrisori. Din rîndurile ei tînărul înțelese că poate să viseze din ce în ce mai mult la ea ca la o fată cu care într-un viitor nu prea îndepărtat ar putea să-și întemeieze o familie, că dacă el o iubea pe ea nici ea nu-l iubea mai puțin și ca o dovadă că nu se înșela era faptul că la toate scrisorile și gîndurile lui de viitor așternute pe hîrtie ea îi răspunsese întotdeauna în același fel.

În anul următor, în mai 1961, tînărul ostaș plecă acasă în concediu. Trecu, bineînțeles, prin orășelul R., 24 de ore, cît îi permitea foaia de drum și se întîlni cu ea și îi spuse că el se duce acum acasă la părinți și că o să vorbească cu ei despre ea și despre viitorul lor...

Ceea ce și făcu și părinții se bucurară. Cu patru zile înainte de expirarea concediului, prins de nerăbdare, se duse la ea în orășelul R. și petrecu cu ea aceste zile, după care se prezentă la unitate și din nou începură scrisorile...

În pragul iernii, în decembrie, tînărul fu eliberat din armată și petrecu o parte a sărbătorilor de iarnă în orășelul R. Se întoarse apoi acasă și se reîntegră în viața civilă. În meseria sa de electrician calificat și bine retribuit la o schelă petrolieră dintr-o comună din regiunea sa. În anul acela, 1962, fata trebuia să termine școala și el n-o mai turbură, o lăsă să învețe ca să-și poată lua examenul de maturitate. Chiar îi spuse că în această perioadă ea poate să nu-i scrie, numai să învețe bine și să treacă —

Ar putea fi numeroase exemplificările, oferite adesea în paginile cărții, ce duc cu ele tensiunile fără de care viața și-ar pierde contururile, dar aceasta ar echivala și cu o îndepărtare de scopul acestei călătorii prin memorie, reamintindu-mi-l, spre a-l omagia comemorativ, pe marele scriitor, pornind de la niște scrisori care, neîndoios, au stat – alături de un inegalabil talent și o rară vocație de a citi misterioasele taine ale existenței – la zidirea unei cărți de ample cuprinderi umane, cum este romanul *Intrusul*.

Realități nu o dată trecătoare, mutate în ficțiuni eterne

În final, aș semnala doar că lectura comentariilor lui Marin Preda la scrisorile unor tineri și raportarea unor personaje conturate în scrisori prin încercările lor de viață, mai cu seamă sentimentale, la personaje din roman probează, indubitabil, că cele aflate din epistole au putut constitui declicul pentru imaginație și meditație creatoare, rodind durabil în paginile cărții.

Iată numai o exemplificare, ca îndemn pentru mai aplicate cercetări viitoare. Citez din articolul *Despre devotament (II)*, apărut în *Scînteia tineretului* din 12 mai 1963, semnat de Marin Preda:

„În anul 1960, prin septembrie, tânărul Ion C. se afla în orășelul R., unde își satisfăcea serviciul militar. Într-o zi, pe la prânz, să fi fost ceasurile 12:00, venea din oraș și urca spre unitate, printre niște vii. În septembrie, în această regiune viile încă se culeg, frunza de viță se face ruginie, foaia de porumb începe să se îngălbenească, soarele, chiar și la ora 12:00, poartă în el o greutate cu care parcă decide asupra simțirii oamenilor. Cum mergea printre potecile acelor vii, la ora aceea încărcată de căldura acelui soare, tânărul zări, la umbra unui pom, o fată care stătea cu o carte în mână și citea.

- Nu vă supărați, zise fata oprindu-l, ridicându-și privirea din carte, sunteți bun să-mi spuneți și mie cât aveți ceasul?

El îi spuse cât era ceasul și, astfel, intră în vorbă cu ea. «Eu, apoi, am intervenit cu câteva cuvinte, în care fata mi-a acceptat să discutăm», ca să dau un citat și din scrisoarea tânărului. Se recomandară reciproc și el află că avea în fața lui o elevă a școlii medii din oraș, în clasa a X-a, în vârstă de 15 sau 16 ani.

Începură să se vadă și se împrieteniră. Când el avea învoire de la unitate – și căuta, bineînțeles,

să aibă cât mai des – se întâlnea cu ea în oraș, se duceau împreună în parcul bătrân care nu era prea departe de școală și tot ceea ce își spuneau în aceste ore se păstra în amintire și se continua și după ce se despărțeau".

Opresc la acest pasaj citatul, rezumând povestea lor, cum rezultă din articol: după două luni, tânărul e mutat în altă unitate, la Craiova; se aștepta să fie uitat de fată, dar la scrisoarea lui i-a răspuns imediat, corespondențele celor doi intersectându-se cu pilduitoare ritmicitate. Aceștia cred că pot visa la viitor, la întemeierea unei familii. În anul viitor, într-un mic concediu, băiatul trece prin orășelul R., se întâlnește cu fata, care îi dă acceptul să discute cu părinții lui despre viitorul lor, despre întemeierea unei familii. Părinții tânărului întâmpină cu bucurie această intenție. La reîntoarcerea la unitate, de nerăbdare, trece prin orășelul R., petrec împreună patru zile, iar în decembrie 1961, tânărul încheie stagiul militar. În 1962, fata urma să termine școala. Hotărăsc să își scrie mai rar, ca ea să se poate dedica pregătirii examenului de absolvire. Primește o scrisoare scurtă, din care află că a trecut examenele și nimic altceva. El îi scrie din nou. Niciun răspuns. Trec două luni. Băiatul crede că totul s-a terminat, dar în 8 august 1962, primește de la fată o scrisoare din care află că a dat examen să intre la facultate și nu a reușit. „Nu mai pot să merg la facultate, îi scria ea – și pregătește-te să vii să mă iei!"

„[Băiatul] s-a pregătit foarte febril și s-a dus imediat să o ia – scrie Marin Preda – vrând să facă acest lucru după tradițiile vechi ale familiei țărănești, să-i cunoască și să ceară învoirea părinților ei", dar a primit prompt răspunsul: „Dă-i dracului de părinți, că din cauza lor nu pot să merg la facultate!". În fine, după „temeri ascunse și presimțiri negre", a dus-o la părinții lui, unde a fost bine primită. Cum în comuna lui era un post liber de profesor suplinitor, a fost angajată pe acest post de către „amabilul director al școlii, om de 30 de ani, căsătorit de opt ani și având și un copil". Însă, la scurtă vreme după angajare, „eleva din orășelul R. (care cunoscuse, cu doi ani în urmă, pe poteca unor vii, un tânăr militar, pe care îl întrebase cât e ceasul), făcându-se bine cunoscută în mediul didactic raional, începu să-l evite pe viitorul ei soț, plecă din casa lui și, în același timp, directorul școlii, nu se știe de ce, se despărți de soție și ceru divorț", notează laconic, cu amară ironie, scriitorul, începându-și un mai întins comentariu astfel: „Pentru tânăr începu în sfârșit perioada contemplării înfrângerii, perioadă a cărei apropiere și al cărei gust amar îi fuseseră deja anunțate cu trei luni în urmă, când, pentru întâia oară de doi ani, ea nu-i răspunsese la scrisori...".

Și iată cum personajul din citatul de mai sus, electricianul Ion C. care, militar fiind, în orășelul R., cunoaște o elevă ce i-a făcut, în cele din urmă, „bucuriile" prezentate, devine, în roman, prieten bun al „eroului" Surupăceanu, sub numele de Valerică, iar iubita care îl dezamăgise fusese și ea, la început, când a cunoscut-o, tot elevă de liceu, dar din Bârlad, unde el își satisfăcea serviciul militar. Citatele care urmează sunt desprinse din paginile 173-174 ale romanul *Intrusul*, ediția din *BpT*, 1974:

„Era la Bârlad când a cunoscut-o, își satisfăcea serviciul militar și, după felul cum i-au rămas lui în amintire acele zile, am înțeles că și serviciul militar îl satisfăcea pe el, mai ales duminicile, când ieșea la plimbare cu bilet de voie individual și nu se mai sătura să bată trotuarele pur și simplu uitându-se la vitrine și la lumea care trecea... Într-o astfel de zi, pe la prânz, să fi fost ceasurile douăsprezece, venea din oraș și urca spre unitate, prin niște vii. Era toamnă și, în septembrie, în această regiune, viile încă se culeg, frunza de viță se face ruginie, foaia de porumb începe să se îngălbenească, soarele, chiar și la ora douăsprezece, poartă în el o greutate cu care parcă decide asupra simțirii oamenilor... [...] Cum mergea printre potecile acelor vii, la ora aceea încărcată de căldura acelui soare, Valerică zări, la umbra unui pom, o fată care stătea cu o carte în mână și citea. «Nu vă supărați, zise fata, oprindu-l, ridicându-și privirea din carte, sunteți bun să-mi spuneți și mie cât e ceasul?» El îi spuse și așa intră în vorbă cu ea. «Eu, apoi, am intervenit cu câteva

cuvinte în care fata mi-a acceptat să discutăm», povestea Valerică. Se recomandară reciproc și el află că avea în fața lui o elevă a școlii medii din oraș, în clasa [a] X-a, în vârstă de cincisprezece sau șaisprezece ani".

Opresc aici citatele privitoare la „povestea de iubire și dezamăgire" a lui Valerică, personaj secundar în roman, care curge aidoma, de parcă ar fi așezate față în față două oglinzi ce înfățișează aceleași fapte, aceleași gesturi, cu micile, dar importantele intervenții ale scriitorului. Va fi ușor de observat cum s-a petrecut transferul de la realitatea unei scrisori la ficțiunea unei cărți destinate neuitării.

Și poate nu întâmplător, ci din știința de a gândi o arhitectură simetrică unei cărți, scriitorul a schimbat din Ion C. numele electricianului din Ploiești, dându-i-l, în roman, bunului prieten Valerică, îngemănat cu al Vioricăi, prima iubire a lui Călin Surupăceanu, cea care nu îl părăsise în toți anii căutării lui de sine, ca semn al tăriei de neînvins a sentimentelor curate; iar decizia lui Surupăceanu de a-l căuta pe inginerul Dan, pentru care anii de închisoare au fost jertfa, sacrificiul lui ca ziditor al unui oraș nou, luându-și viața de la capăt, prin opțiunea pentru șantierul hidrocentralei luminii, de pe Argeș, închizând, astfel, simbolicul cerc al cărții, aflat sub semnul mitic al Meșterului Manole.

Meditând la desfigurata lui înfățișare, provocată de eroicul său gest, Surupăceanu va constata, în momentul propriei evaluări, că ceilalți nici nu voiau să știe că lui înfățișarea îi era indiferentă, nu-i păsa de chipul mutilat pentru a salva o viață, fie și a unui necunoscut. Ceilalți voiau ca eroii tânărului lor oraș, care avea nevoie de legendele lui încă nenăscute, să arate altfel, dacă le mai era dat să trăiască printre ei. „Se știe – va conchide Călin Surupăceanu și, odată cu el, scriitorul – că eroii legendelor mor."

Cei ce se vor adânci în lectura atentă a surprinzătorului roman nu vor putea să nu vadă și înțeleagă că personajele, izvodite dintr-un har rar, eroi sau neeroi, nu au moarte. Menirea lor este să trăiască, iar *Intrusul* lui Marin Preda va trăi pentru a povesti lumii despre dramele, frământările și o parte dintre adevărurile unui timp anume, dar și despre de necuprinsa putere a omului de a nu se lăsa îngenuncheat. Toate acestea născătoare fiind de fascinante revelații

Teodor Balș, Marin Preda, Nicolae Dragoș, Ion Traian Ștefănescu, Laurențiu Fulga, Nicolae Croitoru și Traian Iancu, la ediția din 1976 a Premiilor revistei Luceafărul *(Fotografie din arhiva personală Nicolae Dragoș)*

ale unor drumuri spectaculoase ale cuvintelor prin care realități nu o dată trecătoare sunt transferate ficțiunilor eterne.

Înnebunise și Groparul de durere...

La începutul acestei evocări, a cărei cam labirintică arhitectură a fost croită mai întâi în gând, mărturiseam cum, împotriva singurătății impuse de planetarul dușman invizibil al momentului, măcar o parte dintre semeni a apelat, în apărare, la scutul cărților, și aminteam stările speciale în care m-am descoperit la pierderea, prin premature plecări *Dincolo*, a doi mari devotați pentru eternitate slujirii cuvântului românesc: Marin Preda și Nichita Stănescu. Împrejurări de adânci îndolieri, când parcă versurile mi-au fost dictate pentru despovărări sufletești, ca o vindecare prin lacrimi.

Am retrăit acele misterioase clipe când, lăsate în stăpânirea gândului înlăcrimat, cuvintele păreau a se încrusta în hârtie, venind din glasul sacadat al Poetului, care le făcea, rostindu-le, să tremure, căutându-se unele pe altele, spre a-și dezvălui dramatica naștere a metaforelor, ori când cădeau într-o înstrăinată peșteră, în care se mai păstra ecoul vocii Prozatorului, pentru care cuvântul era greu ca pământul și atât de grav până și în tăcerile lui. Așa mi s-au înfățișat, păstrându-mi aproape, în efigii de vaporoase întruchipări, îngăduindu-mă în apropierea lor, Poetul, dar și Prozatorul; cel dintâi, prin poemele *El a scris cele mai adânci elegii* și *Reportaj în bernă*, din volumul *De veghe la anotimpuri*, celălalt, în poemele *Bat clopotele-n disperare* și *Întâlnirea din culori*, din volumul *Scutier la umbra clipei*.

Am recitit de mai multe ori, înainte de a încerca să adun în cuvinte o amintire de peste o jumătate de veac și o pierdere tragică de acum patru decenii, poemul *Bat clopotele-n disperare*. Să mi se îngăduie să las să se audă, în finalul acestei evocări, *glasul clopotelor* de atunci, de la plecarea pentru „întâlnirea din pământuri", din 19 mai 1980, a luminatului om și uriașului scriitor:

În clipa de cutremurare
râzi Gropare, plângi Gropare

Se-ntunecă soare pe soare
plângi Gropare, râzi Gropare

Bat clopotele-n disperare
râzi Gropare, plângi Gropare

Zac filele din calendare
plângi Gropare, râzi Gropare

Trece coasa de-a călare
râzi Gropare, plângi Gropare

Cade zăbranic pe zare
plângi Gropare, râzi Gropare

Cine-apune mai răsare?
plângi Gropare, râzi Gropare.

Râzi Gropare, plângi Gropare
cine-apune nu răsare!

Clipa-i de cutremurare...

Mi-au amintit și aceste versuri durerea revoltată trăită atunci. Și acum patru decenii, și azi, recitindu-le, am crezut că mi-au fost dictate de sentimentul tragic al neputinței de a te împotrivi unei nedrepte și absurde sentințe, prin care a fost răpit vieții pământene cel care va rămâne a fi, deopotrivă, fiul și părintele *Moromeților* și al atâtor scrieri care vor vorbi vremurilor despre neînvinsa și neuitata izbândă a *cuvântului*.

M-am întrebat și atunci, mă întreb și după 40 de ani, ce au vrut să-mi spună, de unde s-au ivit ca un refren, alternând stările Groparului, fără a se rosti din nou hamletiana întrebare: „De ce Groparul când plângea și râdea, când râdea și plângea?". Multă vreme n-am găsit răspunsul. Acum, când las cuvintele să cadă ca niște voci stinse, cred că aș putea da, ca pe o dezlegare, răspunsul, într-un alt început de poem: *Înnebunise și Groparul de durere...* ▪

Glogova, Gorj,
iulie 2020

MIHĂIȚĂ STROE
Doctorand, Şcoala de Studii Avansate a Academiei Române; Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română
PhD Student, School of Advanced Studies of the Romanian Academy; "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, Romanian Academy
e-mail: st.mihaita@gmail.com

Interpretări
ale unei tăceri creatoare

Abstract

Articolul prezintă conținutul volumului *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda* (București, Editura Cartea Românească, 1981), apărut la un an de la moartea autorului *Moromeților*, cu oprire la câteva texte semnificative pentru portretul său spiritual și moral. La geneza cărții-mărturie contribuie cu eseuri, schițe de portret, documente, mărturii, corespondență, file de jurnal peste șaizeci de condeie: critici, prozatori, poeți, eseiști și publiciști din diverse generații. Miza este (re)descoperirea profilului unui scriitor controversat prin contraste, director al unei fecunde și valoroase edituri, cu o popularitate rar egalată în rândul scriitorilor, dispărut prematur, în circumstanțe suspecte, într-o perioadă de plină desfășurare a operei.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, „Timpul n-a mai avut răbdare", portret spiritual, literatură, contraste

The article presents the content of the volume *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda* (Bucharest, Cartea Românească Publishing House, 1981), published one year following the death of the writer of *Moromeții*, taking a closer look at a few significant texts for his spiritual and moral portrait. In the birth of the confession-book contributed with essays, portrait sketches, documents, confessions, letters, diary pages over sixty men of letters: critics, fiction writers, poets, essayists and publicists from various generations. The target is to rediscover the profile of a writer controversial by contrasts, manager of a productive and valuable publishing houses, with a popularity rarely matched among writers, prematurely deceased under suspicious circumstances at the peak of his creative period.

Keywords: Marin Preda, "Timpul n-a mai avut răbdare", spiritual portrait, literature, contrasts

Au trecut deja 39 de ani de la apariția masivului volum *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda* și 40 de ani de la dispariția autorului *Moromeților*. Îndrăznesc să înaintez o întrebare cinică: ce scriitor ar trebui să moară azi pentru a putea strânge, în mai puțin de un an, o mărturie de 600 de pagini despre relevanța sa pentru literatura timpului, de la confrați aflați în poziții atât de diferite pe țintarul culturii române? Firește, nu răspunsul ne interesează, ci motivul pentru care o astfel de comparație rămâne,

totuși, legitimă. Termenul de comparație Marin Preda încă se dovedește o măsură prea mare, un superlativ. Tocmai timpul (care n-a mai avut răbdare cu Preda) a avut cu noi tactul pedagogic de a ne convinge, în aceste patru decenii, că niciun alt scriitor nu s-a mai bucurat de popularitatea în societate și importanța în lumea culturală pe care le-a avut fiul lui Tudor Călărașu din Siliștea-Gumești. Cu spirit profetic, câțiva dintre cei care au dat curs participării la acest demers editorial au intuit că locul gol lăsat de dispariția prematură a prozatorului va rămâne vacant mai multă vreme, în lipsa unui succesor pe măsură.

Volumul, apărut în 1981 la Editura Cartea Românească, alcătuit de Eugen Simion și Magdalena Bedrosian, nu a mai fost reeditat, dar o simplă căutare pe Internet va scoate la iveală numeroase anticariate care propun un exemplar pentru doar câțiva lei. Cartea încă se găsește ușor, mult sub prețul hârtiei, ceea ce bucură și întristează în același timp. În lista „celor care au avut ceva de spus și au voit să spună ceva" găsim învecinate 64 de nume din generații mai vechi sau mai noi, din zone diferite ale țării. Critici, prozatori, poeți, eseiști și publiciști precum Marin Sorescu, Ion Caraion, Adrian Păunescu, Al. Paleologu, Ștefan Aug. Doinaș, Nichita Stănescu, Octavian Paler, Ana Blandiana, Valeriu Cristea, Eugen Simion, Fănuș Neagu, Al. Papilian, C. Noica, N. Steinhardt, Geo Bogza, Norman Manea, Al. Piru ș.a. contribuie la geneza acestui instrument indispensabil cercetătorului, monografului sau „viitorilor făcători ai culturii române" (formulă, din volum, a lui Adrian Păunescu), o unealtă care păstrează meritul de a apărea în momentul prielnic, „la cald", când viața literară încă putea beneficia de contribuția condeielor amintite, dintre care azi doar câteva (nici un sfert!) mai sunt printre noi.

Arhitectura echilibrată a cuprinsului propune o distribuție pe teme a textelor, care nu o dată își părăsesc matca, făcând câte un ocol pentru reflecții spre sine a autorilor. Primul grupaj (*Inscripție pe un portret*) reconstituie din unghiuri diferite (al colegului de editură, al amicului, al vecinului) profilul moral al lui Marin Preda, om interior, asemănându-se unui iceberg care lasă la suprafață doar o frântură din nebănuita adâncime subterană care-l compune. În spatele unui cuvânt autorul *Moromeților* pune întotdeauna o tăcere sau mai multe. Descoperim un om fidel principiilor pe care le predică, plin de contraste, capabil „să scoată buzduganul" în momentele decisive, om corect în definitiv, în stare să-și revizuiască fără mari orgolii părerile dovedite eronate, purtător tăcut de drame și superstiții, convins că trebuie să scrie despre adevăr, om și destinul uman.

Al doilea grupaj (*Întâmplări, amintiri, confesiuni*) îl plasează pe Marin Preda în istorisiri și ipostaze inedite: la Sinaia, pe sania Regelui Mihai I, cu Fănuș Neagu, în Siliștea-Gumești păzind caii, conducând haotic alături de Dinu Flămând printre ruinele din București după cutremurul din 1977, sau fumând fără oprire în vizită la Sorana Țopa ș.a.m.d. Un alt calup de texte (*Arta ca soluție la „blestematele probleme insolubile"*) prospectează critic frânturi din opera autorului, stilul și concepția despre lume, scris și scriitor. Următoarele grupaje, mai scurte (*Imposibila despărțire*, *Întâlnirea cu o carte*, *Marin Preda – scriitor național*), adună texte de despărțire, *remember*-uri, reconstituiri ale unui traseu literar aflat la debut ș.a.

Compartimentul ultim, *Documente, scrisori, articole, interviuri, pagini de jurnal*, rămas deschis și după publicarea volumului, după cum suntem informați în *Cuvântul înainte* al criticului Eugen Simion, conține câteva adevărate rarități, pe lângă materialul iconografic care azi circulă nestingherit în mediul virtual: poezia *Întoarcerea fiului rătăcit* – un alt debut ratat prin nematerializare, de data aceasta în revista-manuscris *Sârmă ghimpată* (cenzurată), care trebuia să apară în colecția revistei *Albatros*, în 1942. Sunt restituite rândurile dintr-o scrisoare și două cărți poștale către Geo Dumitrescu din timpul stagiului militar al tânărului Preda, un fragment dintr-o scrisoare către Eugen Simion, câteva interviuri (realizate de Sânziana Pop, M. Ungheanu, S. Damian, Maria Mailat, Geo

Șerban), articole din gazete și stenograme de la întâlniri scriitoricești. Fără să spună tot adevărul despre om, mai ales despre unul atât de interiorizat ca Marin Preda, suma de indicii care ni se oferă e suficientă pentru a verifica singuri în care dintre talerele balanței se află, într-o judecată sau alta, greutatea mai mare a adevărului.

Un portret spiritual al tăcerii

Revăzând contribuțiile care alcătuiesc volumul, le putem plasa, pe fiecare în parte, sub zodia afirmației de final din textul poetului Adrian Păunescu: „Sigur că Marin Preda n-a fost doar așa. Dar eu, Adrian Păunescu, așa l-am cunoscut pe Marin Preda" (p. 52), înțelegând de aici că nicio tentativă de descriere nu va avea nici posibilitatea și nici pretenția de a epuiza profilul vast, necunoscut, chiar „sălbatic", prin contraste, al scriitorului. Totuși, aportul fiecăruia la acest volum e un mic fir de lumină, care, intrând în obiectiv pentru a crea, prin jocul umbrelor, imaginea de pe peliculă, ne lasă întotdeauna deplina senzație de adevăr și viață, de un Preda întreg și viu, privit de mai aproape sau de la distanță, râzând inconfundabil, ezitând inconfundabil sau tăcând inconfundabil. De exemplu, din textul amintit mai sus, al celui care a fost creatorul Cenaclului Flacăra, istoria literară s-a îmbogățit cu ipostaza verticalului Preda, din vremea „tezelor din iulie". Aflând de posibilitatea iminentă a reintroducerii realismului socialist, Preda nu mai dormea nopțile, transformându-se din „cel stângaci când era vorba să ceară ceva", din „cel bâlbâit când lua cuvântul în public", într-un „cavaler infailibil" la întâlnirea cu Nicolae Ceaușescu: „Și am fost împreună, într-o zi pe care cultura română a viitorului va trebui s-o cinstească [...]. Acolo, Marin Preda a spus scurt și clar, cu niște buze golite de sânge, pe care și le mușca în semn de nervozitate și înștiințare a sinei, acolo a spus, la flacăra pură a conștiinței sale de mare scriitor, acolo a spus cu încredere și disperare, cu calm și dramatism: - Dacă introduceți realismul socialist, eu mă sinucid!" (p.52). Astfel, cultura română a câștigat încă zece ani de libertate.

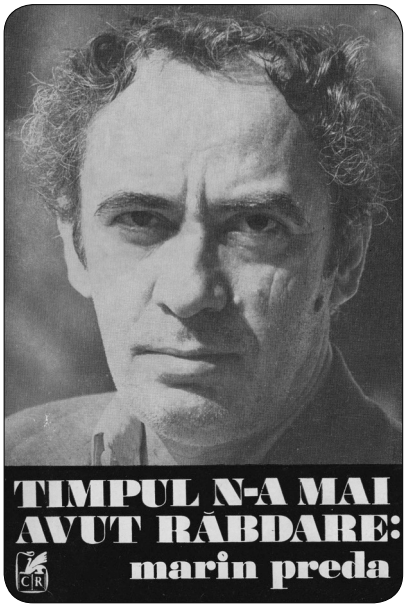

Informațiile pe care ni le oferă Ion Caraion par azi duplicitare, cunoscând marea înfrângere a omului cu propria tinerețe sufocată în temnițele regimului comunist, a lui „Artur" (numele conspirativ al poetului buzoian), furnizor de dispensabile detalii în dosarul de urmărire informativă al directorului de la Editura Cartea Românească. Caraion, care a fost la doar o poziție distanță de a deschide prezentul volum, face o temeinică apologie a omului vertical, impecabil moraliceşte care ar fi fost Preda, un scriitor talentat, care, spre deosebire de alții, n-a făcut totul pentru succes. N-o să continuăm paralela, de la antipod, a portretului din notele informative, pentru că poetul care avea să moară la Lausanne denunțând relele comunismului românesc demonstrează că a reflectat mai bine, sau, în orice caz mai mult decât alții, la mecanismul interior al prozatorului: „Sortit meditării, se ipostazia în cinic și satrap, ceea ce iarăși n-a fost. Și dându-și seama de asta, o lua de la capăt, prin supraîncumetări năruitoare în final și abandonuri succesive"; „O funciară lipsă de mare încredere în sine împodobea sufletul acestui puternic scriitor cu șovăieli fantastice"; „Tandrețea sa față de iubirile sale, dusă uneori prea departe, refulată alteori, l-a livrat ostatec întreaga-i viață unor moduri deficitare de a se privi și de a se privi"; „De multe ori, aparent, apărea bonom, calm, stăpânit. Numai aparent. Un soi de epuizare ducea cu sine celelalte explicații. Și profunde ape îngăduiau ochiului derutat al interlocutorului să nu bănuiască

mai niciodată furtuna întâmplărilor din adânc. Unde era tragedie și – de la o vreme – pustiu. Sau tulbure, tulbure...” (p. 35). Și pentru că, oricum, nu lipseau necunoscutele și suspiciunile din jurul morții scriitorului din Siliștea-Gumești, Ion Caraion mai adaugă una, nouă, de ordin ezoteric: apariția la Mogoșoaia, cu un an înaintea decesului, a unei misterioase femei, care insistase să întocmească un complicat și amănunțit horoscop pentru anul care urma (1980), plin de previziuni sumbre, prevestitor de conflicte, care l-au bulversat pe Preda până au ajuns să-l tortureze de-a dreptul. Deznodământul, scris în stele sau nu, îl cunoaștem.

Din punct de vedere profesional, ca director de editură, îl descoperim din textul lui Al. Paleologu (*Acest gol care se face în suflet...*), angajat timp de șase ani la Cartea Românească, interval în care cei doi se întâlnesc aproape zilnic. Ceea ce transpare din cuvintele eseistului e regretul că prietenia dintre ei – iminentă și cu toate premisele favorabile – n-avea să se întâmple fără rest niciodată, rămânând la stadiul de simpatie reală și spontană, dar discretă și rezervată, în lipsa unui moment decisiv de apropiere, pe care l-ar fi dorit, după presimțirea sa, amândoi. Preda e foarte muncitor și, deși tot timpul ocupat, are răbdarea de a dezamorsa nuanțat dezacordurile echipei, „niciodată autoritar, totdeauna colegial”, cu delicatețe și respect pentru individualitatea intelectuală a fiecăruia. Cu numai șase redactori, eliminând ierarhia funcționărească și eludând structurile birocratice, cel care „era director pentru că trebuia să fie director” considera că titlul de scriitor este cel mai înalt posibil. Nedorind să fie altceva decât *primus inter pares*, cultiva egalitatea profesională și dădea redactorilor libertate, solicitând simț de răspundere. La prejudecata că autorul *Delirului* ar fi fost, prin prisma firii sale, incapabil de păstrarea unei lungi prietenii, Al. Paleologu îl apără răspunzând că „prietenia nu e compatibilă cu firile comode și cu mințile lenețe”, iar directorul editurii „gândea tot timpul”, exteriorizând prea puțin. Cu toate licențele de limbaj și tăcerile intrigante, Marin Preda rămâne în memoria colegului său ca *un domn*, adică unul „care se simte bine numai între egali, considerându-se egalul oricărui ins realmente uman, prin inteligență și sentiment”. Citatul din *Viața ca o pradă* care i se potrivește „celui mai puțin iubit dintre pământeni” este consemnat cu amărăciune de Al. Paleologu, în finalul evocării: „Abia mulți ani mai târziu aveam să înțeleg că singurătatea celor părăsiți nu e chinuitoare din iubire, ci din pricina chiar a acelei singurătăți. Și e bun în acele ore grele oricine e alături de noi și că atunci se fac și cele mai mari greșeli: nu suporți acest gol care se face în suflet...” (p. 58).

„Marele singuratic” între oameni

Sorana Țopa, prototipul „doamnei Sorana” din romanul *Intrusul*, a fost martora ascensiunii tânărului scriitor, încă nedebutat. Actrița îl primește în apartamentul ei pe tânărul firav de 20 de ani, cu ochi iscoditori și neliniștiți, dar mocnind de forță și însetat de cunoaștere. Ani în șir, în serile de vară, discuții interminabile sunt purtate pe șezlongurile de la ultimul etaj al clădirii. Cartea de debut, *Întâlnirea din Pământuri*, este primită de actriță în manuscris, iar Sorana Țopa îi recunoaște scriitorului și talentul autentic, dar și stilul frust, cam greoi. Întâlnirile se răresc și, într-o seară, prozatorul o vizitează cu tânăra sa soție, aducându-i un exemplar din primul volum al *Moromeților*. O săptămână mai târziu, Marin Preda primește palid, nedumerit, amuțit impresiile de lectură în care e judecat pentru „limbaj deocheat”, contestându-se chiar valoarea volumului: „Și mă întreb, iartă-mă, dacă ar fi fost vreo pierdere să nu fi scris deloc această carte” (p. 171). Legătura dintre cei doi se rupe și actrița asistă de la distanță la succesul vertiginos al scriitorului, atingând o „notorietate neobișnuită”. Sorana Țopa recitește cartea și recunoaște ușurătatea cu care ratase, la început, chiar „comoara” din ea; tăcerea între cei doi se păstrează și după apariția romanului *Intrusul*, când află, de la pictorul Sorin Ionescu, că există un personaj feminin în carte „care aduce leit cu persoana mătăluță”, artista bănuind că tocmai a

fost plătită o poliță, „după obiceiul pământului", dar descoperă, copleșită de umilință, noblețea lui Preda. Doi ani mai târziu, „doamna Sorana", ajunsă septuagenară, cere ajutorul scriitorului într-o chestiune administrativă care ar fi putut-o costa locuința, iar acesta nu doar că dă curs solicitării, ci reînnoadă legăturile. Diferit de tânărul abia mutat în București care îi trecuse pragul cu decenii în urmă, Marin Preda de acum e „plin de vervă", face glume și râde copilărește, cu o profundă și molipsitoare bucurie. Continuă să îi trimită vechii tovarășe de discuții manuscrisele și, uneori, își profețește cu melancolie sfârșitul: „Eu nu cred că o să mai trăiesc mult". Rămânem, de aici, cu caracteristica mirabilă a tânărului Preda, căutător al adevărului oriunde ar fi el, fie că era vorba despre spiritualitatea țăranului român, fie că sunt ultimele descoperiri ale fizicii, a legăturilor cuantice dintre elementele cosmosului mic și mare, contrastând cu „copilul pământului" din el, cel care, uneori, îi șoptește aluziv Soranei Țopa: „Nu-ți dai seama cât timp am pierdut amândoi... așa de pomana cucului..." (p. 176).

Din suita de întâmplări grupate în a doua secțiune (*Întâmplări, amintiri, confesiuni*), aflăm istoria care a stat în spatele subiectului din *Intrusul*. Ion Băiețu, vânând o lună de concediu de la *Scînteia tineretului*, acceptă provocarea și pariul redactorului-șef de a „smulge" un articol de la Marin Preda, absent, de la un timp, din presa cotidiană. Ajuns la locuința acestuia, din Dionisie Lupu 74, e servit cu coniac „Courvoisier" și dădăcit de soția consacratului scriitor cu ritualul sorbirii băuturii, trezind în Preda o fărâmă a orgoliului țărănesc: „Ascultă, dragă, tu crezi că noi, țăranii, trebuie să învățăm de la orășeni cum se bea?" (p. 178), livrându-ni-se și o anecdotă mai veche cu Miron Radu Paraschivescu care, după ce îl duce de câteva ori la Capșa pe talentatul tânăr din Siliștea-Gumești, unde-l învață cum să mânuiască tacâmurile, mulțumit de izbânda sa, îi spune: „Marine, îmi place cum mănânci, ai ajuns intelectual" (p. 178). În fine, Preda, care conform spuselor lui Băiețu, considera reportajele de presă superficiale dacă era vorba despre literaturizarea unui fapt autentic de viață, ziaristul nefiind obligat să fie și scriitor, ci să livreze informații exacte, acceptă să meargă să documenteze drama unui tânăr din Săvinești (lângă Piatra Neamț), care, salvând dintr-o cisternă un coleg, supraviețuiește arsurilor grave suferite. După o săptămână de vizite în regiunea Moldovei, la Agapia și Văratec în particular, se întoarce fără niciun rând scris. Motivul: drama personală a celor nenorociți nu face niciun serviciu cititorilor, pretextând că nu se poate face presă de dragul spectacolului, al sentimentalismului sau pe spatele necazului altora. O lecție la care mass-media de azi ar putea medita. În schimb, eroul nefericit al întâmplării de la Săvinești e nemurit în paginile romanului apărut în 1968.

Date de primă mână despre copilăria scriitorului găsim în interviul pe care Constantin Coroiu, la îndemnul lui Eugen Simion, îl ia lui Alexandru Preda, mezinul din „familia Moromeților", inspiratorul celebrei replici: „Pe ce te bazezi?". Studiul care urmează în volum, alcătuit de profesorul Marian Ciobanu din Siliștea-Gumești, cu colaborarea Ilincăi, sora prozatorului, și a altor doi dascăli din localitate, completează informațiile din primul interviu. Din răspunsurile laconice și destul de reticente ale lui Sae reținem că Marin Preda a fost un elev tăcut, cu părul lung, care scria lucrări de zeci de pagini și era dispus să parcurgă kilometri întregi pentru a găsi o carte, *Mizerabilii*, de pildă, întorcându-se acasă seara, după ore de mers pe jos, întâmpinând suspiciunile tatălui: „băiatul ăsta face orice numai să nu muncească" (p. 203). Într-adevăr, de multe ori e scutit de la munca grea; ghicindu-i-se înclinația, „scrisul a fost destinul lui" (p. 201), nu e trimis cu oile – muncă mai solicitantă, de aici și groaza de năstrușnicia Bisisicii –, ci cu caii, pe care îi petrece citind în același timp din câte o carte. Ultima întâlnire a lui Sae cu fratele său, la revelionul din 1979, acasă la scriitor, e precedată de o lungă plimbare prin cartier, aflând de ultimul roman, încă netipărit, *Cel mai iubit dintre pământeni*, în care Marin Preda avea mare încredere, fiind convins

Marin Preda și Adrian Păunescu

că e așa cum voise el să o scrie: „e cea mai mare carte a vieții mele" (p. 206).

O apariție surprinzătoare în volum e a șoferului Editurii Cartea Românească, Savu Dumitrescu, cel care, prin natura meseriei, s-a aflat în proximitatea scriitorului, în ultimii zece ani de viață, mai mult decât oricine altcineva. Trebuie spus că, în repetate rânduri, apropiații scriitorului consemnează cu căldură raporturile de egalitate pe care Preda le cultiva cu oamenii din popor, începând cu personalul auxiliar al editurii și terminând cu paznicii de la Mogoșoaia, cu care conversa cordial, reținând câte un cuvânt, o expresie, un gest. Deși ținea foarte mult la statutul scriitorului în societate, căruia îi cerea în schimb verticalitate și exigență, autorul *Morometilor* se arăta ostil snobismului, falsității, mofturilor și ifoselor creatorilor care își etalau, astfel, ipocrizia. În schimb, față de omul simplu în toate ipostazele lui, are o profundă și egală curiozitate. Revenim la conducătorul auto pentru a nota receptarea umană a „domnului Preda", dezbrăcat de aura autorității din literatură: un bărbat cu privirea cam slabă – deci nu prea înzestrat ca șofer, pe care îl bucurau călătoriile, în special cele montane, făcute cu un bastonaș pe care scrijelea numele cabanelor vizitate. Contemplativ, iubea singurătatea priveliștilor descoperite în călătorii, ca și pe cele de la Mogoșoaia. Într-un accident rutier care nu i s-a datorat, a luat vina asupra sa, suportând cheltuielile, pentru a salva pâinea familiei celui vinovat de fapt. Mai aflăm că atunci când scria era vesel, comunicativ, volubil și „tocmai în perioadele astea, când îi mergea bine, înjura. Era o manifestare a bunei dispoziții. Dar atunci când era criticat, șicanat în presă (se mai întâmpla), nu dădea niciodată replica. În zece ani nu l-am auzit niciodată să jignească pe cineva pentru că nu scrisese bine despre el. Nu putea să urască" (p. 223). Marin Preda, care, prin Ilie Moromete, oferă figurii paterne un loc de cinste în proza românească, se îngrijește și de nevoile mamei, pe care o vizitează regulat, deși „aș fi vrut ca mama să rămână în mintea mea așa cum o știam eu, nu s-o văd cum e acum, bătrână și neputincioasă"; Savu Dumitrescu mărturisește: „singura dată când l-am văzut plângând a fost la moartea mamei" (p. 224). După înhumarea „domnului Preda", loialul șofer rămâne o vreme la mormânt privind mulțimile care se tot perindă cu flori și lumânări și, sfătuindu-se cu alți doi angajați ai editurii, cer telefonic familiei acordul pentru a ruga niște preoți din cimitir să oficieze slujba de înmormântare. Primesc acordul și slujba e înregistrată pe magnetofonul care mai înainte rulase marșul funebru, „apoi banda a fost reluată de mai multe ori și slujba a continuat să se audă în timp ce lumea venea mereu cu flori să le depună pe mormânt" (p. 225). Și ar putea să continue și azi, atât timp cât oamenii nu vor uita mormântul lui Preda.

Paginile volumului continuă să fixeze, în această manieră, prin vocile care se succed, locul lui Marin Preda în cultură, în timp și în inimile confraților. Din fericire, nu trebuie să moară astăzi niciun scriitor pentru a putea aproxima locul lui Marin Preda în literatură. E tot acolo, râzând inconfundabil, ezitând inconfundabil sau tăcând inconfundabil, în mantra de final din *Cel mai iubit dintre pământeni*: „Dacă dragoste nu e, nimic nu e...". ▪

ALEXANDRU DUMITRIU
Ziarist, București
Journalist, Bucharest
e-mail: alexandru.dumitriu.ro@gmail.com

Dialog cu profesorul Ovidiu Verdeș:

„«Pariez» pe faptul că romanele lui Preda nu-și vor pierde actualitatea”

Abstract

Profesor de Teoria literaturii la Literele bucureștene, prozatorul și eseistul Ovidiu Verdeș ține, în cadrul instituției amintite, și un curs special despre dimensiunea autoficțională a operei lui Marin Preda. O parte a acestui dialog – desfășurat prin e-mail – surprinde felul în care studenții receptează modelul prozastic al autorului *Morometților*. Discuția cuprinde „sondări”, din perspectivă autobiografică, a literaturii lui Marin Preda, tentația manifestată de scriitor în această direcție, precum și intuiția sa de a evita didacticismul caracteristic genului. Sunt avute în vedere și alte aspecte ale operei prediste: conștiința morală care o străbate sau implicațiile freudiene. De asemenea, universitarul bucureștean respinge prejudecata handicapului citadin atribuit prozatorului de unii comentatori.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, autoficțiune, autobiografic, literatură română

A Professor of Theory of Literature at the Faculty of Letters from the University of Bucharest, and also a prose writer and essayist, Ovidiu Verdeș is lecturing within the said institution a special course about the autofictional dimension in Marin Preda's work. A part of this dialogue – carried out via e-mail – captures the manner in which students understand the prose stylistic pattern of the author of *Morometții*. The discussion contains insights into Marin Preda's literature, from an autobiographical perspective, the temptation manifested by the writer towards this direction, as well as his intuition to avoid the didacticism characteristic of the genre. Other aspects of Preda's work are also taken into account: the moral conscience throughout it or the Freudian implications. As well as that, the Professor rejects the prejudice of the urban handicap attributed to the writer by some of the literary critics.

Keywords: Marin Preda, autofiction, autobiography, Romanian literature

* Material realizat în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

- O întrebare previzibilă și, totuși, indispensabilă: vă amintiți, stimate domnule profesor Ovidiu Verdeș, când și cum l-ați descoperit pe scriitorul Marin Preda? Aveați 17 ani la despărțirea de el. O întrebare cu puține șanse de succes, dar mă încumet s-o adresez: s-a întâmplat să vă aflați cândva în preajma lui, să-l vedeți, poate, pe stradă?

- În primul rând, dați-mi voie să vă mulțumesc pentru această invitație de a discuta despre Marin Preda, care mă bucură și mă onorează. Nu l-am văzut niciodată și regret acest lucru, pentru că, din câte se spune, deși nu era un om prea „abordabil", avea o personalitate fascinantă. De descoperit, l-am descoperit într-un mod cât se poate de banal, în liceu, în clasa a XII-a, când se studia literatura contemporană. Făceam româna cu o profesoară foarte bună, regretata doamnă Ana Dumitrescu, la Școala Centrală. Orele erau foarte animate, citeam volumele în întregime și *Moromeții* m-a încântat, cu toate că, la vremea respectivă, preferințele (și veleitățile) mele literare mergeau spre poezia de tip modernist.

Un autor ideal pentru ficțiunea autobiografică

- De ce v-ați oprit la opera lui Preda pentru cursul „Autorul în text", pe care îl țineți la masteratul de Studii literare de la Facultatea de Litere din București? Dacă nu mă înșel, ați inaugurat acest curs cu promoția mea, în 2015. Nu m-am așteptat, văzând orarul, ca, sub titulatura „Autorul în text", să se ascundă, de fapt, Marin Preda în text...

- Nu l-am inaugurat la masterat, ci mai demult, la opționalul pe care îl fac cu studenții de anul III. L-am ținut însă, uneori, și la masterat, cu „adaptările" bibliografice de rigoare. „Autorul în text" este o formulă generală, sub care mă ocup de teme diferite. Cursul la care vă referiți se subintitulează „Autobiografic și autobiografie în opera lui Marin Preda". E vorba despre raporturile dintre autobiografie ca tip de scriere aparținând memorialisticii – specie puțin cunoscută la noi, unde este confundată de aproape toată lumea cu „amintirile" sau cu „memoriile" – și ficțiunea autobiografică. Pe primul semestru, fac o „Introducere în studiul autobiografiei" structurată istoric, de la Sfântul Augustin la diverși autori contemporani, iar cursul acesta, susținut pe semestrul II, reia unele probleme mai aplicativ, cu accent pe analiza de text, punând și problema ficțiunii autobiografice.

Preda este un autor ideal pentru tema respectivă, dacă ne gândim la texte precum *Imposibila întoarcere* sau *Viața ca o pradă* care, fără să fie propriu-zis niște autobiografii, se apropie mult de „formatul" acestor scrieri. Paradoxul este că, asemeni multor oameni din generația lui, prozatorul ignora că termenul „autobiografie" poate avea un sens literar. În romanele lui, cuvântul respectiv se referă doar la așa-numita „autobiografie de cadre", o metodă birocratică introdusă de comuniști prin 1948-1949, dacă nu mă înșel, pentru a selecționa din mulțimea candidaților dornici să intre în partid pe cei cu „origine sănătoasă". O treabă deloc ușoară, dacă vă gândiți că acest „Partid", care a ajuns ulterior să numere vreo patru milioane de membri, nu avea în 1944, la venirea sovieticilor, decât în jur de 1000 de membri. „Autobiografia de cadre" s-a generalizat ulterior pentru oricine dorea să

avanseze într-o funcție, indiferent de domeniu, rămânând în vigoare până în 1989. Este unul dintre motivele pentru care nici la ora actuală, în ciuda succesului „comercial” de care se bucură diversele „povești de viață” din librării, oamenii mai în vârstă nu pot asocia „autobiografia” cu o scriere elaborată de cineva *din proprie inițiativă*. Or, mie tocmai exercițiul acestei libertăți mi s-a părut aspectul cel mai interesant în context postcomunist.

În cazul lui Preda, ar trebui să mai adăugăm că textele de tip autobiografie apar târziu, pe parcursul anilor ’70, după ce publicul îi cunoscuse (sau își închipuia că îi cunoaște) „biografia” din romane, în primul rând din *Moromeții*. Scriitorul neagă însă acest lucru, referindu-se în repetate rânduri la o „temă a povestitorului”, pe care n-ar fi reușit să o exprime așa cum își dorea nici în *Moromeții*, și nici în romanele de mai târziu. Sintagma respectivă mi se pare un sinonim foarte elocvent pentru cuvântul „autobiografie”, absent din vocabularul lui Preda. Curios este și modul său de a pune problema: de ce ar trebui un romancier consacrat să (mai) dea în vreun fel seama (și) despre sine, despre propria personalitate? Nu a făcut-o prin ficțiunile sale, care, după cum știm de la Proust, Gide și de la ceilalți mari scriitori moderniști, permit exprimarea unor „adevăruri” personale „mai profunde” decât autobiografia, „mărturisire” inevitabil convențională, auto-cenzurată? Las întrebarea deschisă, mulțumindu-mă să punctez că răspunsul constituie miza cursului la care v-ați referit.

În principiu, e greu să nu-ți placă un scriitor care scrie așa cum a scris el despre propria familie. Freud ar explica această plăcere prin faptul că toți avem în minte, încă din copilărie, un așa-numit „roman familial al nevrozatului”, care se scrie și se re-scrie în permanență. Iată un alt echivalent pentru ideea de autobiografie!

„Desuet” Preda nu poate fi decât pentru cei mai snobi, fie în sens social, fie literar

- Cum întâmpină studenții dvs. prozele lui Marin Preda? Cu mefiență, cu interes? Îmi îngădui să cred că, măcar datorită canonului curricular, unele dintre scrierile lui le sunt familiare. Dar este Marin Preda un autor desuet pentru ei? V-a impresionat, v-a dezamăgit modul în care îl înțeleg? Ați putea alcătui, din lucrările pe care le-ați primit de-a lungul anilor la cursul dvs., o culegere/antologie redutabilă?

- Nu există student sau masterand care să nu fi citit măcar primul volum din *Moromeții*. În cazul celor de anul III, care au făcut o opțiune pentru cursul respectiv, e limpede că Preda le plăcea dinainte. Încerc să profit de acest lucru, deoarece eu le propun ceea ce Matei Călinescu numea o „re-citire”, o lectură care, în concepția acestui regretat profesor, cuprinde întotdeauna o „dimensiune autobiografică”, în sensul că nu ne lăsăm total absorbiți de text, ci, stăruind asupra unor detalii, reflectăm în paralel și asupra propriilor noastre vieți. „Desuet” Preda nu poate fi, cred, decât pentru cei mai snobi, fie în sens social, fie literar, căci există și un snobism al celor orientați exclusiv spre literatura experimentală, de avangardă. În principiu, e greu să nu-ți placă un scriitor care scrie așa cum a scris el despre propria familie. Freud ar explica această plăcere prin faptul că toți avem în minte, încă din copilărie, un așa-numit „roman familial al nevrozatului”, care se scrie și se re-scrie în permanență. Iată un alt echivalent pentru ideea de autobiografie! În cazul lui Preda, trebuie să adăugăm că familia respectivă e „țărănească”, adică una foarte diferită de familiile noastre de azi. Este o diferență atât de mare încât presupune o întreagă hermeneutică. Iată de ce, la primul curs introductiv, îmi permit să-i întreb fățiș pe studenți dacă „se mai simt

sau nu țărani”! Se știe, cu toții păstrăm legături cu originile noastre țărănești, dar aceste legături pot fi mai mult sau mai puțin „cunoscute” și „recunoscute”. În ansamblu, înțelegerea studenților pentru lumea lui Preda este una atât de vie încât dificultatea este să „ne întoarcem” la text din nenumăratele digresiuni despre propriile noastre vieți și familii. E clar că, de-a lungul timpului, am putut alege dintre eseurile lor de absolvire destule lucrări remarcabile, unele de-a dreptul impresionante, și că am meditat la o „antologie”. Ea ar fi fost deja publicată dacă n-aș fi avut, la rândul meu, o dilemă de tip „tema povestitorului”: cum să „prefațez” un asemenea volum colectiv fără să-mi depășesc rolul de profesor, adică de intermediar între Preda și studenții mei? Știu că „aproprieri” de acest fel se practică astăzi pe scară largă, dar eu unul nu mă simt bine într-o asemenea postură. Cu toate acestea, nu abandonez proiectul unei asemenea cărți.

O extraordinară conștiință morală, care se exprimă cel mai adesea doar implicit

- Considerați că literatura lui Marin Preda este astăzi nedreptățită în vreun fel? Revizuirile (literare) și prefacerile (socio-culturale) postdecembriste au diminuat cota acestei literaturi?

- Această literatură a fost, într-adevăr, nedreptățită de cei care i-au reproșat lui Preda oportunismul politic. Astăzi, „revizuirile” de această factură s-au mai potolit, dar în anii ’90, pe fondul „importului” de ideologii anti-canonice, ele au fost sistematice și prea puțin critice; adesea, chiar violente. Că omul Preda a avut o doză oarecare de „oportunism” este greu de negat, dar trebuie să facem diferența între jocul său dublu, pe cât de inevitabil, pe atât de subtil, și „colaboraționismele” nedemne ale altor scriitori cunoscuți. În ceea ce privește opera, textele lui Preda mi se par uimitor de *puțin* afectate de ideologia oficială, dacă le raportăm la momentele în care au fost scrise și la realismul inerent romanului. Ceea ce le salvează este o extraordinară conștiință morală, care se exprimă cel mai adesea doar implicit. Datorită acestei calități, „pariez” pe faptul că romanele lui Preda nu-și vor pierde actualitatea, dar asta, desigur, numai dacă se vor găsi și acei critici capabili să le „actualizeze” prin interpretări inovatoare.

Opera unui „nostalgic al satului”, nu a unui scriitor-țăran

- Un reproș deja rutinat adus lui Marin Preda este identic cu obiecția pe care o formula G. Călinescu în privința literaturii lui Liviu Rebreanu: „Romancierul percepe ruralul și aproape deloc orășenescul”. Împărtășiți această perspectivă?

- Nicidecum. Dacă nu ar fi înțeles cultura urbană modernă, mai mult ca sigur nu ar fi putut scrie așa cum a scris despre țăranii lui din Siliștea-Gumești. Ca om, Preda nu a fost un „integrat” în nici una dintre cele două culturi. Ca scriitor, chiar dacă primul volum din *Morometii* rămâne capodopera sa, romane ca *Intrusul*, *Delirul* sau *Cel mai iubit dintre pământeni* sunt dovezi foarte puternice că a încercat și a reușit să se auto-depășească. *Morometii* nu sunt însă opera unui scriitor-țăran, ci, deja, a unui „nostalgic al satului”. Secretul acestei capodopere stă, în mare parte, în faptul că se

Dacă nu ar fi înțeles cultura urbană modernă, mai mult ca sigur Marin Preda nu ar fi putut scrie așa cum a scris despre țăranii lui din Siliștea-Gumești. Chiar dacă primul volum din Morometii *rămâne capodopera sa, romane ca* Intrusul, Delirul *sau* Cel mai iubit dintre pământeni *sunt dovezi foarte puternice că a încercat și a reușit să se auto-depășească*

bazează pe niște foarte puternice „amintiri din copilărie”, de tipul celebrei scene a salcâmului. După unele mărturii culese de Marian Ciobanu în *Marin Preda și ai săi*, o carte pe care o recomand călduros cititorilor, pe la șase-șapte ani, Preda era nelipsit atunci când, pe la tatăl său, Tudor Călărașu, veneau în vizită diverși prieteni sau vecini. Se făcea că stă cu nasul într-o carte, într-un colț al odăii, dar trăgea cu urechea la discuțiile acestora, și, din când în când, fugea la maică-sa, la bucătărie, strigând încântat: „I-auzi, mamă, ce zic ăștia!”. Acesta este, în esență, Preda: un băiețel uimit de efectul pe care vorbele tatălui său îl aveau asupra celorlalți. La această componentă primară a „oralității populare” au trebuit să se adauge însă și lecturile din Tolstoi, Swift, Rousseau, din prozatorii americani și multe altele, care să-l determine să nu „se rușineze” de ea, așa cum fac țăranii obișnuiți atunci când se „emancipează”, ci, dimpotrivă, să devină conștient de unicitatea „lumii” din care provine. Deși „țăranii” la propriu au dispărut aproape în întregime din societatea noastră de astăzi, acest raport atât de complex între rural și urban rămâne în continuare definitoriu pentru ceea ce numim (cu un plural incorect) „mentalități”.

Don Quijote în ipostaza unui cap de familie țărănească?

- Cu mai bine de un deceniu în urmă, am nimerit, la proba scrisă de Limba și literatura română de la Bacalaureat, un subiect care a produs încurcături: condiția intelectualului într-un roman studiat. Numeroși candidați s-au precipitat să discute despre Ilie Moromete. De aici, rezultate nu tocmai grozave. N-am cum să uit că, părăsind sala de examen, eram interogat pe holuri, în curtea liceului despre personajul/romanul pe care l-am ales. Cum vă explicați înclinația multor absolvenți de liceu de a-l selecta pe Ilie Moromete ca prototip al intelectualului? O întrebare speculativă: l-ar fi amuzat, oare, pe Marin Preda această situație?

- Candidații respectivi au fost, mai mult ca sigur, „victimele” cunoscutei etichete „țăran-filosof” aplicate personajului în comentariile din manualele școlare. Raționamentul lor a fost, probabil, că, din moment ce un „filosof” nu poate fi decât un „intelectual”, Ilie Moromete este și el un fel de... Ștefan Gheorghidiu, dotat cu mai multe „pogoane”. Faptul că elevii respectivi nu au o minimă reprezentare asociată cu noțiunea de „intelectual” nu este însă vina lor,

ci tot a manualelor școlare, care consideră noțiunea respectivă ca fiind una de la sine înțeleasă. Pe Preda, cu tot umorul lui, nu cred că l-ar fi amuzat „anecdota" respectivă. Știu din interviul acordat lui Florin Mugur că l-a enervat foarte tare o altă comparație, deși era mai subtilă, făcută de critici literari de renume: aceea dintre Moromete și Don Quijote. Dacă încercăm să inversăm comparația, adică să ni-l închipuim pe Don Quijote în ipostaza unui cap de familie țărănească, nu putem să nu-i dăm dreptate.

- V-au interesat ecranizările scrierilor lui Preda? Dacă da, le considerați reușite?

- Sigur că m-au interesat și culmea e că le consider foarte bune, deși, după cum știți, se întâmplă foarte rar să apreciem ecranizările cărților care ne plac. Asta nu înseamnă că nu am și unele rezerve punctuale. În cazul primului film al lui Stere Gulea, de pildă, nu mi se pare nici acum că Victor Rebengiuc a fost alegerea cea mai potrivită pentru rolul lui Ilie Moromete, cu toate că este un actor excepțional și nu-mi vine în minte un altul, mai potrivit. Mi s-a părut mereu că, în celebra secvență din „poiana lui Iocan", în care, oprindu-se din lectura ziarului, protagonistul deduce din discursul lui Carol al II-lea despre agricultură că mintea lui Cocoșilă „e la alte prostii", zâmbește prea „subțire", distanțându-se prea mult de rol, dar îmi dau seama că asemenea reacții sunt inevitabile. Al doilea film, cel făcut recent, m-a contrariat și mai mult la prima vizionare, căci mi s-a părut prea „tarkovskian", prea lipsit de epic, după care, la a doua, mi-a plăcut tocmai faptul că este mai degrabă un eseu cinematografic decât o „ecranizare" propriu-zisă. Ambele filme sunt realizări ale unui mare regizor și cred că vor avea un efect stimulator foarte bun pentru receptarea lui Preda pe viitor.

Succesul „maghiar" al *Morometilor*

- Ați folosit vreodată, în anii socialismului, o carte a lui Preda pentru a „deschide" uși?

- Cum să nu! Am deschis ușile multor clase de la școala din comuna Brețcu, județul Covasna, unde am fost trimis prin repartiție obligatorie, în toamna lui 1985, ca profesor de română. Am avut „bafta" să aparțin unei promoții care a primit posturi numai în județele Covasna, Harghita și Mureș, cu intenții foarte clare de „românizare" a populației predominant maghiare de acolo. Metodele folosite de autorități pentru „a ne lega de glie" erau foarte diferite: de la amenințările șefului de post (de Miliție) că îmi va confisca buletinul, în vederea preschimbării, până la „bunele oficii" ale profesoarei de istorie, secretara de Partid a școlii, care primise, probabil, sarcina să mă „combine" cu juna colegă de matematică, o „brețcană de-a noastră". Unul dintre argumentele folosite a fost că părinții domnișoarei respective „au făcut anul trecut 80.000 de lei numai din otavă". La care eu, prea puțin familiarizat cu asemenea repere agrare, am înțeles că „numai din o tavă" și am întrebat câți au făcut „din cealaltă tavă". Ca să revin însă la Preda, culmea e că fragmentul din *Morometii* avea succes la elevii de la clasele maghiare, cu toate problemele lor de limbă, și asta pentru că erau copii de țărani.

Un strat de implicații foarte „freudiene"

- Cum îl percepeți pe omul Marin Preda din ipostazele sale literare autobiografice?

- Foarte pregnant, deși autorul Preda e mai degrabă rezervat în a face „mărturisiri" despre sine. Un pasaj sugestiv din *Viața ca o pradă* comentează șocul pe care l-a trăit acesta la lectura *Confesiunilor* lui Rousseau. Deși impresionat de faimoasa „sinceritate" a autorului, Preda cugetă la reacțiile pe care le-ar fi stârnit printre consătenii lui asemenea pagini în care un scriitor povestește despre sine că fura, se masturba, își exhiba părțile intime în fața unor domnișoare, ziua în amiaza mare etc. Citez la curs pasajul respectiv pentru a le sugera studenților în ce măsură cultura tradițională de tip rural este incompatibilă cu ideea modernă și „individualistă" de autobiografie. Ea respectă, paradoxal, în mult mai mare

măsură, acea „bună-cuviință” din poeticile clasicismului, care considera ca fiind „de prost-gust” orice discurs al cuiva despre sine. În aceste condiții, ne putem întreba dacă puținele „dezvăluiri” pe care le face Preda nu sunt doar anecdotele pe care mizează un profesionist al scrisului pentru a capta interesul unor cititori naivi, amatori de senzațional, și a le orienta lectura într-o anumită direcție. Știm, de pildă, că singurul episod amoros din *Viața ca o pradă*, idila cu o „opticiană” care îl consultă pe „Marin” pentru a-i prescrie o pereche de ochelari, a fost introdus la insistențele unui prieten. Deși există multe alte dovezi ale unei severe „auto-cenzuri”, acestea nu exclud existența în paralel a unei nevoi autentice de „confesiune”. Știm astăzi că Preda a suferit de o nevroză cât se poate de reală, de care, în plus, era pe deplin conștient. Există în romanele sale un strat de implicații foarte „freudiene”, pe care critica literară îl ignoră în continuare. Dacă „omul Preda” se conturează atât de pregnant, este, paradoxal, tocmai pentru că scriitorul are tactul de a nu se „reprezenta” niciodată prea direct, ca personaj. Dacă *Viața ca o pradă* este o carte atât de reușită, faptul se datorează și „încăpățânării” naratorului de a declara că nu știe, nu pricepe, nu poate să-și explice „nici acum” de ce a făcut sau a gândit cutare sau cutare lucru „atunci”, în trecut; de pildă, cum a ajuns premiant în clasa a III-a. Păcatul autobiografiilor este didacticismul, dorința irepresibilă a autorilor de a impune anumite interpretări pentru întâmplările pe care le povestesc. Ca scriitor, Preda a intuit foarte bine acest lucru și, de aceea, a cultivat și în legătură cu propria persoană un soi de „comportamentism” asemănător cu cel din povestirile sale de tinerețe.

Păcatul autobiografiilor este didacticismul, dorința irepresibilă a autorilor de a impune anumite interpretări pentru întâmplările pe care le povestesc. Ca scriitor, Preda a intuit foarte bine acest lucru și, de aceea, a cultivat și în legătură cu propria persoană un soi de „comportamentism” asemănător cu cel din povestirile sale de tinerețe

„Marchiza” clasicismului francez și țăranca din Teleorman

- O întrebare... 3D: ce apreciază în mod deosebit prozatorul Ovidiu Verdeș în opera lui Marin Preda? Dar teoreticianul? Și, nu în ultimul rând, cititorul?

- Mi-ar fi foarte greu să mă „descompun” analitic în instanțele respective. „Prozator” am fost o singură dată în viață, în urmă cu douăzeci de ani, iar „teoretician” în adevăratul sens al cuvântului nu mă consider, deși predau disciplina respectivă. Cum însă „cititorul” care sunt nu poate fi cu totul străin de cele două ipostaze, aș spune că apreciez în mod special ceea ce simt că mie mi se refuză, și anume arta lui Preda de a povesti în manieră tradițională, adică la persoana a III-a și folosind perfectul simplu: acel „Marchiza ieși la orele cinci” care i se părea atât de „arbitrar” lui Paul Valéry, în disprețul său suveran, atât de nedrept, față de „proză”. Sunt convins că, dacă i s-ar fi cerut să continue un „început” de acest fel, Preda ar fi reușit să improvizeze, fără să stea prea mult pe gânduri, o povestire de sine stătătoare, pe care ar fi transformat-o, poate, ulterior, chiar într-un capitol de roman, dovedind că o „marchiză” din perimetrul clasicismului francez are mai multe trăsături comune cu o țărancă din Teleorman decât se crede. Nu vreau să-i reduc numeroasele calități la așa-numita „artă de povestitor”, ci doar să subliniez dificultatea de a împăca o asemenea artă cu proporțiile și problemele de construcție pe care le pune romanul. ▪

Iunie 2020

EUGEN SIMION
Academia Română, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură,
directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”
Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Un dialog inedit cu Monica Lovinescu (1990)

Abstract

Acest dialog inedit cu Monica Lovinescu a avut loc în primăvara anului 1990, la București, când cea care a reprezentat una dintre vocile de la microfonul „Europei Libere” vizitase România în plin debut al perioadei de tranziție. Convorbirea atinge atât teme socio-politice, cât și teme culturale, fără a fi ocolite subiecte efervescente precum rezistența prin cultură, disidența sau exilul. Un capitol important în dialogul dintre Eugen Simion și Monica Lovinescu îl ocupă opera lui Marin Preda. Cei doi interlocutori polemizează pe marginea interpretării unei secvențe din ediția a doua a romanului *Delirul*; este vorba despre episodul în care apare tânărul ilegalist considerat de unii comentatori a aminti precocitatea revoluționară a lui Nicolae Ceaușescu.

Cuvinte-cheie: Marin Preda, Monica Lovinescu, dialog inedit, „Delirul”

This unpublished dialogue with Monica Lovinescu took place in the spring of 1990, in Bucharest, when she who represented one of the voices on the microphone of “Free Europe” had visited Romania at the very beginning of the transition period. The conversation touches on both socio-political and cultural themes, without leaving aside issues such as the resistance through culture, dissidence or exile. An important section of the dialogue between Eugen Simion and Monica Lovinescu refers to the work of Marin Preda. The two interlocutors argue regarding mainly the interpretation of a scene in the second edition of the novel *The Uproar*; it is about the part where appears a young illegalist considered by some critics to remind of the revolutionary precocity of Nicolae Ceaușescu.

Keywords: Marin Preda, Monica Lovinescu, unpublished dialogue, “The Uproar”

Dialogul care urmează a avut loc pe 23-24 aprilie 1990, atunci când Monica Lovinescu și Virgil Ierunca se aflau, după multă vreme – aproape o jumătate de secol –, la București. Cum îi cunoscusem în perioada în care fusesem lector la Paris IV Sorbona*, la începutul anilor ’70, i-am solicitat Monicăi Lovinescu să avem o discuție despre literatura și, în genere, despre viața intelectuală românească... A acceptat și, după cum se poate vedea, convorbirea noastră a fost cât se poate de cordială și sinceră. A avut loc în locuința mea de atunci, din str. Apolodor nr. 13-15, și la ea a participat, într-o bună parte, și Virgil Ierunca. La încheierea discuției, am căzut de acord ca, după transcriere, textul*

să fie publicat în cartea pe care Monica Lovinescu o pregătea pentru Editura Cartea Românească. Este vorba despre volumul de convorbiri Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu și Grigore Cugler *(1992). Am predat textul transcris Magdalenei Bedrosian, redactoarea cărții... Între timp, relațiile noastre au intrat în criză, din motive care se pot bănui. Nu are rost, după 30 de ani, să le notez și să le explic aici. Sigur este că, după o vreme, am primit o scrisoare de la Monica Lovinescu, care mă anunța că, din cauza refuzului meu de a-i prezenta cartea apărută la Humanitas (ceea ce era total neadevărat), se simte lezată și renunță să mai publice textul convorbirii noastre. Păstrez în arhiva mea această scrisoare care, evident, m-a surprins prin neadevărul pe care îl vehicula. Cineva, persoană însemnată, nu spui cine, băgase intrigi – cum se spune în limba lui Caragiale. Lezat, la rândul meu, de neîncrederea ce mi se arăta, i-am răspuns Dnei Monica Lovinescu, explicând că, așa cum am învățat de la părintele său, E. Lovinescu, modelul meu critic, un critic literar autentic are rectitudinea și demnitatea lui intelectuală și morală ce nu trebuie puse la îndoială atât de ușor, în urma unor simple zvonuri, intrigi etc. Spre amărăciunea mea, Monica Lovinescu nu s-a lăsat convinsă. Mai târziu, citindu-i jurnalul intim din această perioadă, am văzut cine erau sfătuitorii ei și denigratorii mei neobosiți, cu fantezia neagră. Ce-a urmat se poate urmări în presa literară din anii '90. Apărând ideea autonomiei esteticului și refuzând, categoric, amestecul politicului în literatură, am devenit, automat, dușmanul detestabil al lovinescianismului... Am încercat să răspund la toate acestea în volumul* Posteritatea critică a lui E. Lovinescu *(2017).*

Încercând să pun ordine în hârtiile mele, am descoperit, cu puțin timp în urmă, o copie a textului eliminat din sumarul cărții tipărite de Cartea Românească și, considerând că el prezintă oarecare importanță pentru agitata noastră viață intelectuală de după Revoluție, m-am decis să-l tipăresc, așa cum a putut fi transcris atunci, la începutul anilor '90. Nu înainte, însă, de a o consulta pe Magdalena Bedrosian, redactoarea cărții citate mai sus. Ea a avut amabilitatea să verifice aceste pagini și să confirme autenticitatea lor. Țin să-i mulțumesc și pe această cale.

E.S.
București, 6 august 2020

[...]

Eugen Simion: Se fac promisiuni... Vorbim, în general, de faptul că trebuie dat neîntârziat pământ țăranilor, trebuie privatizate toate uzinele noastre, trebuie desființată orice formă de cenzură și așa mai departe. Și firește că suntem de acord cu aceste lucruri. Nu văd pe cineva în țara asta care să nu fie, în principiu, de acord. Dar cei care fac aceste promisiuni nu ne spun cum putem realiza noi privatizarea, cum putem face rentabil noi marele combinat siderurgic de la Galați, care este într-un faliment total, cum îl putem privatiza... Cum putem da noi pământ țăranilor, când nici nu mai există clasă țărănească? Cunosc foarte bine această situație: sunt niște oameni bătrâni care-și așteaptă pensia lor, acum de 500 de lei, și încolo n-ai să găsești... Eu n-am văzut un singur țăran de 18-20 de ani care să vrea să mai fie țăran. Gândul lui e să fugă la oraș. Ei, ce trebuie să facem, asta e problema esențială, pentru ca acest tânăr de 18 ani să aibă sentimentul că nu rămâne într-o inferioritate socială dacă el rămâne la sat?

Monica Lovinescu: Cred că sunt două răspunsuri posibile la două...

E. S.: Dar n-am spus al doilea scenariu...

M. L.: Nu, să răspund mai întâi la primul scenariu. Dar un lucru prealabil este că e-n natura partidelor politice, nu numai din România, dar de oriișiunde – eu am văzut campaniile electorale din Franța – să n-avem, din punctul acesta de vedere, nicio obsesie caragialescă. Totdeauna, partidele politice, în momentul alegerilor, promit totul. Ăsta e primul reflex democratic pe care l-am înregistrat în România. Da... Acum al doilea scenariu...

În jurul retoricii negațiunii

E. S.: Al doilea scenariu, care este, după părerea mea, tot atât de abstract și de discutabil, este un scenariu bazat pe o retorică a negațiunii.

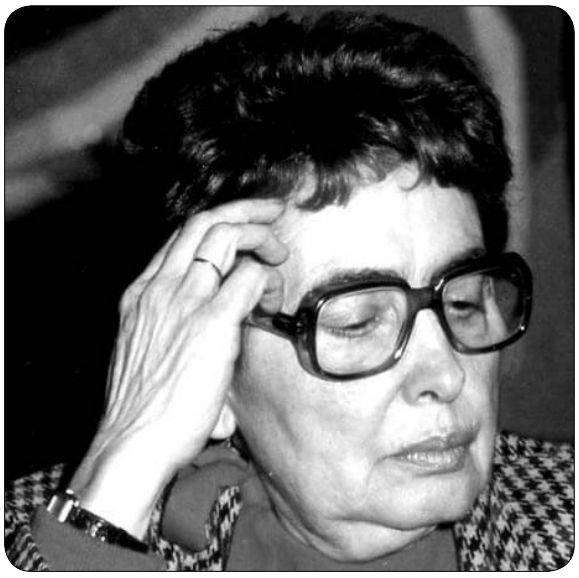

Și jurnaliștii, și oratorii, și unii analiști s-au instalat într-un fel de foarte comodă negațiune: aia nu, aia nu, asta nu, asta nu... Critică pe toată lumea. Și totul se reduce la asta. Evident că, în ceea ce mă privește, eu n-am avut de ales între cele două scenarii. Adică unul mi se pare că păcătuiește printr-un soi de demagogie a promisiunii, printr-o lipsă de angajament în sensul pozitiv, angajament politic și o lipsă chiar de luciditate, și al doilea – cum să spun? – e o atitudine foarte comodă, e o fixare pe o poziție în care negi totul și nu propui nimic, nu propui nicio soluție. Or, în momentul de față, cel mai important pentru noi este să găsim soluții. Spunând că acum o cârmim spre Vest, după ce am stat cu fața spre Răsărit, e un fel de a vorbi. Să vedem dacă Vestul vine spre noi, să vedem dacă noi avem cu ce primi structurile Vestului...

M. L.: E aceeași problemă pe care o discutam adineauri, apropo de orientarea spre Vest. Vestul a venit spre noi în anumite condiții... Să luăm primul scenariu. Încă o dată, nu sunt o specialistă a problemelor nici de economie, nici de... [Pentru] prima parte, cu uzinele și cu privatizarea, este evident chiar și unui neeconomist că nu se va ieși din impasul actual fără anumite sectoare privatizate. Dacă omul nu e interesat de câștig sau de altele... Ba chiar eu am făcut experiența, de mai multe ori, a interesului... Presupun că nu totul poate fi privatizat. Presupun mai ales că cei care vor veni la putere, oricare ar fi ei, se vor lovi, dacă vor asta... Deci, se va pune problema șomajului în oricare dintre ipoteze. Ce este mai important? Nu se vorbește deloc de [el]... Este un fel de demagogie în jurul poveștii acesteia. Este evident că sunt uzine complet neproductive și va trebui să fie închise. Primul lucru de realizat este instituirea șomajului ca-n Occident, cu un fond de șomaj. În momentul acela, îți poți permite mult mai ușor să închizi niște uzine neproductive. Problema țăranilor cred, sper că nu se va pune la noi cum s-a pus în Rusia, unde li se dă pământ și nu vor să redevină țărani. Noi nu avem decât 40 și ceva de ani de comunism, ei au peste 70...

E. S.: Am să vă dezamăgesc, dar se pune...

M. L.: Știu că se pune, dar mă întreb dacă, luându-se măsurile astea, adică să se dea pământul, dar să se dea în condiții bune, într-adevăr, să se împartă pământul într-un fel sau altul, însă țăranul să se simtă stăpân pe el, și, în al doilea rând, un fond de șomaj absolut occidental, în care omul să fie asigurat, adică nu aruncat pe stradă... Aicea, măsurile trebuie luate înaintea capacității de a răspunde sau nu la ele. Instituirea unui fond de șomaj – acum facem economie strictă, suntem economiști politici! –, instituirea unui fond de șomaj și garantarea a nu știu câte pogoane – nu omul și pogonul, cum spuneau unii, dar a nu știu câte pogoane sigure pentru cel care se prezintă să le primească nu e prima măsură de luat. Pentru că e evident că vom trăi într-o economie mai mult sau mai puțin mixtă, dar în care, dacă nu vom avea predominanța pe privatizare, adică pe interesarea directă, pe obținerea de profit pe riscul propriu, nu se va putea evalua... Asta mi se pare cert. De-aici până la a spune că va fi ușor... Bineînțeles că nu va fi ușor! Asta este prima ipostază, primul scenariu. Al doilea scenariu: nu sunt deloc împotriva vocilor negatoare, mai ales când vin de la intelectuali. Cred că e funcția intelectualului de a spune *nu* Puterii. Nu, nu e absurd! Cred că e funcția intelectualului de a vedea cele mai grave consecințe în anumite fapte

care par omului de pe stradă fără semnificație. Și cred că, dacă am suferit de ceva, am suferit de lipsa negației. Nu va fi niciodată destulă negație. Nu s-a spus *nu* în această țară de 43 de ani! Dacă sunt ceva mai multe *nu*-uri în clipa de față, cu-atât mai bine.

E. S.: Sigur că sunt de acord că negațiunea are o funcție foarte importantă într-o societate, dar – iartă-mă dacă mă consider puțin altfel în momentul de față – trebuie să facem ceva. Am eu acest sentiment că noi, românii, trebuie să facem ceva.

M. L.: Și crezi că negațiunea nu face?

E. S.: Nu face nimic, nu propune nimic. Acum trebuie să propui ceva, modele de existență, pe care le căutăm cu toții. Nu se pune problema de a nega Puterea. Puterea este făcută ca să fie negată.

M. L.: Aici vreau să spun că, totuși, e ceva foarte important în acest rol al negației. Vorbesc în absolut, nu personalizez. Acest rol al negației este că atunci când spunem că trebuie eliminată minciuna, trebuie să eliminăm și obiceiul cel mai statornic, boala, cancerul cel mai puternic, care a fost acela de a spune *da* Puterii și [de] a servi Puterea. Acum nu mă mai gândesc doar la intelectuali, mă gândesc la oameni din toate domeniile de activitate, care trebuiau să spună *da* Puterii. Ei trebuie să învețe să spună *nu*.

Tema culpabilizării. Sechele ale totalitarismului

E. S.: Monica Lovinescu, ai deschis a doua temă de discuție. Mi-o notasem deja aici. Am ascultat odată o emisiune în care vorbeai, iarăși, despre două modele est-europene. Ne puneai pe noi, românii, într-un model și spuneai că al doilea model este cel polonez sau cel ceh. Rezistența prin cultură, refugiul în estetic ar fi, deci, modelul românesc, celălalt ar fi angajamentul moral...

M. L.: ...baricadele...

E. S.: ...fenomenul disidenței, un *nu* spus totalitarismului, dictaturii și așa mai departe... Întrebarea pe care vreau să ți-o pun [este]... Cunoști mica mea dispută cu Octavian Paler, un om pe care-l apreciem deopotrivă, dar care, de la Revoluție încoace, nu scrie decât un singur articol, în toate variantele posibile, pe tema culpabilizării. Pornind de la Jaspers, [Octavian Paler] spune că noi suntem într-o culpă morală și-o culpă metafizică.

M. L.: O mică paranteză, dacă-mi permiți. Nu uita că, aici, nu compar funcțiile politice... Nu uita că Havel, în momentul venirii sale la președinția Republicii [Cehoslovace], e un scriitor pe care îl cunoaștem, dar e, în același timp, disident și un om fără pată, un om care are o conștiință cu totul împăcată cu sine. Totuși, a lansat expresia „culpa colectivă", pe care și-o asumă și el, și a fost aplaudat de întreaga Cehoslovacie.

E. S.: Bun, o spui o dată, mai ales atunci când ajungi președintele unei țări, dar, după aceea, treci la lucrurile esențiale...

M. L.: Știi de ce o spui de mai multe ori? Și, aici, îi iau apărarea lui Paler până la capăt, dar nu dintr-o simpatie pentru unii sau o antipatie pentru alții, absolut deloc, ci pentru că, am impresia, noi am rezistat prin estetism și cred că am fost dintre cei care au încurajat această rezistență prin estetism și n-am depreciat-o deloc. Însă lucrul acesta ne-a făcut pe foarte mulți dintre noi și pe foarte mulți dintre scriitorii români să acordăm valoare numai esteticului – desigur, niciun criteriu de judecată în artă nu poate fi decât legat de estetic, asta iese din orice discuție –, dar nu să transformăm preocupările etice, punându-le într-un fel de ghilimele disprețuitoare ale eticismului. Cred că ne lipsește eticul. După cum ne-a lipsit dimensiunea politică, ceea ce nu spun că e așa grav, dar am impresia că asta continuă. Nu știu de unde jena asta... Am spus cu toții că au rămas sechele. Nu știu de ce această insistență asupra eticii, pe care trebuie să o dobândim pentru a ieși și din totalitarism, și din Caragiale, nu știu de ce îi stinghерește așa de mult pe esteții noștri critici literari.

E. S.: Hai să spunem nu de ce îi stinghерește, ci de ce-i irită...

M. L.: De ce-i irită – e cam același lucru...

E. S.: Pe mine, ca să spun așa, mă irită tot din punct de vedere estetic, pentru că acest proces de culpabilizare, care este și autoculpabilizare, se face în termeni foarte abstracți... Un fel de mânie biblică foarte...

M. L.: Și Camus cum o făcea? În termeni concreți?

E. S.: Camus a făcut-o imediat după...

M. L.: Ooo! Foarte insistent și foarte... N-ai colecția [publicației] „Combat"... Eu nu compar aici nici cu Havel, nici cu Camus, nici... Dar cum? Ce făcea literatura franceză... Nu, nu literatura franceză, literatura franceză făcea foarte bine, să lăsăm deoparte... Fiecare la masa lui de scris își scrie literatura lui, literatura lui nu poate fi judecată decât după criteriul estetic, bineînțeles... Dar avem nevoie de acest apel la etic, care ne-a lipsit.

E. S.: Bine, acum, eu nu sunt de acord...

M. L.: Păi știu că nu ești de acord!

E. S.: ...eu nu sunt de acord că n-a existat etică, o preocupare etică...

M. L.: ...implicită, implicită în estetic...

De la rezistență la disidență

E. S.: Uite, Monica Lovinescu, aș vrea să-ți spun cu toată sinceritatea că nu mă consider un disident; mă pot considera, cu oarecare modestie, un rezistent în această cultură, nu un rezistent activ, dar fac parte dintr-o categorie de intelectuali care și-au asumat, într-un fel, destinul acestei culturi și au încercat să-l servească, cum au putut și cât au putut. Vezi, să fii disident în România era un lucru extraordinar și este un lucru extraordinar, de aici toată simpatia și toată admirația mea pentru Mircea Dinescu. Dar să trăiești 40 de ani în România, să fii 25-30 de ani în cultură și să încerci zi de zi să aperi cultura, adică să nu ieși în afara ei, acesta e un lucru complicat și mai greu de făcut...

M. L.: Nu știu dacă e un lucru mai greu de făcut. E un lucru remarcabil și am să te-ntreb – acuma, ți-o pun sub formă de întrebare: oare nu am susținut, la emisiunile de radio, acest mod de a rezista?

E. S.: Nu că l-ați susținut, l-ați făcut să supraviețuiască.

M. L.: Deci, îi acord toată stima, respectul meu, îi pun toate conotațiile favorabile... Mi se pare, totuși, foarte curios că ne lăudăm numai cu asta. Am asistat la o...

E. S.: Nu e un mod de a ne lăuda, ne apărăm puțin...

M. L.: Am asistat la un colocviu la Paris, la *Salonul cărții*, în care scriitorii prezenți făceau... nu că își făceau propriul elogiu ca scriitori, dar insistau asupra acestor forme de rezistență și, la două-trei rânduri mai departe de ei, se afla – absolut nebăgat în seamă – și Paul Goma. Eu cred că au existat și disidenți care și-au plătit – unii, foarte scump – rezistența. Cred că a nu recunoaște acest moment – și nu vorbesc de Paul Goma, vorbesc de o situație –, a nu recunoaște începuturile acestei disidențe și a nu-i acorda tot prețul cuvenit... La urma urmei, era destul de puțin comun la noi să fii disident, pe când, în restul Europei de Răsărit, era un fenomen destul de răspândit... Nu văd de ce acest început de iritare împotriva disidenței... A fost atât de puțină! De ce ne iritam?!

E. S.: Dar nu este o iritare, nu...

M. L.: Eu am simțit-o la dumneata, am simțit-o la destul de mulți...

E. S.: Cred că mai iritat este Goma, am citit o scrisoare...

M. L.: Păi Goma e normal să fie iritat, pentru că în toate celelalte țări ale Răsăritului, imediat ce a început procesul de democratizare, disidenții au fost chemați înapoi, cu insistență dacă se aflau în străinătate, în viața publică, dacă... Iar la noi deloc!

E. S.: Nu, nu s-a întâmplat chiar așa, n-am nicio cădere să vorbesc, dar...

M. L.: Nu, dar deloc! Eu știu de acolo. Adică, așteptarea unui semn, mai ales că a fost o revoluție... Un „Vino, fii cu noi!", nu știu, era ceva...

E. S.: Sentimentul pe care l-am avut noi, aici, la București, este sentimentul unei regăsiri...

M. L.: Da, dar eu n-am fost disidentă, nu știu ce-am fost. Eram în exil și din exil încercam să fac ce puteam să fac. La mine nu există iritări, însă la cei care au plătit în țară, alături de colegii lor, ți-aduci aminte la urma urmei, cred că evitarea lui Goma trebuie căutată mult mai departe și de la început; și-am auzit – nu ești dintre aceia – pe foarte mulți scriitori repetând acest clișeu: că Goma are curaj pentru că nu are talent, că nu e scriitor pentru că e disident. Disidența lui, câtă a fost, pentru că vorbim de cazul lui Paul Goma, disidența lui din '77, grație căreia să știi că s-a vorbit destul de mult despre România și despre scriitorii români, disidența lui a servit și rezistența lui prin estetic în felul acesta. Adu-ți aminte cât de izolat a fost de ceilalți scriitori! Trebuie căutate rădăcinile acestei situații mult mai departe și cred că nu trebuie să ne mirăm de unele excese la care poate duce această izolare sistematică.

Reconstituirea obiectivă a unei istorii

E. S.: Da. Păi am ajuns acum unde nu voiam să ajungem...

M. L.: Păi singur mi-ai pus întrebarea!

E. S.: E-adevărat! Întrebarea, de fapt, avea o altă țintă, și anume: să cădem de acord că poate cultura română n-a făcut tot ce trebuie, dar a făcut destul de mult și s-a ținut destul de bine, cred...

M. L.: Suntem perfect de acord!

E. S.: Așa... Noi nu avem... Din fericire, este un caz limpede, adică marii scriitori n-au mers în sensul obedienței...

M. L.: Da, dacă-i eliminăm pe primii mari scriitori. Dacă eliminăm din această judecată cazul Sadoveanu, dacă eliminăm cazul Arghezi în parte, câteva momente foarte furtunoase ale lui Călinescu... Cred că va trebui să descriem, la un moment dat, literatura română... Și nu te văd bine cu scriitorii ei de azi!

E. S.: E-adevărat, însă să știi că prea multe nu am de modificat.

M. L.: Nu, asta nu-nseamnă că ai făcut concesii, nu în sensul acesta o spun, dar cred că trebuie să revedem puțin literatura română fără statui, și s-o vedem din toate punctele de vedere.

E. S.: Am anxietăți când mă gândesc la ce trebuie făcut de-aici înainte.

M. L.: Cred că trebuie să renunțăm la statui, ceea ce era un reflex absolut normal în literatura română.

E. S.: Nu știu dacă să renunțăm la statui, dar, în orice caz, trebuie să fim mai penetranți și mai exacți.

M. L.: Cred că și să renunțăm la statui. Cred că propriu unei culturi majore – și o aveam în perioada dintre cele două războaie mondiale – este de a-și repune periodic în chestiune propriile mituri și propriile valori. Știi foarte bine că lucrul acesta trebuie făcut. Cred că noi, dintr-o nevoie de a răspunde unui cult în sens invers, pentru că literatura era asediată și ne simțeam ca-ntr-o citadelă, să nu spunem *sfârâmată*, ci o citadelă unde rezistența trebuia să fie totală, am avut tendința de a înălța câteva statui și, mai ales, tendința de a trece sub tăcere foarte multe scăderi. Cred că acum va trebui... Aici nu-i o revoluție de făcut, trebuie o privire nouă, trebuie să-nvățăm negația, dar nu negația pentru negație, cred că trebuie să învățăm să mergem, la urma urmei, ca într-o literatură occidentală, ca și în literatura dintre cele două războaie mondiale. Cu o singură excepție a noastră: un poet mare care ne asigură că suntem români, și care e Eminescu. Și trebuie să recunosc că, atunci când cineva se atinge de Eminescu, am un fel de reacție epidermică. Și spun că, dacă ne este luat și Eminescu, ne-am dus... Ne este luată limba, patria fiind o limbă. Dar cu această excepție cred că trebuie să...

E. S.: Cam știm ce avem de făcut...

M. L.: Nu, dar eu nu dau lecții...

E. S.: Nu, nu, nu... Când ziceam că sunt foarte înspăimântat de ceea ce mă așteaptă, de pildă...

M. L.: Și asta nu pentru că ai făcut concesii, că n-ai făcut...

E. S.: Este, în fapt, ceea ce ne așteaptă pe toți, pentru că nu stă în puterea unui singur individ

să facă acest lucru... Va trebui, într-adevăr, să reconstituim istoria noastră culturală, nu mai vorbesc de cealaltă istorie. Trebuie făcută o istorie obiectivă, să fim atenți la tragic, să nu dăm totul pe comic.

M. L.: Deci, trebuie să renunțăm puțin nu la Caragiale autorul, bineînțeles, ci la obsesia noastră – toți optzeciștii au stat la ușa domnului Caragiale și cu toții avem acest model în minte. Cred că ai dreptate, trebuie să renunțăm puțin la Caragiale, pentru că relativizăm totul aplicând modelul lui Caragiale. Eu mă gândesc și la unele ședințe, de exemplu, din Parlamentul Francez. Ei, neavându-l pe Caragiale la îndemână, suportă foarte ușor dramaticul senzorial și ies legi din povestea asta. Noi, având-l pe Caragiale la îndemână, stăm în fața televizorului și râdem...

E. S.: ...și arătăm cu degetul...

M. L.: ...și arătăm cu degetul, și nu facem legi.

Un imens continent apărut pe neașteptate: literatura exilului

E. S.: Asta este... Nu, trebuie reconstituită în primul rând, cu exactitate, această istorie în latura ei dramatică, sigur, și-n latura ei grotescă, acolo unde există. Eu am făcut anul acesta o mică experiență, cu studenții anului IV de la Filologie, după Revoluție. Eu îmi încep întotdeauna cursul în ianuarie. Anul acesta – gândiți-vă, la 10 ianuarie, când mi-am început cursul de Literatură română contemporană, ce era atunci în România și care era spiritul studențimii! –, am apărut în fața studenților și le-am spus: „Dragii mei, până acum, toată inteligența mea era să fac aluzii, să vă spun, să mă fac că vă spun și voi să înțelegeți, și, la nevoie, să știu să mă apăr, puneam totul într-o parabolă, ca să pot trece sub tăcere ce era de trecut. Acum, nu prea știu ce să vă spun. Sau aș ști eu ce să vă spun, dar nu prea sunt pregătit să vă spun". Și-atunci, mi-am dat seama ce îi interesează și am încercat să fac chiar istorie, într-un stil foarte pozitivist: ce s-a întâmplat cu „momentul" Arghezi, ce s-a întâmplat cu momentul '50, ce s-a petrecut în momentul '60, ce s-a întâmplat în momentul '80 și așa mai departe. Bineînțeles că n-am putut să o fac în profunzime, dar cred că o asemenea istorie trebuie în primul rând reconstituită. În al doilea rând, în fața istoricului literar de astăzi se întinde acest imens continent care a apărut

pe neașteptate, acest cadou care ni s-a făcut de către istorie, și anume: literatura exilului. Literatura exilului înseamnă nu numai operele, înseamnă publicațiile, înseamnă cele nu știu câte grupuri ale exilului, câte nuanțe și așa mai departe. Vă dați seama ce este în calea unui istoric al literaturii și cât de slabe sunt forțele noastre în această privință.

M. L.: Nu, forțele dumneavoastră sunt foarte mari. Cred că e un prag de trecut, de la limbajul de care vorbeai, care era un limbaj în bobote, cifrat, la limbajul pur și simplu, e pragul acesta de care s-au plâns mulți, a cărui realitate au resimțit-o scriitorii veniți din/în exil, și care nu puteau să spună orice, pragul de care s-au lovit ceilalți scriitori din Răsărit. E un prag foarte greu de trecut.

E. S.: Da. Și noi observam, de pildă, când rămânea cineva la Paris și apărea în dialogul cu dumneavoastră, la *Teze și antiteze*, se arătau întotdeauna prudenți. Și erau oameni pe care-i simpatizam, erau prietenii noștri. [...] „Uite, Doamne, omul acesta plecat acum două-trei săptămâni de aici știe totul și nu spune esențialul...”

M. L.: Da, dar pentru că nu putea spune...

E. S.: Același sentiment l-am avut și când au vorbit Lucian Raicu și alții, oameni pe care-i simpatizam foarte mult, oameni foarte serioși. Ocoleau parcă esențialul. Ce se întâmpla cu ei?

M. L.: Nu, Lucian Raicu nu ocolea esențialul. La Lucian Raicu există modul treptat de a intra într-o problemă, el plutește mult în interiorul unei opere, și, în momentul când pătrunde, chiar mersul acesta lent devine roditor. Dar acestea fiind spuse, fără a mă referi la un caz precis sau la altul, este evident că pragul ăsta de care vorbesc e un prag foarte greu de trecut, pragul acesta care stă în fața fiecărui scriitor român în clipa de față, și-n care el singur e judecător.

E. S.: Primejdia este ca noi să-ncepem, cum am și început, să ne scoatem ochii unul altuia.

M. L.: Știi care-i primejdia? Asta nu mi se pare anormal, să vă scoateți ochii, din păcate, pentru că se ridică din nou capacul. Erați uniți prin ură împotriva unui lucru, și acum ura asta încă există, pentru că nu te poți dezbăra de ea. E foarte trist că e așa, cred că e aproape inevitabil. Cred că e altceva; eu mă așteptam, de pildă, la Adunarea generală a scriitorilor români, pentru care mă pregătisem cu un fel de uimire... frenezie, entuziasm? De-atâtea ori vorbisem despre aceste ședințe extraordinare, și am căzut pe o ședință de tip sindical... Foarte normal că trebuie discutate drepturile de autor, casele care sunt etc., dar credem că asta va fi doar un preambul.

[...]

Eterna eroare a lui E. Lovinescu

E. S.: Ei, v-am povestit această scenă ca să vă dați seama cam despre ce era vorba și de faptul că șmecherii de la „Săptămâna” se foloseau de această ambiguitate, îl confundau pe E. Lovinescu cu Monica Lovinescu. Altfel nu se explică de ce [Ceaușescu a avut, în ședința despre care v-am vorbit, o ieșire atât de vehementă[1]]... De altfel, și reacția lor împotriva lui Lovinescu era determinată de iritarea față de Monica Lovinescu...

M. L.: ...care nu-i prea lăuda, ca să spunem așa...

E. S.: Aș zice *au contraire*... Revin la întrebare: cum explicați ceea ce e foarte greu de explicat?

M. L.: Adică?

E. S.: Adică, mai precis, opinia destul de restrictivă a lui Lovinescu față de Caragiale este eterna eroare care i se scoate în față.

M. L.: Nu mi-o explic, sunt multe lucruri pe care nu mi le explic. Din fericire, sunt și câteva susțineri, nu numai opinii ale lui pe care nu mi le explic. În ceea ce privește pe Caragiale, cu ochii mei de-acum, cu ochii mei de-atunci, mă-ntreb dacă un lucru nu juca într-un anumit fel

[1] Era vorba despre o întâlnire cu scriitorii în care, auzind că E. Lovinescu este elogiat, Nicolae Ceaușescu a replicat numaidecât... Din reacția sa, am înțeles că îl confunda pe E. Lovinescu (1881-1943) cu Monica Lovinescu, comentator politic și literar, în acel timp, la *Europa Liberă*. Am relatat această întâmplare tragi-comică în convorbirile mele cu Andrei Grigor din volumul *În ariergarda avangardei*.

anume. Nu uita că ne aflam într-o epocă precum cea interbelică, în care Caragiale, cel puțin dintr-un punct de vedere, nu mai părea actual. Eu îmi aduc aminte că vedeam pe la șapte, opt, nouă, zece ani Caragiale la teatru... Trebuia să fiu dusă mereu la Teatrul Național. Îl adoram, îl știam pe dinafară, însă societatea românească evoluase în așa fel încât Caragiale devenise un clasic, iar din punctul de vedere al evoluției societății era anacronic. A fost „necesară" o perioadă ca aceea prin care am trecut pentru ca I.L. Caragiale să redevină actual chiar în social. Și mă întreb dacă acest fapt a jucat sau nu vreun rol... Altceva n-aș putea să-ți spun. Ceea ce știu este că referința la Caragiale altfel decât ca la un clasic al literaturii era complet depășită în socialul imediat de atunci – trebuia să te duci, într-adevăr, la mahala, ca să mai găsești o corespondență la opera lui. Lumea lui Caragiale nu mai există. Asta n-are nimic de-a face cu o judecată de valoare asupra lui Caragiale.

E. S.: Păi tocmai despre asta-i vorba... Adică, înțeleg că teza sociologică este de acceptat, dispar formele, dispar structurile etc., va dispărea și lumea, dispare și interesul pentru această lume, dar judecata estetică este destul de restrictivă...

M. L.: Este restrictivă și inexplicabilă. Nu mi-o pot explica nici eu mai bine... În același timp, E. Lovinescu vedea un substitut al lui Caragiale în maiorul Brăescu, care era ce era și ne încânta ședințele, pentru că venea și ne spunea snoave; era o figură foarte frumoasă maiorul Brăescu...

E. S.: ...care devenise demult colonel...

M. L.: Nu știu ce devenise, dar, în sfârșit, avea o mână mai puțin, avea o demnitate, avea un păr alb superb... Era omul cel mai bun pe care l-am văzut în lumea asta. Și care înlocuia ceea ce se numise anécdota în cenaclul „Junimea". Însă...

„Singura generație în istoria literaturii moderne care nu a produs un detractor al lui Caragiale"

E. S. Nu se poate găsi aici o explicație, de pildă, și pentru iritarea lui Noica față de Caragiale?

M. L.: Nu, pentru că Noica e un filosof, foarte iritabil față de literatură – se mai întâmplă –, și care are destule calități ca să putem spune că nu e și un bun amator de literatură....

E. S.: Nu era deloc un amator de literatură.

M. L.: Nu era deloc un amator de literatură, pe când la Lovinescu nu se poate pune așa chestiunea...

E. S.: Ultima dată când am vorbit cu Noica, m-am dus la Sibiu, de altfel la invitația lui, să purtăm o discuție despre critica literară, după scandalul cu *Jurnalul de la Păltiniș*... După ani de zile de tratative, a acceptat să avem o discuție despre critica literară, în care să explice de ce consideră critica literară o disciplină inferioară a spiritului.

M. L.: Pentru un filosof nu mi se pare anormal să... să zic nejustificat...

E. S.: Ei, pentru un critic literar, mie mi se părea de-o enormă anormalitate. M-am dus la Sibiu, ne-am întâlnit în casa unei profesoare, unde el fixase întâlnirea, și, ca la întâlnirile diplomatice, după un sfert de oră, întâlnirea s-a încheiat. De ce? El mi-a înmânat o scrisoare în care declara că n-a mai citit de mult literatură și că nu-l interesează, iar din discuția scurtă pe care am avut-o, totuși, pentru că mi se părea că nu-i bine să ratez această ocazie, mi-am dat seama că nu mai știa niciun nume de mare critic literar. Ultimul pe care-l știa era Thibaudet. Bun, și cu această ocazie, Noica a trecut la atac și mi-a spus: „Sunt supărat pe generația dumitale, nu v-ați îndeplinit rolul în istorie!". Ei bine, avea multe motive să fie supărat, dar voiam să știu și de ce. Și mi-a spus: „N-ați dat niciun detractor al lui Caragiale... Sunteți singura generație în istoria literaturii moderne care nu a produs un detractor al lui Caragiale, nu ați condamnat zeflemeaua!". Și a ținut-o cât a ținut-o pe tema asta, cu mare virulență. Eu, bineînțeles, am încercat, la început, să-i iau apărarea lui Caragiale, până când mi-am dat seama că era inutil și mai nimerit era să-l ascult, ca să-i aflu retorica mânioasă împotriva lui Caragiale. Și, cu acea ocazie, m-am gândit, totuși, la Lovinescu. Și mi-am zis: „Nu cumva

există un fel de intoleranță la zeflemeaua eroilor lui Caragiale?".

M. L.: Uite o întrebare care mi se pare foarte justă și pe care eu nu mi-am pus-o! Făcea parte, când îl citeam, dintre lucrurile inexplicabile. Dar, în același timp, probabil că singura explicație care îmi venea în minte era această cădere în desuetudine a lui Caragiale, depășirea lui în planul socialului, bineînțeles. Și cred că un motiv revelator este acum pentru revenirea necesară a lui Caragiale, cam obsesivă. Nu sunt deloc o *noicistă*, însă cred că ar trebui să avem un moment nu de anti-Caragiale, pentru numele lui Dumnezeu!, pentru că literatura română fără Caragiale nu poate exista – fără el, care vede monstruos etc. –, însă cred că trebuie să scăpăm puțin de obsesia Caragiale, care ne permite să relativizăm totul. Or, cred că obsesia asta începe să devină primejdioasă. Din punctul acesta de vedere, cred că trebuie să avem o generație de detractori ai lui Caragiale, dar o generație care să nu se mai refere cum s-au referit optzeciștii, care stăteau obsesiv la ușa lui Caragiale și bine făceau, pentru că realitatea nu putea fi surprinsă decât prin grotescul ei, trăgându-l spre acel grotesc și pe Caragiale, care, nu trebuie să uităm, în același timp, în jurnalistica lui, apărase niște valori foarte serioase: Armata, Regele, Biserica...

E. S.: ...Țăranul...

M. L.: Cred că publicistica lui ar trebui repusă în circulație foarte, foarte serios; de altfel, confundăm finalmente lucrurile, și-am fost obligați să confundăm o ficțiune, care-și avea punctele de reper într-un social de fond fără formă, dar o ficțiune legată de realitatea epocii, cu oglindirea ei în social, cum s-ar fi spus. Cred că ar fi foarte sănătos să avem nu o desprindere de Caragiale, dar să nu ne mai referim obsesiv la Caragiale ori de câte ori avem o realitate cât de cât ridicolă în față...

Oscilația complexelor

E. S.: Monica Lovinescu, hai să fugim și de Caragiale! Ne-am despărțit de anii '30, de amintirea copilăriei și de amintirea adolescenței, să revenim în ziua de 24 aprilie 1990. Deci, vă găsiți pe strada Apolodor... A venit, între timp, și domnul Virgil Ierunca... Spuneți-mi ceva: cum vi se pare lumea românească?

M. L.: Nu pot, nu pot să-ți răspund, pentru că am revenit aici și am revăzut mai mult prietenii. În tot acest timp, la modul cât mai clandestin cu putință, îi vedeam pe scriitorii români care veneau la Paris. Spun „clandestin" că îi numeam noi înșine „clandestini". Nu le spuneam unora că-i vedem pe ceilalți, în sfârșit, era o întreagă strategie pentru a-i apăra pe ei, nu pe noi, bineînțeles. Dar, în fond, am revenit printre prieteni și mi-am văzut prietenii. Lumea românească cred că o s-o vedem în a doua călătorie, când vom merge în provincie, când mă voi duce la Fălticeni, când Virgil se va duce la Râmnicu Vâlcea, când mă voi duce în alte orașe pe care vreau să le văd și când voi merge pe stradă și voi lua contact, într-adevăr, cu lumea românească. Deocamdată, am luat contact cu ceea ce cunoșteam din lumea românească, și ceea ce cunoșteam din lumea românească se află la nivel strict occidental. Scriitorii români și intelectualii români pot sta pe un plan de foarte liniștită egalitate cu nivelul occidental al scriitorilor și intelectualilor [de acolo]. Nu mi se pare că există vreo diferență. Decât – cum să spun eu? – în domeniile interzise până acum. Nu avem încă gânditori politici, eseiști politici. Însă din punctul de vedere al literaturii – și nu numai al literaturii, ci al scriitorului român venit la Paris, cunoscut sau necunoscut, acesta nu are [...] complexe. Cred că trebuie să nu mai avem complexe. Cred că trebuie să încetăm această oscilație eternă a noastră, care exista, într-un fel, și între cele două războaie mondiale, mult mai puțin, e adevărat, între un complex de superioritate, deodată foarte protocronist *avant la lettre*, și un complex de inferioritate absolut... Mie mi-a dispărut orice complex de inferioritate când am sosit la Paris, în 1947. Mai fusesem o dată, cu tata și cu mama, pe când eram mică. Atunci, stătusem câteva luni, tata trebuia să studieze la [Biblioteca] Națională

nu știu ce text, și nu conta asta, aveam șapte-opt ani. Am ajuns, apoi, la Paris în 1947 și, din punctul de vedere al vieții politice, pe care, la noi, o credeam foarte balcanică, m-am liniștit imediat. Era aceeași viață! Din punctul de vedere al nivelului intelectual, era aceeași efervescență. Bucureștiul avea o efervescență de idei atunci când l-am părăsit eu și când l-am cunoscut, între cele două războaie, care nu era cu nimic inferioară efervescenței de idei franceze. Doar că noi o întrețineam numai între noi, nu eram cunoscuți peste hotare. Și din punct de vedere social... Tranziția, pentru mine, la modul de viață francez s-a făcut într-un mod absolut normal și m-a decomplexat pentru totdeauna. Trebuie să nu mai avem complexe. Pentru că, dacă avem complexe de inferioritate, vom cădea periodic în cele de superioritate și vom trăi mereu în această oscilație, pe care realmente nu mi-o explic.

Tendințe ale Estului

E. S.: Da. O penultimă întrebare, să zic. Tot Adam Michnik, de care am discutat noi înainte, vorbește de două tendințe în lumea Estului: o tendință eurocentristă sau europocentristă în gândire, în planul spiritului și în planul opțiunilor, aceasta ar fi tendința spre pluralism, spre toleranță, spre deschiderea față de valorile Vestului... Cealaltă tendință, național-centristă, zice el, nu-mi dau seama cum ar putea fi mai bine exprimată în limba română, dar se înțelege despre ce este vorba: încercarea de a ne izola, de a spune că Estul are specificul său, că realitatea impune un anume model de existență și un model politic, că de-aici înainte noi nu vom mai copia modelele Vestului și ne vom crea propriile modele... Ce credeți despre această împărțire?

M. L.: Pentru mine, nu există nicio alternativă. Există doar deschiderea spre lume, fără nicio frică de a imita sau a nu imita. Ce înseamnă a imita în literatură? Care este cartea mare... care este pictorul, ar fi spus Malraux, care n-a început prin a imita alți pictori?

E. S.: Bun, copiem, copiem, dar uite că...

M. L.: Dar asta ne-mpiedică să fim originali? Nu văd deloc de ce.

E. S.: Jean-François Revel spune undeva, în dialogul cu Dorin Tudoran, publicat în [revista] „Agora", că societăților capitaliste actuale le-au trebuit 500 de ani ca să se constituie. Noi putem imita formele, dar nu vom putea, cel puțin în viitorul apropiat, reproduce și substanța...

M. L.: Nu. Nu văd care e alternativa. Rămânem într-o economie de tipul celei care a existat în Europa răsăriteană timp de aproape 50 de ani, adică o jumătate de secol, și care a dus la dezastrul la care a dus, sau încercăm să copiem un model occidental care a dus la rezultatele, la performanțele actuale? Nu văd de ce să nu încercăm să le copiem. Când se spune *capitalism*, mi se pare că termenul este încă înțeles peiorativ, cum să spun eu?, parcă ar fi încă preluat din falsele deducții marxiste. Capitalismul din timpul lui Marx a fost o realitate, o știm cu toții. Și chiar în analiza lui, Marx a greșit câteodată, dar, în orice caz, în previziunile lui a greșit complet. Capitalismul de tip occidental de azi e un capitalism oarecum socializat chiar, dacă vrei. Adică nu există un capitalism sălbatic de tipul celui din scrierile marxiste. Unde ar da Dumnezeu să putem copia acest model actual, în care te simți acoperit (protejat) de la naștere până la bătrânețe?! Cuceririle sociale sunt, în același timp, de o asemenea amplitudine, încât capitalismul occidental însuși se vede amenințat de propriile lui cuceriri sociale, pentru că, ai inițiativă, n-ai inițiativă, produci, nu produci, ai totdeauna asigurat un minimum vital, nu ești lăsat în stradă. Or, primul lucru care trebuie copiat este acesta...

E. S.: ...sistemul relațiilor sociale...

M. L.: ...sistemul relațiilor și securitatea socială, șomajul, toate lucrurile astea care vor duce la introducerea restului... Acum, nu sunt economistă, dar nu văd care-i alternativa. O văd, însă, pe planul culturii și consider că, dacă nu uităm într-un fel de naționalismul cultural, nu facem decât să prelungim blestemul ultimelor decade.

Controversa tânărului revoluționar din ediția a II-a a *Delirului*

E. S.: Voiam demult să pun întrebarea pe care v-o pun acum. Am ascultat odată o emisiune, la *Europa Liberă*, bineînțeles, unde făceai următoarea remarcă privitoare la Preda... Văd că zâmbiți!

M. L. Nu, dar știu ce va urma! Sau cred că știu ce va urma!

E. S.: ...unde spuneați că Preda este singurul scriitor important care l-a introdus pe Ceaușescu în literatură.

M. L.: Da. Știam, vezi?!

E. S.: Acum, cu modestie sau respectuos, cum se zice în romanul rusesc...

M. L.: ...n-ai fi de acord...

E. S.: ...vreau să vă atrag atenția asupra următoarelor fapte. După această emisiune, care m-a șocat într-un anume sens...

M. L.: Da, dar în care, ca să spun așa, se exprima și admirația față de Marin Preda...

E. S.: Sigur că da... Nu, nu, luăm faptul în sine... Am recitit *Delirul,* ediția a doua. Și nu m-am mulțumit cu atât. Mi-am zis: „Domnule, sunt eu prea prieten cu Preda și nu mai văd exact cum stau lucrurile!". Și am făcut următorul test: am luat doi tineri intelectuali, pe fiica mea și pe ginerele meu, unul – filolog anglist, celălalt – un bun specialist în Rezistența materialelor, asistent la Politehnică, și le-am dat să citească, eram în timpul unei vacanțe la Predeal – asta se petrecea vara trecută –, le-am dat să citească romanul, ediția a doua, fără să le spun nimic altceva. După ce au citit, au citit în câteva zile amândoi, ca din întâmplare am deschis discuția... „Ei, v-a plăcut, nu v-a plăcut?" Mă rog, aici opiniile au fost... Le-a plăcut. Pentru mine, a fost destul de important că doi oameni tineri, lucizi au emis nu o judecată din asta, strict afectivă, sau o părere cu totul exagerată, ci o judecată corectă de cititor. Eu voiam să văd dacă ei au observat că este ceva în neregulă acolo, o inserție politică, conjuncturală și așa mai departe. Ei bine, nu! Și atunci, vă întreb: totuși, în episodul cu tânărul revoluționar, nu

este pomenit niciodată numele lui Ceaușescu. *Attendez un peu!*

M. L.: Mda...

E. S.: *Attendez un peu!*

M. L.: *J'attends!*

E. S.: *Patientez un peu!*

M. L.: *Je patiente!*

E. S.: Așa... Nu este pomenit niciodată! Există bănuiala că acel tânăr, fiu de țăran, dus din post în post ar fi Ceaușescu, dar, din moment ce autorul nu face nicio remarcă, nu face nicio precizare, de ce să punem în seama lui Preda acest lucru? Și încă ceva! Am, aici, și câteva exemple ilustre. S-a spus despre Malraux că, în cel mai mare roman al lui, apărut în 1933, *Condiția umană*, a descris revoluția chineză și pe revoluționarii respectivi; a făcut chiar trimiteri exacte. Nimeni nu-și dă seama, astăzi, că este vorba de unul sau altul dintre liderii comuniști chinezi...

M. L.: Nu-i același lucru! Și am să spun imediat de ce nu-i același lucru.

E. S.: Nu, dar vă rog să răspundeți la întrebare!

M. L.: La prima întrebare?

E. S.: Nu, la întrebarea esențială!

M. L.: La întrebarea esențială? E așa evident că este Ceaușescu...

E. S.: De ce e așa de evident? Pentru că nu e pomenit...

M. L.: Pentru că este imaginea clasică, răspândită în toată societatea românească, cum să spun, în apologia din jurul lui Ceaușescu, este imaginea-tip a tânărului revoluționar dus cu cătușe la mâini din post în post...

E. S.: Bun, de ce nu luați doar semnificația epică de-aici, făcând abstracție de posibila trimitere, din moment ce nu e pomenit numele?

M. L.: Uite de ce iau doar epica de-aici și nu fac abstracție: pentru că ne aflăm într-o situație foarte diferită de cea a lui Malraux, care n-avea un stăpân și putea să facă ce voia el cu literatura lui, nu avea nicio importanță, pe când peste România, ca și peste literatura română, domnea un stăpân, la curțile căruia trebuia să te pleci. Eu nu spun că Marin Preda – și n-am spus-o niciodată – s-a plecat la curțile lui Ceaușescu, eu am spus cu totul altceva: pentru a putea trece la o reabilitare a lui Antonescu, pentru a vorbi în mod obiectiv de Antonescu, a intrat acest pasaj – și nu e singurul. Am discutat cu Marin Preda, care recunoștea foarte clar că ultimul capitol din *Marele singuratic* a permis romanului să treacă de cenzură. Iar pasajul acesta din *Delirul* a permis reabilitării lui Antonescu să treacă. Nu pot să pun pe același plan un scriitor care face referință la un șef revoluționar, un dictator de care nu depindea, și un altul, care face o concesie în opera lui, cu atât mai mult cu cât acest altul este Marin Preda, pentru care am toată stima nu numai estetică, dar și etică.

Au fost și vor mai fi detractori ai lui Marin Preda

E. S.: Monica Lovinescu, sunt de acord cu acest punct de vedere, numai că nu răspundeți exact la întrebare. Din moment ce în capitolul respectiv nu este menționat acest nume, există doar prezumția, bănuiala că ar fi vorba de Ceaușescu...

M. L.: Nu e doar prezumția...

E. S.: Uite, generațiile tinere nu-și mai amintesc, iar peste 30 de ani nimeni nu va mai spune că e vorba acolo de Ceaușescu.

M. L.: Cu atât mai bine dacă durează *Delirul* 30 de ani, nu sunt absolut sigură! Alte romane ale lui Marin Preda sunt sigură că vor dura.

E. S.: Asta-i cu totul altceva. Intrăm în domeniul estetic.

M. L.: Asta-i cu totul altceva, dar eu m-am referit la această carte în momentul în care a fost scrisă, nu am fost criticul de peste 30 de ani. Eu m-am referit la această carte în momentul în care mă așteptam de la Marin Preda să fie ceea ce era, adică una din conștiințele literaturii române...

E. S.: Și a fost!

M. L.: Și a fost! Cred că remarca aceasta cu *Delirul* am făcut-o în cadrul unei cronici în care spuneam tot ceea ce reprezintă Marin Preda, adică nu fac parte dintre detractorii lui Marin Preda. Au fost detractori ai lui Marin Preda și vor mai fi. Și vor fi, acum, probabil, din ce în ce mai mulți. Nu mă situez printre ei, însă, în acel moment, figura tânărului revoluționar era intrată în apologia de curte a imaginilor care circulau despre Ceaușescu, iar Marin Preda....

Virgil Ierunca: Era un clișeu simbolic.

M. L.: Era un clișeu simbolic, iar Marin Preda cunoștea asta foarte bine. De altfel, Marin Preda în nicio clipă nu mi-a reproșat, adică nu mi-a spus contrariul, probabil că nu i-a făcut nicio plăcere remarca mea, dar nu mi-a spus contrariul, și era așa de evident în epocă cum se spune...

E. S.: Iată că n-au trecut nici 10 ani și, pentru noua generație de cititori, ea nu mai este evidentă...

M. L.: Tocmai voiam să mai spun un lucru: noi uităm foarte repede!

E. S.: Nu uităm. A fost atât de abil, totuși, prozatorul... Eu pot fi de acord. Știu circumstanțele în care el a introdus acest...

M. L.: ...*insert*.

E. S.: ...acest capitol. În momentul în care s-a produs reacția rușilor și a început să fie atacat, probabil că i s-a făcut frică. Eu nu vreau să-l

scuz, vreau doar să-nțeleg bine lucrurile. Voiam doar să facem această precizare, care va deveni publică. Că nu l-a numit. Cel puțin era atât de inteligent încât să nu...

M. L.: Aici nu era vorba de inteligență, Marin Preda era inteligent, aici e vorba de șmecherie, ceea ce este altceva. O șmecherie literară. Dar n-are nicio importanță... Totuși, nu putem să aplicăm inteligența pe asta, adică putea fi...

E. S.: Putea fi, ca personaj, un tânăr revoluționar, nu spun acum... Dar dacă lipim imaginea odiosului dictator de imaginea lui...

M. L.: Uite, atunci să spunem altceva: dacă luăm peste 30 de ani o carte care ne-a zguduit pe toți, și dacă am un regret este că atunci când am scris despre ea a murit Marin Preda, eu am scris după ce a murit Marin Preda, o carte esențială, deci, zguduitoare, chiar dacă pe plan estetic are, repet, niște capitole absolut nerealizate, ceea ce n-are nicio importanță, carte care e *Cel mai iubit dintre pământeni*... Dacă scoatem *Cel mai iubit dintre pământeni* din context și îl citim peste 30 de ani, și acolo pot să treacă multe lucruri neobservate dintre cele bune. Așa că lectura de peste 30 de ani nu este o referință.

E. S.: Da, nu știu. Voiam și sunt chiar bucuros că am avut această discuție, pentru că voiam să facem...

[...]

„Când vreau să mă răzbun pe unul din copiii care țipă, zic că-i las doar drepturile de la *Desfășurarea*!"

E. S.: Ce nu vă place în *Marele singuratic*?

M. L.: Finalul din *Marele singuratic,* dar de data asta nu era o concesie politică, era o concesie afectivă, ca să spun așa, care slăbește tot romanul. Vor mai fi multe... nu, nu multe, câteva din cărțile lui Marin Preda care vor pune oarecare probleme, dar, mă întreb, câți sunt cei care vor avea cărți fără niciun fel de problemă asupra vieții lor pe planul pur estetic sau moral? Nu mi se pare foarte grav. Marin Preda a fost o atare personalitate a literaturii române, încât... Nu, spuneam altceva în cronica aceea la care te referi,

probabil, dacă este aceea, spuneam că, finalmente, modelul scriitorului român n-a fost o figură disidentă sau n-a fost o figură complet imaculată. Și Marin Preda – acum scot partea estetică din judecată – devenea un colaborator posibil și prin anumite mici concesii. Acestea erau, dacă vrei, modul și limita rezistenței. Cred că în contextul acesta am vorbit de acest personaj, care, pentru mine, a fost de neînțeles. Trebuie să recunosc că am avut un șoc, pentru că Marin Preda, pentru mine, nu era cel din *Desfășurarea*... Nu, nu era tocmai cel din *Desfășurarea,* ci era cel din *Moromeții*; *Desfășurarea* a fost făcută într-o epocă în care ori erai așa, ori nu erai deloc, și Marin Preda mi-a confirmat-o și ne-a spus lui Virgil și mie: „Da, zice, știi, când vreau să mă răzbun pe unul din copiii care țipă, zic că n-o să-i las decât drepturile de autor de la *Desfășurarea*!". Adică vorbea destul de liber despre lucrurile astea, era prieten cu Virgil, eu îl cunoșteam mai puțin, dar cred că el își gospodărea cum putea, cu foarte multă abilitate, un mic capital de concesii, care-i permitea să fie cooperant mai departe, și cred că prin aceasta și nu numai prin valoarea lui es-

tetică a devenit un model, pentru că rezistența scriitorului român, în general, avea nevoie sau admitea astfel de concesii. Iar eu, la depărtare fiind, aveam dreptul nu ca să nu le admit, dar să fiu puțin șocată de ele.

Literatura română, văzută de la Paris

E. S.: Bun, de acord. O ultimă – chiar ultimă! – întrebare: cum se vede literatura română de la Paris?

M. L.: Depinde de către cine de la Paris... De către noi?

E. S.: De Monica Lovinescu, să zicem...

M. L.: Monica Lovinescu e foarte admirativă, Monica Lovinescu se miră că există o literatură română, afirmă mereu importanța criticii în menținerea acestei literaturi... Din păcate, literatura română se vede prea puțin în Franța. Și, aici, e un fenomen infinit mai complicat: în afară de observații sociologice, de ordin editorial – apar 71 de cărți pe zi în Franța, e o piață suprasaturată! –, în afară de faptul că Franța a înregistrat mai ales literaturile Răsăritului după ce proiectorul istoric le-a scos din întuneric – literatura maghiară a fost mult tradusă după Revoluția maghiară, literatura cehă sau slovacă după Primăvara de la Praga etc. etc., cea poloneză după... Noi n-am avut astfel de... Neavând scriitori pe baricade, n-am atras atenția. Ei, nu dintr-un anticomunism, dar pur și simplu pentru că Parisul e o capitală superagresată de cererile tuturor literaturilor... Deci, literatura română nu s-a bucurat, în ciuda câtorva excepții strălucite, nu mai vorbesc de cei trei mari [Eugen Ionescu, Emil Cioran și Mircea Eliade, n.r.], vorbesc de cărțile care au fost traduse, nu s-a bucurat de un interes special. Noi înșine, și Virgil, și eu, am dus foarte multe cărți la editurile franceze, fără niciun rezultat, câteodată cu un rezultat, dar cel mai adesea fără... În clipa de față, din pricina proiectorului istoric al Revoluției, literatura română beneficiază, de câtva timp, de tot interesul, se face chiar o colecție românească (am dat și liste cu cărți de tradus), dar, în afară de aceste circumstanțe social-politice, mai există un motiv pentru care literatura română n-a interesat până acum prea mult: cred că străinii în general, francezii, parizienii în special – vorbesc de cititori și de editori, mai ales de editori – au fost surprinși și atrași, în literaturile răsăritene, de descrierea unei experiențe interioare (nu vorbesc numai de mărturii) pe care ei n-aveau cum să o numească. Mă gândesc la [...] ce deveneau omul și interiorul omului într-un regim totalitar. Era o experiență unică în istorie, totalitarismul e o experiență unică în istorie și extrem de captivantă și pentru scriitorul occidental, care află de acolo ce este un mod de a fi pe care nu-l cunoștea. Or, noi n-am venit, până acum, cu o astfel de literatură. De pildă, am venit cu o experiență foarte interesantă a optzeciștilor în vremea din urmă, cu niște tehnici narative textualiste depășite în Occident de vreo 20 de ani – din referințele la *Tratament fabulatoriu* al lui Mircea Nedelciu sunt toate datele din anii '60, drept care ni se propune un textualism socialist, idee care mi-a amintit de realismul socialist și mi-a displăcut profund, pentru că toate referințele sunt la '60. Deci, din punctul de vedere al tehnicilor narative, n-are de ce să intereseze, iar în rest, în contextul de atomizare explozivă a realului care intervine în această literatură, în ipostaza străzii irupând în text, presupune o întreagă complicitate a cititorului, de data asta, cu scriitorul, adică faimoasa poveste aluzivă, pe care un editor sau un cititor occidental n-o înțelege. Deci, așteptăm, deocamdată, rezultatul – am recomandat câteva eseuri –, cred că s-au făcut și contracte... Am recomandat și romane – care mi se par foarte interesante –, să vedem rezultatul. Sunt două edituri care încep să se agite pentru literatura română; nu știu dacă vom avea ce să le dăm. Nu din punct de vedere calitativ și estetic, ci din acest punct de vedere...

Modelele Estului și o pledoarie pentru excentricitate

E. S.: Bun! Acum chiar o ultimă întrebare pe care vreau să o pun. Mi-amintesc că – și ne-amintim cu toții – Kundera vorbește de o posibilă renaștere a literaturii Europei prin modelul Școlii vieneze. El vorbea de asta cu câțiva

ani în urmă, când Estul părea înghețat. Între timp, în Est s-a produs ce s-a produs... Czesław Miłosz vorbește și el de centralitatea europeană ca posibil model pentru cultura europeană. Cum credeți că se va realiza această casă comună a spiritului european, această unitate spirituală a Europei? Credeți cumva – ceea ce eu, de fapt, cred – că Estul își va impune modelele?

M. L.: Eu cred că Estul își poate impune modelele în măsura în care fructifică această experiență unică pe care a avut-o. Altfel, nu văd de ce și-ar impune modelele. Dar mai cred, în cazul lui Kundera, mai mult decât în cel al lui Czesław Miłosz, că, din păcate, în provincialismul de care vorbeam, există un provincialism al întregului Est și Centru al Europei, în care a fost crescut și Kundera, care, văzându-se izolat de restul Europei, are o revanșă spunând: „Vă vom arăta noi!". Și, în acest provincialism, descrie un fel de trepte, pe care românii sunt totdeauna ultimii, de-altminteri, și Estul e ultimul, și, nu se știe de ce, doar Praga și Viena și, maximum, Budapesta, până la București nu se coboară nimeni... Găsesc că este extrem de condamnabil, ca și multe dintre atitudinile lui Kundera, care văd că e foarte prizat la București, și n-aș vrea ca Bucureștiul să imite absolut toate modele franceze în ceea ce au ele câteodată. Pentru mine, Kundera nu e un foarte mare scriitor, cum se spune. Nu văd de ce am vedea în el un model. Este, în plus, un scriitor – asta în alt plan – care și-a împiedicat pe cât a putut confrații cehi să fie publicați la Gallimard, dar asta e o paranteză care poate fi tăiată la transcriere, acum vorbesc prietenește, dar Kundera pune în frunte modelul ceh... Praga devine marea punte de legătură...

E. S.: ...și Școala vieneză...

M. L.: ...și, apoi, Școala vieneză, Hermann Broch și alți scriitori foarte mari... Dar nu văd de ce pe aceste trepte. Estul Europei ar cădea pe ultimul plan. La urma urmei, între cele două războaie mondiale am fost existențialiști înaintea existențialiștilor, mișcarea mare de avangardă nu s-a născut la București, dar printr-un exponent al Bucureștiului (mă gândesc la Dada), și, dacă e să invocăm priorități, putem invoca prioritatea bucureșteană înaintea prioritații pragheze. Dar nu cred că trebuie să revendicăm tot timpul, cred că trebuie să procedăm foarte liniștiți, trebuie să scriem întâi pentru cele câteva milioane de cititori români, și trebuie să considerăm, în tradiția lovinesciană, că, dacă vine recunoașterea străinătății, este foarte bine, iar dacă nu – suntem la noi acasă. Trebuie să ne dezbărăm de complexe. Și de maniera în care vor face literatură scriitorii români sau n-o vor face depinde această intrare pe piața universală sau nu. Vom trăi, vom vedea... Îmi amintesc un lucru, în încheiere, care e puțin anecdotic: din punctul acesta de vedere, cu câteva excepții, era foarte mare liniște în perioada interbelică. Se scria pentru acasă. Lovinescu venea de la Paris și se instala – era în '40 – în strada Câmpineanu. În afară de Camil, care voia ca noocrația să informeze toată Europa, restul erau liniștiți. Și a înnebunit deodată un scriitor – în sfârșit, au înnebunit mai mulți, dar pentru o scurtă perioadă... A-nnebunit Camil Baltazar! Și tot Bucureștiul se ducea să-l vadă la Mărcuța. Din păcate, m-a luat tata și pe mine – aveam 13 ani, nu și-a dat seama că pe un copil îl putea impresiona contextul. În ce consta nebunia care pasiona Bucureștiul? Într-un lucru simplu: i se puseseră în cameră două telefoane la care... Mi-aduc aminte scena ca și cum ar fi azi! Când am intrat, a spus: „Vai, maestre, intrați!". Am intrat și eu, mică, pe lângă maestru, și zice: „O secundă, că sună la telefon!". Nu suna niciun telefon. A luat unul din cele două telefoane. A spus: „Nu-i pe ăsta, e pe celălalt". A luat al doilea telefon și a spus: „Spuneți-mi, maestre, e o mare concurență, e o mare bătălie, vor să mă publice integral Gallimard și Grasset. Cui să dau?". La care Lovinescu a spus: „Dă-le la Gallimard, că-i mai mare!". Și, cu asta, s-a încheiat scena. De altfel, conversația era foarte normală. Ce vreau să spun? Că asta părea, totuși, o obsesie, părea ceva excentric în România interbelică. Ce-ar fi să devenim excentrici și acum? ▪

București,
23-24 aprilie 1990

Intertitlurile care însoțesc acest dialog aparțin redacției *Caiete critice*.

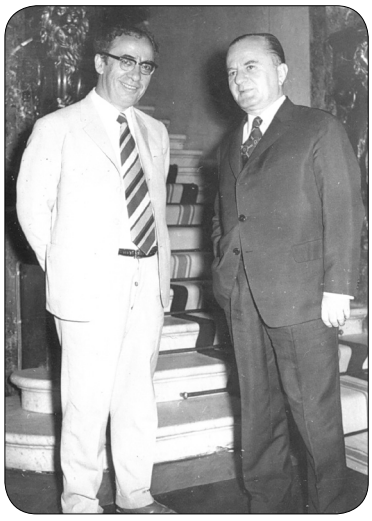
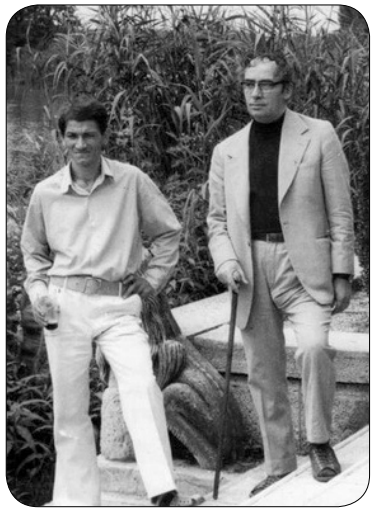

Cu George Macovescu, Cezar Ivănescu și Sânziana Pop

Lângă Constantin Chiriță, Eugen Simion și D.R. Popescu

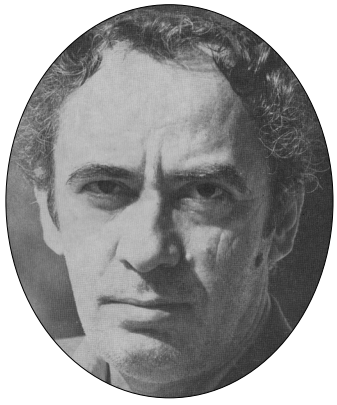

Marin Preda
5 august 1922 – 16 mai 1980

Alături de Mihai Ungheanu
și Nina Cassian

EDITURA Expert

Tel. 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com

caiete
critice
vă recomandă: